

Het dialect van Grave

<https://hdl.handle.net/1874/323113>

A. qm. 192, 1937.

HET DIALECT VAN GRAVE

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

W. G. J. A. JACOB

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0465 6512

mm

Diss. Utrecht 1937

HET DIALECT VAN GRAVE

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VER-
KRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR
IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN
DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,
OP GEZAG VAN DE RECTOR-MAGNIFICUS
DR. W. E. RINGER, HOOGLERAAR IN DE
FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE,
VOLGENS BESLUIT VAN DE SENAAAT DER
UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN
VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN
WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP
VRIJDAG 19 MAART 1937 DES NAMIDDAGS
TE 4 URE DOOR

WILHELMUS GERARDUS
JOSEPHUS ANTONIUS JACOB
GEBOREN TE GRAVE

TEULINGS' UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
's-HERTOGENBOSCH

1937

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

AAN ONZE OVERLEDEN OUDERS
AAN MIJN VROUW

De verschijning van dit proefschrift is mij een verheugende gelegenheid om openlijk dank te kunnen betuigen aan allen, die tot mijn academische vorming hebben bijgedragen.

In de eerste plaats gaat mijn diepgevoelde erkentelijkheid uit tot U, Hooggeachte Promotor, Hooggeleerde Professor De Vooy. Uw wetenschappelijke methoden, Uw fijn-wetenschappelijk instinct, Uw tact en Uw gelijkmatigheid, Uw bereidvaardigheid om mij steeds te ontvangen en bij mijn arbeid voor te lichten, hebben een onvergetelijke indruk op mij gemaakt en mij tot blijvende dankbaarheid verplicht.

Hooggeachte Oppermann, U dank ik mijn dieper inzicht in de Geschiedenis der Middeleeuwen.

U, Hooggeachte Kernkamp, ben ik een inzicht in de Geschiedenis en daarmede tevens in mensenkennis verschuldigd, die voor mij een belangrijke levenswaarde geworden is. Uw persoon en Uw onkreukbaar karakter in de interpretatie van feiten mogen mij blijvend ten voorbeeld strekken.

Hooggeachte Van Hamel, geheel bijzondere erkentelijkheid ben ik ook U verschuldigd. Uw helderheid van voorstelling, Uw aangename omgang en vormen hebben recht op mijn hoogste waardering. Daarenboven heeft U mij nog willen verplichten door de correctie van een gedeelte der copie en het nazien van drukproeven. Ik dank U voor dat alles zeer.

Hooggeleerde Professor Roels, U, die mij van de aanvang af begreep, die mijn wetenschappelijke moeilijkheden met een kort woord wist op te lossen, die mij geheel nieuwe perspectieven opende en mijn belangstelling voor Uw interessante, actuele tak van wetenschap in sterke mate deed groeien, ook U ben ik grotelijks dank verschuldigd.

Niettegenstaande het recente van Uwe benoeming aan de Utrechtse Alma Mater heeft U, Hooggeachte Geyl, mij reeds terstond ten zeerste verplicht door Uw daadwerkelijke belangstelling.

Verder is het mij aangenaam, openlijk dank te kunnen betuigen aan Mej. Dr. L. Kaiser te Amsterdam en Prof. Dr. L. Grootaers te Leuven voor hun bereidvaardige hulp bij de bestudering der

dialectklanken in de physiologische laboratoria, aan Prof. Dr. G. G. Kloeke voor zijn aanmoediging bij mijn werk, aan Dr. A. J. de Jong en Docent L. C. Michels voor hun nuttige wenken en de Heren P. J. Meertens en A. Weynen, voor de vriendschappelijke wijze, waarop zij met mij van gedachten wisselden.

Ten slotte dank ik de Dames en Heren van de verschillende Bibliotheken en allen, die mij op enige wijze verplichtten, voor hun vriendelijke hulp.

De dank voor de steun, die ik bij mijn werk aan mijn Vrouw verschuldigd ben, is reeds tot uiting gebracht in de opdracht.

INHOUD.

GRAVE VROEGER EN THANS.

	Bldz.
Schets der geschiedenis.	I
De samenstelling der bevolking	14
De aard der bevolking.	19
De aard van het dialect.	23

KLANKLEER.

ALGEMENE OPMERKINGEN.	30
De fonemen van het dialect.	
<i>Vocalen</i>	32
<i>Consonanten</i>	35
De acoustische waarde der tekens.	
<i>Vocalen</i>	35
<i>Consonanten</i>	38

DE WESTGERMAANSE VOCALEN IN HET GRAAFS.

Korte Vocalen.	39
Lange Vocalen	46
Tweeklanken	51
Graafse Tweeklanken.	55
De vocalen in bij-lettergrepen	55
Svarabhakti	56
Halfvocalen en Consonanten	57
Alveolaren en Voorpalatalen.	59
Gutturalen.	61

VORMLEER.

HET ENKELVOUDIG SUBSTANTIEF.

Genus.	62
Casus	66

HET MEERVOUD.	Blz.
De Verbuiging	67
Diminutiva	68
.....	69
DE ADJECTIVA	71
Trappen van vergelijking	71
DE PRONOMINA.	
Personalia	73
Reflexiva	74
Relativa	74
Possessiva	74
Attributief gebruik	74
Singularia	74
Pluralia	75
Zelfstandig gebruik	76
Demonstrativa	76
Interrogativa	77
Relativa	78
Indefinita	78
TELWOORDEN.	
Hoofdtelwoorden	78
Zelfstandig gebruik	79
Bijvoeglijk gebruik	79
Adverbiaal gebruik	79
Rangtelwoorden	79
Zelfstandig gebruik	79
Adverbiaal gebruik	79
VERBA.	
Sterke Verba	80
Reduplicerende ablatende verba	87
Reduplicerende verba	87
Praeterito-praesentia	88
De verba <i>ziën zijn en willē willen</i>	88
Het verbum <i>doe:n</i> doen	88
Zwakke Verba	89
De verba <i>hebbē hebben en zeggē zeggen</i>	90
Zwakke Verba zonder bindvocaal in het <i>praet.</i>	90

	blz
ADVERBIA	90
VOORZETSELS	95
CONJUNCTIES	96
INTERJECTIES	96

BIJLAGE I.

TEKSTEN.

Een herinnering aan de garnizoenstijd	97
Waarom Grave het garnizoen verloor	97
Parabel van de verloren zoon	98
Et Spook	100

BIJLAGE II.

FOLKLORE.

Volksgebruiken	107
Kinderspelen en -liedjes	108
Volkshumor	112
Straat- en Plaatsnamen in de Volksmond	113
AANVULLENDE WOORDENLIJST	116

GRAVE

vroeger en thans.

Schets der geschiedenis.

Bij de beantwoording der vraag, of en in hoeverre Grave's geschiedenis de taal zijner inwoners heeft beïnvloed, zou men een keus dienen te maken tusschen de effectieve en niet-effectieve factoren. Daar de grenzen in deze materie echter moeilijk te trekken zijn, mogen ook andere feiten worden vermeld. De nadruk moet hierbij vanzelf worden gelegd op de economische geschiedenis en de loop der bevolking.

Daar in de Graafse grond Romeinse munten gevonden zijn ¹⁾ en sporen ontdekt van een Romeinse keiweg aan de Maas ²⁾, mag men aannemen, dat Grave een der verdedigingspunten van de Romeinen tegen de Germanen is geweest.

Waarschijnlijk is de plaats vroegtijdig Grave genoemd wegens een waterloop of grave ³⁾ die daar in de Maas liep ⁴⁾ of naar een gracht ⁵⁾ van de Raam naar de Maas, als karakteristiek sluitstuk der beveiliging ener nederzetting.

Of de heren — later Graven — van het Duitse Rijksleen Cuyk, wier stamslot te Cuyk in de huidige Maasbedding zou hebben bestaan ⁵⁾, ook in Grave een soort slot hadden, is niet met zekerheid bekend. Toen echter Herman II Floris de Zwarte bij Abstede gedood had en zijn graafschap deswege door diens broeder Dirk

¹⁾ Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden door A. J. van der Aa p. 766.

²⁾ P. H. Witkamp, Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf, bijgewerkt door M. A. Sipman. Arnhem-Nijmegen, Gebrs. E. en M. Cohen z.j.

³⁾ Zie Mnl. Wdb. i.v. grave = gracht.

⁴⁾ Descriptie van de Stadt van de Grave, No. 481 v. d. N. Catal. v. Oork. v. h. Prov. Genootsch. v. K. en W. in N. Brabant, ongef. De volgende blzz. zijn voornamelijk ontleend aan Diderik Paringet, Memoriaal of beschrijving van de stad Grave en den lande van Cuyk, uitgeg. enz. door Mr. Paul van Alen, Utrecht 1752 en P. Hendriks, Geschied- en Aardrijksk. beschr. der stad Grave, Grave 1845.

⁵⁾ De Maas moet vroeger aan de andere kant der uiterwaarden langs de Mokerheide hebben gestroomd.

VI van Holland uitgemoord en verwoest was, zou hij na de verzoening, omstreeks 1140, de stad Grave hebben gesticht, ze noemende naar het afgraven ¹⁾ van een plek gronds, tevens herinnerend aan de door keizer Lotharius ontnomen Graventitel.

De Graafse slotheren hadden voorname familierelaties in Brabant, Holland en Zeeland, hetgeen de jonge burgerij ongetwijfeld ten goede kwam.

De bekende Jan van Cuyk ommuurde en versterkte de stad tegen de Geldersen, stichtte de St. Elisabethskerk (1290—1308) met het kanunnikencollege, begiftigde het St. Catharina's gasthuis met novaaltienden ²⁾, schonk aan al zijn „gemeenten” gronden in gemeenschappelijk gebruik en verkreeg van Floris V in 1290 bij wijze van contraprestatie algehele tolvrijheid in Holland en Zeeland voor zijn poorters — een bewijs dat de handel en scheepvaart reeds van belang waren. Voor de benodigde landbouw- en veeteelt-producten zorgden de „Kuiklanders” en andere omme-landers; de peelbewoners brachten brandstof en de heidebewoners verkochten schapenwol aan de Graafse lakenweverijen, die Jan II in 1351 met keuren begiftigde.

In 1322 of 1323 stond Otto van Cuyk zijn allodium, de stad Grave, tegen 5000 ponden tournoizen (26.000 gulden) af aan hertog Jan III van Brabant, waardoor ze een Brabants leen werd, terwijl het land van Cuyk een rijksleen bleef.

Toen de heren van Meteren als erfgenamen van de heren van Cuyk aansluiting bij hertog Willem I van Gelre zochten en Gelderse bezetting innamen, eiste Johanna van Brabant in 1385 de ontruiming der stad en liet het volgende jaar de stad — vergeefs — bestormen. ³⁾ Door bemiddeling van Willems schoonvader, Albrecht van Henegouwen, kwam een einde aan het beleg, doch daar de Geldersman in gebreke bleef, kwam in 1388 opnieuw een leger van 40.000 Brabanters opzetten. Om toevoer van de Gelderse zijde af te sluiten sloegen zij een schipbrug, die door de bezetting in brand werd gestoken. Daarna trokken er 10.000 bij Ravenstein over de Maas, doch de plunderende troep werd door hertog Willem bij Niftrik met een handjevol dapperen uiteengeslagen en de

¹⁾ Dit afgraven komt mij vreemd voor. Eerder zou men op zulk een „leeghe plaetse” aan ophoging denken, zodat die etymologie niet waarschijnlijk lijkt.

²⁾ Bestaande tienden met een nieuwe bestemming.

³⁾ Cfr. ook P. J. Blok, *Gesch. v. h. Ned. Volk*, Leiden 1923, I 296.

verschrikte belegeraars braken het beleg op, zodat de Geldersen 17 vaandels in de St. Stevenskerk te Nijmegen konden ophangen. Wel werd de hertog door de Franse koning Karel VI gedwongen Grave aan Brabant af te staan, maar Jan V, heer van Meteren, ontving het in leen tot aan zijn dood in 1394. Zijn zuster Johanna deed Grave en het land van Cuyk in 1400 plechtig over aan Reinoud IV, hertog van Gelre.

In de St. Servaasnacht — 19 Juni 1415 — brandde nagenoeg de hele stad af, doch reeds in 1418 sloot zij met Gelderse steden een verbond om bij kinderloos overlijden van de vorst bijeen te blijven en slechts bij meerderheid van stemmen een vorst te erkennen.

Na Reinouds overlijden, in 1423, kwam de goedgehartige maar verkwistende Arnoud van Egmond aan de regering.¹⁾ Deze hertog, die meestal te Grave verbleef, verbeterde de rechtstoestand der Graafse burgers, octroyeerde het snijdersgilde opnieuw, verzette de reeds bestaande paarden- en „Snijdemarkt” en voegde er nog twee paarden- en veemarkten aan toe. In de nacht van 9 op 10 Januari 1465 werd hij door zijn zoon Adolf van het bed gelicht en naar Buren gevoerd, waar hij een zestal jaren gevangen werd gehouden²⁾. Door toedoen van Karel de Stoute werd hij verlost en maakte zich met behulp der Graafse burgerij meester van zijn kasteel. Hij verpandde zijn hertogdom aan Karel de Stoute voor 300.000 goudguldens en benoemde hem voor zijn overlijden op 23 Februari 1473 tot zijn erfgenaam. Karel liet voor hem in de grote kerk een prachtige graftombe oprichten, die echter in 1674 en 1794 zodanig werd beschadigd, dat het staatsbewind ze in 1802 door een nog bestaand gedenkteken verving. Aan Grave verleende hij in 1473 het privilege, dat in het land van Cuyk slechts Graafs bier getapt mocht worden, zodat er in 1536 zelfs 32 brouwerijen werkten.

Na de dood van de Bourgondische vorst ontnam Maximiliaan van Oostenrijk de stad aan de Geldersen en in 1481 voegde hij de vesting definitief bij Brabant, doch daar de stad nu zowel door

¹⁾ Cfr. hierover Blok I 424, alsmede hetgeen over hem vermeld wordt door Gosses en Japikse, *Staatk. Gesch. v. Ned.*, 's-Gravenhage 1927, p. 246.

²⁾ Voor de tragische conflicten tussen Vader en Zoon in politiek verband cfr. Blok I en Gosses en Japikse, voor Adolfs beruchte antwoord: *Mém. de Phil. de Commynes par B. de Mandrot*, Paris 1901, T. I p. 261 en voor de gebrekkige historisch-critische geest der M. E., ook van De C.: J. Huizinga, *Herfsttij der M. E.*, 3de dr. p. 344, 345.

de Staten van Brabant als van Gelderland werd gedagvaard, trok hij stad en land in 1485 als neutraal goed aan zich. Zijn opvolger Karel verpandde het, „soo men seyt”, in 1517 voor 20.000 gulden aan Floris van Egmond, graaf van Buren, wiens kleindochter Anna het door haar huwelijk aan Willem van Oranje bracht.¹⁾ In 1494 onderhandelde keizer Maximiliaan met Adolfs zoon Karel van Egmond te Grave, doch reeds het volgende jaar begon men met de bouw van het klein kasteel of Nieuw-werk of De Brillenborch in of bij het voormalig half-bastion Bekaf, om de stad aan die zijde tegen de Geldersen te beschermen. In de Gelderse oorlog was Grave een middelpunt van actie onder de gouverneurs Cornelis van Zevenbergen en Floris van Egmond, die telkens troepen samentrokken en uitrustten voor tochten in het Gelders gebied. Floris' zoon, de beroemde Maximiliaan van Buren, liet Grave een zilveren keteltje na, buit uit Afrika, waaruit de stadsregering aan verscheidene Vorsten en rijksgroten de erewijn heeft aangeboden en dat, na 1900 verkocht, zich thans in het Rijksmuseum bevindt.

Van 1506 tot 1516 vergrootte en verfraaide men de St. Elisabethskerk, die in 1564 nog verder voltooid werd.

Toen Prins Willem van Oranje voor het uitbreken van de tachtigjarige oorlog over Grave naar Dillenburg vertrokken was, werden diens goederen door Alva geconfiskeerd. Op 27 April 1568 werd Grave weliswaar door Sander Turck bij verrassing genomen en in naam des Prinsen bezet, maar spoedig kwamen Italianen, Spanjaarden en Duitsers in de stad. Ze bleven er, tot men de gouverneur in December 1576²⁾ gevangen nam en de Spanjaarden met behulp van Prinsentropen onder Hermen Jans uit de stad verdreef. Doch reeds in Februari van het volgende jaar wierp de Graaf van Mansfelt zes schansen op rondom de stad, om ze door gebrek tot overgave te dwingen. Toen Leycester's troepen onder Hohenlohe en Norrits, na hevige gevechten langs de Maas van Empel af, de dijk bij Ravenstein hadden doorgestoken en de stad met schuiten fourageerden, kwam Parma op 12 Mei en bombardeerde ze hevig van de Gelderse oever, waarop Lubbert Turck, heer van Hemert, hem de stad in Juni overgaf, juist toen Leycester de Waal was overgestoken om Grave te ontzetten. Het klein kasteel zou

¹⁾ Cfr. voor de pandschap-geschiedenis: Paringet-v. Alen en Dr. Th. Goossens, Willem van Oranje, Heer van Grave, in het W. v. Oranje-nummer van het Hist. Ts. 12de Jg. (1933), Tilburg, p. 81 sqq.

²⁾ Dr. Th. G. p. 89.

bij dit beleg in puin geschoten zijn. De burgers kregen de Spanjaarden aan tafel, als ze niet voldoende soldij fourneerden en de bisschop Lindanus van Roermond zou in 13 preken 1300 bekeringen bewerkt hebben.

In Juli 1602 kwam Maurits van Thienen, daar Mendoza de slag verreed, met Graaf Willem van Nassau, Frederik Hendrik en Vere, naar Grave, legde er modelschansen aan en wist zijn pandstad, spijs Mendoza's ontzettingspogingen, op 19 September te nemen. De Staten-Generaal converteerden Maurits' pandschap in persoonlijk bezit, hetgeen in 1648 werd bevestigd. Verschillende gegoede Katholieken en andersdenkenden, die na de overgave uitweken, kwamen op verzoek der Graafse regering terug.

Van November 1603 tot Juni 1604 legerde Maurits er 1600 Mutins, die het kasteel van Hoogstraten hadden bezet en de Prins hun diensten aangeboden. Ze lieten een besmettelijke ziekte achter, waaraan in drie maanden tijds een derde der bevolking bezweek. De Staten hadden gezorgd voor barakken en fourneerden in het geheel slechts 3000 gld., terwijl ze de stad 11.000 à 12.000 gld. hadden gekost. De volgende jaren deden de Spanjaarden meermalen vergeefse pogingen om de stad te hernemen, o.m. in de nacht van 18 en 19 Augustus 1605. De economische toestand bleef tot 1648 treurig. Wel waren bij voortduring soldaten bij de burgers ingekwartierd, doch betaling bleef grotendeels achterwege: in 1649 was men aan de verarmde burgerij 72.000 gulden schuldig. ¹⁾ „Het Toonneel der Steden” vermeldt, dat Grave vroeger een „tamelijk stedeken” was, maar door binnenlandse oorlogen „in geringen staet gekomen.” ²⁾ Herhaalde pogingen van de Oranjestad, ook bij hare Heren, om voor Brabant zitting te krijgen in de Staten-Generaal, waren deerlijk mislukt.

In het vredesjaar — men telde er meer dan 1000 schoolplichtige kinderen — pleitte de stadsregering op initiatief van twee predikanten voor de stichting van een hogeschool, welke poging in 1654 herhaald werd. Door advertenties vroeg en verkreeg men in Noord- en Zuid-Nederland de aandacht voor de aloude markten, en het schippersbedrijf geraakte dermate in bloei, dat Willem III het in 1669 tot een gilde verhief. Omstreeks 1670 waren er niet minder dan 15 tot 20 gilden en broederschappen. Veel „voornamen”

¹⁾ zgn. servitiegelden. ²⁾ Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden, Bij Joan Blaeu 1649.

achtten zich dan ook „genoegsaem gedoteert” door een huwelijk met een Graafse dochter, die haar man door haar eerste huwelijk tot Graafs burger maakte. Prins Willem III beloonde zelfs diensten met het Graafse burgerrecht. De stadskas bleef daarbij in een berooide toestand en onaangenaamheden over de betaling der servitiegelden en de tollén, die men trachtte te heffen in strijd met oude privileges, waren aan de orde van de dag.

In 1672 was Grave met Maastricht de best voorziene vesting.¹⁾ Terwijl de Graafse gouverneur Walenburg, die de vesting niet wilde ontruimen, op herhaalde last vanwege de Staten en door bedreiging met de strop bij insubordinatie, met zijn garnizoen naar het bedreigde 's-Hertogenbosch getrokken was, eiste Turenne uit zijn kamp bij Nijmegen de ontruimde stad op, en toen Walenburg op bevel van de Prins, slechts vergezeld van 80 dragonders, haastig terug was gereden, weigerde de Magistraat de gewapende burgerwacht te zijner beschikking te stellen. Het terugkerende garnizoen, dat wegens het late uur van aankomst voor de poorten van Den Bosch had overnacht, werd bij de Reekse molen door Franse ruitèrij uiteengeslagen en Turenne's troepen bezetten de stad, terwijl de onfortuinlijke commandant met de zijnen een vrijgeleide kreeg voor 's-Hertogenbosch.

Bij de terugtocht der Fransen in 1674 verdedigde Chamilly de stad drie maanden op een voortreffelijke wijze met 4000 man, 450 stukken geschut en 900.000 pond buskruit. De vijand had er een aantal gijzelaars binnengebracht en de stad als het ware volgepropt met allerlei buit uit Holland.²⁾ In Juli begon Rabenhaupt het beleg. Hij vernielde de toren met het carillon en orgel, schoot het historisch kasteel in puin en deed vergeefse stormpogingen. Coehoorn kwam er zijn mortieren richten, en na de slag van Seneffe verscheen Prins Willem III er zelf met zijn staf en armee. Het Prinsenleger ondernam onder hardnekkige leiding de ene storm na de andere, totdat Chamilly de stad 28 October op bevel van de Franse koning overgaf aan de belegeraars, die enkel de buitengracht hadden kunnen overtrekken. Het leger zou in het geheel 15.000 à 16.000 man hebben verloren; de belegerden telden 1548

¹⁾ Cfr. Mr. Petrus Valkenier, 't Verwerd Europa, Amsterdam 1675—1688, Dl. I, p. 512. Cfr. voor dit beleg ook J. Bosscha, Neerlands Heldendaden te Land, 3 Dln., Leeuwarden 1834—1856 en J. G. W. Merkes, Het beleg van Grave in 1674, De militaire Spectator 1836 p. 205, 237 en 259. Bij beiden vindt men opgave van bronnen.

²⁾ Cfr. Valkenier, II 986.

doden en 1017 gekwetsten. Bosscha zegt ervan, dat deze belegering „moeyelijk hare wederga zal vinden in de geschiedenis.”¹⁾

Doch Grave was met deze roemrijke verdediging geruïneerd. Twintig jaar later was de stad nog slechts voor drie vierde herbouwd en lagen kerk en toren nog in de desolate toestand van het beleg.

Bij de verandering der „fortificatiën” in 1680 werd de stad met de vestingwerken „*seer verkleynt*” en het kasteel als een sta-in-de-weg tot de grond afgebroken en onder de wallen begraven. De half-bastions aan de Maas en de hele aan de landzijde, aangelegd volgens het stelsel Vauban-Coehoorn, heetten nu Blaauw-kop, Hartenaas, Kastele, Oranje en Bekaf. In 1699 begon men met de bouw van het fort of kroonwerk Coehoorn over de Maas, maar overigens schijnt de bouw der buitenwerken uit- of afgesteld te zijn.

Hoewel in 1690 van de 400 huizen, die er gestaan hadden, nog meer dan 100 „geruïneert” lagen, waren er in 1685 drie regimenten ingekwartierd, die in 1688 nog door Brandenburgers versterkt waren; een burger had daardoor vaak 12 of 15 soldaten in huis; drie sliepen er in één bed — één kamer deed soms dienst voor twee soldaten met hun vrouwen en kinderen. „Servysgelden” bleven meestal jaren achterwege: van de servitiegelden die in 1692 ruim 132.000 gld. bedroegen, was bij het begin der 18de eeuw nog geen penning betaald,²⁾ en veel soldaten lieten hun gezinnen aan armoede ter prooi in Grave achter. Anderzijds vestigden er zich na de herroeping van het edict van Nantes zoveel Franse gezinnen, dat in 1699 zelfs een tweede predikant door Z. H. werd aangesteld.

Ofschoon de stad als steeds tekorten had — ook door het eigenaardige beheer — en twisten over de tollën en onaangenaamheden over de servitiegelden voortduurden, geraakte Grave toch langzamerhand in de bloei die de tweede helft der 18de eeuw kenmerkte.³⁾ In 1743 waren twee blokken kazernen gebouwd voor 1200 manschappen; de staat betaalde ze wegens onmacht der stad⁴⁾ en hief een extra-belasting op de huizen te Grave, tot men

¹⁾ Bosscha, II 184. ²⁾ H. II 186, 187.

³⁾ Cfr. N. G. van Kampen, *Gesch. der Nederlanden*, Deventer, A. ter Gunne 1867, Dl. II p. 267 sqq.

⁴⁾ Sedert 1667 had men ongeveer een half miljoen te goed aan achterstallige servitiën en logiesgelden, „welke pretentie aan de burgerij was ontvreemd” H. II 220.

in 1798 bevond, dat elf duizend gulden te veel waren betaald. Intussen had men Grave bij voortdoring laten profiteren van een talrijk garnizoen: in 1786 telde het 1261 man, terwijl de bevolking het jaar te voren bestond uit 465 gezinnen met 1730 zielen. Er waren 453 huizen, schuren en pakhuizen, een Gereformeerde en een Franse kerk, een Katholiek „kerkenhuis”, twee windmolens op de wal, een rosmolen en een onbruikbare watermolen. Verder had men er 35 paarden, 56 stuks hoornvee, 36 karren en 17 bakovens.

Bij het dreigende gevaar uit het Zuiden in 1793 bracht men de bezetting op 3000 man en het volgend jaar trof men de voorbereidselen tot een beleg: de stad werd versterkt, de fraaie voorstad, „eigendom van meer dan tachtig huisgezinnen”, opgeblazen en de omtrek verwoest. Toen 's-Hertogenbosch en Nijmegen al lang in handen der Fransen waren gevallen en generaal De Bons bleef weigeren de stad over te leveren, begon Generaal Salme haar te bombarderen. Van de 441 huizen werden er 47 verbrand, 363 beschadigd en van nagenoeg al de overige de glazen verbrijzeld. 1) De Bons capituleerde de 30ste December en men collecteerde in het gehele land ten behoeve van de geruïneerde Gravenaars, die alles „op het altaar des vaderlands” hadden geofferd. Bij de teruggave der Grote kerk aan de grootste godsdienstige gezindte, in 1799, waren er 1678 Katholieken, 250 Gereformeerden en 28 Lutheranen.

De republikeinen deden hun best om Grave weer tot bloei te brengen en Lodewijk Napoleon beloofde ter plaatse zijn medewerking. Zijn besluit van 1809 om er een instituut voor koninklijke kwekelingen, zoals te 's-Gravenhage, te stichten, werd echter niet meer uitgevoerd. Napoleon annexeerde Holland en toonde op andere wijze belangstelling voor Grave, o.m. door er op 31 October 1811 de vestingswal te inspecteren, waarbij hij de vesting vrij sterk noemde.

Toen de Russen in 1813 op advies van Krayenhoff de Merwede overstaken en op 10 December Breda hadden bezet, trokken de troepen van Molitor over Grave, „pillée par ces bandits”, naar die van Maarschalk Macdonald bij Venlo. Lavallette, een invalide met één been, die van Franse regeringszijde De Betou's relaas van de roemrijke verdediging van 1674 had ontvangen, beschikte in de verwaarloosde vesting met het ondiepe kroonwerk Coehoorn

1) Verhaal van het merkwaardigst voorgevallene enz. 's-Haage-Graave 1795 p. 16.

aan de overzijde over 1500 man¹⁾. Hij liet bij de kazernes een stevige kazemat bouwen van 500 bomen uit de Wychense bossen, proviandeerde de vesting met wat er in de omliggende gemeenten nog te halen viel, en kondigde 13 December de staat van beleg af. De blokkade, waarbij geen enkel kanonschot op de vesting gelost werd, eindigde de 13de Mei 1814, toen Lavallette de stad op bevel van Lodewijk XVIII overgaf, een tiental dagen na de overgave van Den Helder.

Twee jaar later was de omtrek van Grave gedurende de zomer een uitgestrekte waterplas; in Januari 1820 bezweek een gemetselde beer in de binnengracht, zodat het gehele stadje overstroomde, en de storm van 29 November 1836 teisterde de stad zo hevig, dat zij gebombardeerd leek.

De laatste maal verkeerde de vesting Grave in staat van oorlog van 10 October 1830 tot 13 Juni 1839. Bij de onlusten te Brussel was de garnizoenssterkte op ruim 2200 man gebracht en profiteerde Grave van een druk vreemdelingenverkeer. In eerstgenoemd jaar vestigde er zich in de Begijnenstraat de strijdvaardige blinde bekeerling Joachim George le Sage ten Broek, de stichter van het bekende tijdschrift *De Godsdienstvriend*, die om zijn vele publicaties wel eens de Vader der Katholieke pers is genoemd.

Nog scheen Grave, „de Phenix der Steden”, een schone toekomst beschoren. In 1841 deed Koning Willem II, evenals verschillende zijner voorvaderen, zijn plechtige intrede in de oude Oranjestad en bezichtigde er in de keel van het halfbastion Blaauwkop de fundamente van „een bomvrij gebouw, bestaande uit twee boven elkander geplaatste rijen van dikke gewelven, welke ingerigt zijn tot huisvesting van 1200 man, een kruidmagazijn, laboratorium, werkplaatsen en met schietgaten voor zwaar en ligt geschut”. Het kwam gereed in 1844 en was „eenig in zijn soort.”²⁾ De Hampoort, „een deftig bomvrij gebouw”, met regt „de schoonste poort van Nederland genoemd”, kon in belegeringstijd twee baataillons voetvolk bergen en drie blokken kazernes, waarvan de in 1825 geheel nieuw gebouwde in 1840 tot infirmerie werd ingericht, boden ruimte voor 1300 man. In verband met de overstro-

¹⁾ Cfr. voor dit beleg F. H. A. Sabron, *De Blokkade van Grave in 1813—'14* Breda, De Koninklijke Militaire Academie 1912.

²⁾ Cfr. voor deze en de volgende bladzijden Van der Aa, alsmede J. L. Terwen, *Het Koninkrijk der Nederlanden enz.* Gouda G. B. van Goor (1858—1862) p. 478.

mingen der Beerse Maas, die de vesting des winters met Escharen en Gassel tot een eiland maakten „en volstrekt ongenaakbaar voor den vijand”, had men omstreeks 1845 verscheidene plannen gereed om ze „als sleutel van Nederland” door buitenwerken te versterken; men dacht aan een halvemaan-vormig circumvallatie-systeem op een half uur afstand van de stad, en aan een kanaal met een grote sluis beneden Grave om het traverse gebied der Beerse Maas te kunnen inunderen.

Het getal inwoners bedroeg omstreeks het midden der vorige eeuw ongeveer 3.000, o.w. 280 Hervormden, 2.640 Rooms-Katholieken, 60 Israëlieten en 10 Lutheranen; de voornaamste bestaansmiddelen waren landbouw en kleinhandel. Verder had men er een wollen- en katoenstoffenfabriek met 110 werklieden, 4 pettenmakerijen, 1 spijkerfabriek, 1 koper- en blikslagerij, 1 hoedenfabriek, 1 leerlooierij, 1 katoendrukkerij, 1 ververij, 3 touwslagerijen, 3 bierbrouwerijen, 3 molens en 1 boekdrukkerij; het garnizoen bedroeg gewoonlijk 300 man. ¹⁾

Op 12 October 1848 openden de Zusters van Tilburg er een bewaarschool, en op 22 September 1859 arriveerden vijf Tilburgsche Fraters, die twee dagen daarna vijf blinden uit Maaseyck ter verzorging opnamen en daarmede het thans beroemde Blindeninstituut „St. Henricus” stichtten. ²⁾ De „Wijnberg” werd als Zuster-tehuis gesticht op 4 Augustus 1848 en voor vrouwelijke blinden ingericht de 10de October 1882. Grave dankt de instituten voornamelijk aan het initiatief en de vrijgevigheid der edele Graafse familie De la Geneste.

Helaas kwam er geen enkele spoorwegverbinding tot stand, hoewel in 1871 of 1872 de bakens voor de verbinding 's-Hertogenbosch-Nijmegen reeds waren uitgezet.

In 1874 — hetzelfde jaar waarin het bliksemvuur de trotse kerktoren vernielde — werd de vesting Grave met het kroonwerk Coehoorn over de Maas opgeheven, tengevolge waarvan de 7de Cie van het 3de Reg. vestingartillerie naar Geertruidenberg vertrok, en in December 1881 werd het doodvonnis over Grave als garnizoensstad gestreken: het 3de bataljon van het 5de Regiment Infanterie vertrok op 1 Mei 1892 naar Amersfoort.

Op de Hampoort na werden dientengevolge alle vestingwerken

¹⁾ Opgave v. Terwen p. 478. ²⁾ Cfr. Geschiedenis en Cultuur van een Blindenwereld (1859—1934) N.V. Drukkerij De Spaarnestad.

gesloopt. ¹⁾ Het laatst werd De Bomvrij van het bastion Blaauw-
kop na 1900 uiteengemokerd. Van de twee kazernes werd het
Zuiderblok door de Gemeente afgebroken; het Noorderblok met
de Infirmerie werd met circa 1 H.A. grond eigendom van de Franse
geestelijke Jean-Pierre Berthier, de stichter van de Congregatie
der missionarissen van de H. Familie, die zich op 24 September
1895 bij zijn studenten in het Moederhuis voegde. ²⁾ Het groot
arsenaal bij de Hampoort werd in 1897 en 1898 verbouwd tot
Rijksgesticht voor rustige krankzinnigen — bedoeld als een ver-
goeding van Rijkswegen voor de verplaatsing van het garnizoen.
Ongeveer 9 H.A. grond tussen de Hampoort en de afgebroken
Brugpoort werd gekocht door de regenten van het Gasthuis, die
er als succursaalhuis het St.-Elisabethsgesticht bouwden. De E. E.
Fraters hadden in 1891 reeds vergroting verkregen door het bastion
Oranje met de bijbehorende gracht en enige H.A. gemeentegrond.
De lange tuinmuur werd opgetrokken van de stenen der kruitma-
gazijnen en de redoutes van het bastion.

Het voormalige kolonelshuis in de Hoofdschestraat werd een
kostschool voor missionarissen van de E.E. Paters van de H.H.
Harten, tot de brand van 13 op 14 December 1920 hun gebouwen
vernield, waarna zij zich te St. Oedenrode vestigden; thans rijst
er de vestibule van het nieuwe St.-Henricusgesticht ³⁾, waarvan
de eerste steen gelegd werd op 8 Februari 1928. Omstreeks dezelfde
tijd werd ook De „Wijnberg” vernieuwd.

In 1880 bloeide de kunstboterfabricage in Grave en omstreken.
Een der voornaamste fabrikanten verplaatste zijn fabriek in 1883
naar Dordrecht en de overige kunstboterfabricage ging spoedig
te niet. De blauwververij — tegenwoordig de Gasthuishoeve —
werkte omstreeks 1905 al niet meer, de laatste leerlooierij werd
een tiental jaren later afgebroken, de laatste bierbrouwerij brandde
af op 4 Febr. 1916 en een bloeiende export-industrie van goud en
zilver, waarin een 40-tal Gravenaars werkten, ging in de na-oor-
logsjaren nagenoeg geheel te niet. In de sigarenindustrie, de twee
boek- en handelsdrukkerijen o.w. een courantendrukkerij voor de

¹⁾ Cfr. M. C. Hegeraat, Bijdragen tot Grave's Geschiedenis (Bibl. v. h.
Prov. Genootschap te 's-Hertogenbosch).

²⁾ Cfr. J. van Dinteren, M. S. F. Zilver en Zegen. Grave, Missiehuis
van de H. Familie 1920.

³⁾ Gebouwd onder de bekende Directeur Frater Aurelius, die o.m. met
de blinden-harmonie in verscheidene plaatsen van het land concerten ging
geven om de benodigde gelden bijeen te krijgen.

Graafse-, de Wychense- en de Udense Courant, de timmerbedrijven, de twee touwslagerijen en de goud- en zilverindustrie waren in 1934 resp. 35, 20, 20, 10 en 8 arbeiders werkzaam, maar thans is het totaal dezer cijfers aanmerkelijk minder. Daarentegen is het arbeidersaantal van een sigarenfabriek gestegen tot ongeveer 40 en heeft de curve der auto-ondernemingen de laatste jaren een zeldzame hoogte bereikt. Overigens leven de inwoners van handel, winkelnering, transport, land- en tuinbouw en visserij en van gezinsverpleging van momenteel een kleine 100 rustige krankzinnigen: deze overnachten in de gezinnen en genieten er de kost tegen een matige vergoeding.

In 1870 was het laatste justitiële lichaam dat er van de oude roem over was, het kantongerecht, met 43 andere — van de 150 in den lande — opgeheven.

Ook de Latijnse en Franse school verdwenen met de achteruitgang der welvaart; de Rijks-Normaalschool van 1 Jan. 1873 werd gesloten op 1 Mei 1915; de openbare lagere school werd op 1 April 1934 opgeheven wegens gebrek aan leerlingen. Daarentegen openden de Zusters van Tilburg reeds op 12 October 1848 een R.K. Burgerbewaarschool voor meisjes en op 1 Mei 1851 een R.K. meisjesschool en stichtten de Eerw. Fraters van Tilburg op 16 Mei 1873 de St. Jozefsschool voor jongens.

Het blindenonderwijs kwam tot een ongekende bloei, grotendeels onder leiding van de onvergetelijke Frater Adrianus Kemps, die er „gedurende 54 jaren met geheel de liefde van zijn hart en met al de vindingrijkheid van zijn geest heeft gewerkt aan de verheffing der blinden” tot aan zijn overlijden op 13 Juli 1930. Hij stichtte mede de „Le Sage ten Broek-Vereeniging tot verschaffing van lectuur aan blinden”, die in 1934 reeds 18463 boekdelen in de Braille-Bibliotheek ter plaatse telde.

Een andere stichting, die als avondschool nog bestaat, is de tekenschool, waaraan de Graafse dichter G. W. Lovendaal als Directeur verbonden was. Zij is gelegateerd door Mr. P. F. van Cooth.

Drie verschillende spoorweglijnen op een afstand van circa 10 K.M. rondom de stad decentraliseerden het verkeer, waarvan Grave zo lang het middelpunt was geweest. De Beerse Maas- en Peelwater-inundaties, die Grave in winter en lente soms weken aan één stuk isoleerden en het land in de omtrek bedierven, de opkomst van handel en industrie in de dorpen die minder van die waterschade te lijden hadden, maakten Grave langzamer-

hand tot hetgeen het nu geworden is.¹⁾ Wel werd de Maasveerbelasting van de inwoners afgenomen bij de opening van de stuwbrug op 5 October 1929, maar daarmee verloor Grave meteen de hoofdweg midden door het stadje: het ligt er thans als een eigenaardig afgesloten plaats, die slechts aan een stadsdeel open is, en voor het doorgaand verkeer weinig of geen waarde heeft.

De verbetering der streek tengevolge van de beteugeling der Beerse Maas, en Grave's ligging aan een groot vaarwater en aan een belangrijke weg van midden-Brabant naar Nijmegen, Arnhem en Twente wekken echter hoop op een betere toekomst.

Aan het einde dezer schets vraagt men allicht: Spiegelde de geschiedenis der vesting zich ook in de taal harer inwoners af? Het antwoord daarop moet ten aanzien van buitenlandse invloeden, helaas, kort zijn. Of en welke woorden en uitdrukkingen ten tijde van de langdurige inlegeringen van Spanjaarden en Engelsen zijn overgenomen, valt bij gebrek aan historisch taalmateriaal niet aan te wijzen. In de taal van thans is het mij niet gelukt ook maar een enkel woord te vinden, dat daarmee in verband zou kunnen worden gebracht.

Met woorden van Franse of Duitse oorsprong is het iets anders. Enkele leven er nog in de volksmond, zoals hier en daar blijkt uit de opgenomen woordenlijst. Het is echter niet noodzakelijk, dat die afkomstig zijn van Franse militairen en Zwitserse en Duitse regimenten, die in Grave in garnizoen hebben gelegen. Zij kunnen even goed afkomstig zijn van Franse en Duitse immigranten; met het Nederrijns toont het Graafs trouwens veel verwantschap.

In ieder geval is de buitenlandse oogst teleurstellend schraal en is het vooral vreemd, dat er niet meer sporen van Franse en Duitse woorden uit de vorige eeuw over zijn.

Alvorens te spreken over binnenlandse invloeden, dienen we eerst nog iets te zeggen over de samenstelling en de aard der bevolking.

¹⁾ Cfr. L. van Vuuren, Rapport betreffende de Maasgemeenten (uitgebracht op 9 Januari 1936) en over de afwateringskwesties: Dr. A. A. Beekman, Nederl. als Polderl., Zutphen 1932 en R. Schuiling, Hb. der Aardr. I^o Zwolle 1934, passim. Een oud rijmpje luidt: *Vellop is chin lant*
's Winters waait'er en 's Sommers sant.

De samenstelling der bevolking.

(Verloop, aantal en dialectsprekers).

De geschiedenis van Grave leert, dat zijn bevolking altijd vlot-tend moet zijn geweest. Paringet schreef trouwens omstreeks 1700, „dat men vande oude wesentlyke borgers weynig reliquien heeft.”¹⁾

Vraagt men, uit welke streken Grave zijn bewoners vroeger recruteerde, dan kan een aantal namen²⁾, voorkomend tussen 1458 en 1871, daarop enig antwoord geven :

Van Tegelen, Van Beynen (Beinum b. Zutphen ?) Van Uden, Van Assell (Neder- of Overasselt bij Grave ?) Van IJsselstein, Amptman, Van Egmont, Amptman, Van Duffelen (het Gelders-Kleefs landschap) Van Bocholt (Bocholz, Limb. ?) Van Baxen (Baexem, L. ?) Van Mijnden, Amptman (Minden, een later ondergelopen Tholense polder ?) Van Megen, Van Bergen (L. of bij Oss ? — Het officiële Berchem heet Bergen in de volksmond), Van Aken, Van Erp, Van Velp (bij Grave ?) Van Breemt (Breekant bij Eindhoven ?) Van Heler (met metathesis Heerle bij Wouw ?) De Gulicker, Van Beugen, Van Horn (bij Weert ?) Van Suwich (Zuuk, Zuik, Zuidwijk bij Apeldoorn ?) Van Woerden, Van Millen (Mill) Van Beduw, (uit de Betuwe ?) Van Sevenbergen, Van Vechuns (?) (Veghel ?) Van Bommel (Maasbommel ?) Van Elderom (Elderum bij Boxmeer ?) Van Batenburg, Van Oeffelt, Van Betou (Betuwe ?) Van Hasendonck (De Hazeldonk bij Asten ?) Van Gemert, Ter Vooren (van Voorne ?) Van Meekeren (Macharen bij Megen, in de volksmond Mâcherø ?) Van Boekel, Nijenburgh (bij Elst ?) Van Weert, Van Gronsveld (Zuid-L.) Fre(e)se (De Fries ?) Nollant (Nuland ?) Van Hees (bij Oss of Nijmegen ?) Van Aarden (Aardt bij Zevenaar ?) Van Tuerenhout, Van Haaren (bij Megen ?) Van Noenen (Nunen ?) Van de Vrande (De Warande bij Helmond ? Ze heet nog zo in de volksmond) Van Alphen, Van Geffen, van Leukenen (Leuken bij Bergen, L., Weert ?) Van Sprokkelenberg (bij Zaltbommel ?) Keyenberg (Keienburg Gem. Hengelo, Geld. ?)

¹⁾ P. I 384.

²⁾ voornamelijk genomen uit Gildenpapieren, aanwezig in de bibliotheek van het Prov. Gen. te 's-Hertogenbosch. Op een lijst van gedecoreerden, geboren te Grave tussen 1750 en 1796 komen de familienamen voor : Van Zuchtelen, Van der Plaats, Verhorst, Gezelschap, Ragaij, Schneither, Schindler, Waldkirch, Papegaaij, Fischer, Van Spengler, De la Sarraz, Ampt en Janssen, een typisch mengsel van Graafse-aristocratenamen uit die tijd.

Op Duitse afkomst wijzen, behalve de voren reeds genoemde namen en enige plaatsnamen, de familienamen Rossknecht, Wieroch, Machmeyers, Cruger en Buschman, op Franse: Berrins, Denijsen (dezelfde als elders Denesen?) Laison, Soblet en Eloy, op Saksische en Friese Torsinck en Veenema.

Voor zover men uit die namen al reeds conclusies kan trekken, blijkt dat Grave vroeger ¹⁾ zijn bevolking uit de buurt trok — gelijk voor de hand ligt, maar ook van ver daarbuiten, hetgeen voor zulk een kleine plaats noodzakelijk tot taalvermenging moest leiden. Ongeveer een derde der Nederlandse immigranten zou uit Oost-Brabant afkomstig zijn buiten het land van Cuyk. Is die invloed van het Oostbrabants daaraan nu evenredig? Naar thans ten dienste staande gegevens, zou men zeggen van niet.

Van al de genoemde familienamen, die een herkomst aanduiden, worden alleen nog gedragen die van Van Gemert en Van Hees. Of een tegenwoordige familie Janssen identiek is met de vroegere gelijknamige, is mij niet bekend.

Het aantal Gravenaars zal, toen Grave nog een „tamelijk stedeken” was, of ten tijde van het bestaan der „Voorstad” de 4000 allicht niet te boven zijn gegaan, doch de laatste eeuwen het getal 2000 meer hebben benaderd.

De laatste jaren was de loop der bevolking op 31 December als volgt ²⁾ :

	gevestigd		vertrokken		overleden			
	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
1931	1043	1226	80	108	78	103	25	32
1934	1106	1214	97	98	100	125	13	21
1935	1138	1220	138	107	120	104	12	20

¹⁾ Voor de samenstelling der bevolking in de laatste jaren cfr. p. 17 sqq.

²⁾ overgenomen uit de bevolkingsopgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Van de niet-Graafse groepen ¹⁾ bedroeg het aantal zielen op 31 December 1931 :

Rijkskrankz.gesticht	188	(149 pat. 39 inw. pers. o.w. 4 Gr. verpl.)
St.-Henricusgesticht	149	(114 blind. 33 Eerw. Fraters 2 inw. dienstp.)
De Wijnberg	98	(72 blind. 26 Eerw. Zusters)
H. Familie	36	
Gasthuis	69	(52 verpl. 14 Eerw. Zusters 3 inw. dienstp. — 31 Grav.)
Rustoord	59	(37 pensionbew. 17 Eerw. Zusters 5 inw. dienstp. — 6 Grav.)
Totaal	<u>599</u>	(41 Grav.)

Op 31 December 1934 :

Rijkskrankz.gesticht	190	(154 pat. 36 inw. pers. o.w. 4 Gr. verpl.)
St.-Henricusgesticht	159	(119 blind. 37 Eerw. Fraters 3 inw. dienstp.)
De Wijnberg	105	(78 blind. 27 Eerw. Zusters)
H. Familie	51	(door toename van het aantal cursisten)
Gasthuis	62	(45 verpl. 14 Eerw. Zusters 3 inw. dienstp. — 27 Gr.)
Rustoord	62	(37 pensionbew. 18 Eerw. Zusters 7 inw. dienstp. — 5 Gr.)
Totaal	<u>639</u>	(36 Gr.)

Op 31 December 1935.

Rijkskrankz.gesticht	206	(170 pat. 36 inw. pers. o.w. 4 Gr. verpl.)
St.-Henricusgesticht	160	(120 bl. 38 Eerw. Fr. 2 inw. dienstp.)
De Wijnberg	104	(77 bl. 27 Eerw. Zusters.)
H. Familie	72	(toename van het aantal cursisten)
Gasthuis	56	(41 verpl. 14 Eerw. Zusters 1 inw. dienstp. — 21 Gr.)
Rustoord	53	(30 pensionbew. 16 Eerw. Zusters 7 inw. dienstp. — 4 Gr.)
Totaal	<u>651</u>	(29 Gr.)

¹⁾ Deze gegevens werden mij door de desbetreffende administraties met de meeste welwillendheid verstrekt.

Volgens bovenstaande gegevens bedroeg het aantal zielen op 31 December 1931, 1934 en 1935 derhalve 2269—2320 en 2358 (1138 m. 1220 vr.); buiten de genoemde gestichten 1670, 1681 en 1707.

Volgens het rapport Van Vuuren was de toename der totaalbevolking van 1900 tot 1932 negatief met 6% ¹⁾. De positieve toename van de laatste tijd kan, behalve aan het geboorte-overschot, te danken zijn aan detachering van 15 à 20 man politietroepen in 1935. (De cijfers voor geboorte zijn dit jaar 26 m. en 23 vr.; de overige vindt men op blz. 15).

Daar Grave de laatste jaren, mede tengevolge van verscheidene begunstigende factoren van binnen en buiten de stad, bij de woonwagenbewoners — nagenoeg allen vreemden — nogal sterk in trek was, kan men hun aantal in het hartje van de winter gerust op 40 schatten.

Andere nog niet genoemde geheel vreemde groepen zijn de Koninklijke Marechaussee-Brigade en allerlei andere vreemde ambtenaren en beambten met hun gezinnen, te zamen zo nauwkeurig mogelijk becijferd, 85 zielen tellend. Rekent men daarbij de overige geheel vreemde gezinnen en de gezinnen, waarvan de vaders of moeders geboren Graafsens zijn, doch waarin meer Alg. Ned. gesproken wordt, op ruim 50, met ongeveer 200 gezinsleden, dan blijven er nog circa 1400 dialectsprekenden over, verdeeld over circa 350 gezinnen. ²⁾

Van deze laatste zijn er 20 kinderloos gebleven en verloor een gezin het enig kind.

Een 110-tal mannen vestigden zich met hun vrouwen (en kinderen) uit den vreemde in Grave, de meeste uit de omtrek, met een straal van circa 35 K.M.

100 à 105 (van de 107) gehuwde vrouwen, in Grave geboren, behoren tot de dialectspreekende categorie; de overige gehuwde vrouwen, ten getale van ongeveer 130, zijn grotendeels uit de omtrek afkomstig. Een betrekkelijk belangrijk contingent van deze huwende niet-Graafse vrouwen vormen de verpleegsters van

¹⁾ A. W. p. 87, 90.

²⁾ De huisnummering telt, naar mij officieel verstrekte gegevens, in het geheel 437 merken, waarvan een goed gedeelte dient voor publieke gebouwen, gestichten, werkplaatsen en andere niet bewoonde genummerde huizen of huisgedeelten. Hierbij zijn ook begrepen 5 genummerde perceelen aan de Elftweg en de Rijksweg.

het Rijks Krankzinniggesticht, uit allerlei oorden afkomstig. Van het honderdtal in Grave geboren en gehuwde vrouwen zijn er een 75-tal gehuwd met geboren Gravenaars.

De dialectkern is derhalve van *geringe afmeting*, vergeleken bij de omvangrijke schaal en bolster.

Gaat men na welke Gravenaars enige Graafse voorouders hadden, dan blijkt, dat deze tot een zeer gering aantal moeten worden gereduceerd en men mag aannemen, dat het vroeger niet anders is geweest.

Wat leren bovenstaande gegevens over de bevolking der laatste jaren ¹⁾ ons nu ten opzichte van volk en taal?

Het is duidelijk dat, indien deze procentsgewijze zeer hoge volksverschuivingen constant zijn, de bevolking van Grave binnen enige decennia voor het grootste gedeelte door een andere vervangen is.

Waren deze ingrijpende mutaties in de voorgaande jaren nagevoeg van gelijke sterkte, dan behoeft het minder verwondering te baren, dat er zo weinig is overgebleven van de taal-elementen, die vroegere uitheemse garnizoenen er toch waarschijnlijk hebben ingebracht.

Het spreekt vanzelf, dat het autochtone dialect in zulke omstandigheden voortdurend een zware strijd heeft te voeren tegen de steeds vers inkomende ontbindende krachten.

Een gevolg hiervan zal ook zijn, dat er een voortdurende aanpassing is, en daarmee een voortdurende weifeling van vormen, te meer daar er in dat kleine taalcentrum Grave drie verschillende taal- en cultuurhaarden zijn: de meer ontwikkelde burgergroep, gesteund door de ambtenaren en Gestichts-Gravenaren, cultiveert het Algemeen Nederlands; de melkboeren en landbouwers, die platter Graafs spreken, zijn door taalbanden verbonden met dialectsprekers uit de omtrek, speciaal in de voormalige landen van Cuyk en van Ravenstein, terwijl het eigenlijke Graafs gesproken wordt door het corpus, de burgerij, waarvan de leden al naar de relaties en omgang overhellen naar de ene of de andere groep.

Het kan dus niet anders of die samenloop van verschillende taalgebruikers moet een sterke menging ten gevolge hebben.

¹⁾ deels verkregen uit officiële bescheiden, deels uit persoonlijke navorsingen.

Als we weten, dat er van de op blz. 17 genoemde 350 Graafse dialectsprekende gezinnen een 35-tal gehuwde vrouwen en een 25-tal getrouwde mannen afkomstig zijn uit Oost-Brabant¹⁾, dan vragen we ons af, hoe het komt, dat er betrekkelijk zo weinig Oost-Brabantse elementen in het Graafs leven. Misschien, dat het Oostbrabantse volk in forsheid ten achter staat bij de gevoeden van de kleigrond, en zijn immigranten in het stadje economisch ook niet de sterksten zijn²⁾.

De aard der bevolking.

Nog steeds leeft er een zekere stedelijke trots in de Gravenaar, die zich ten opzichte van plattelanders uit in een goedmoedig verontschuldiging *dè sië mà böërs*: dat zijn maar boeren. De historie, het stadsbeeld met kerk en stadhuis, Hampoort en Gestichten, en het slag der inwoners, dat in kleding en manieren inderdaad met stadsbewoners overeenkomt, maken dit begrijpelijk.

De Oostbrabanters houden Grave nog steeds voor een stad en wel voor een Gelderse stad, zoals verleden jaar uitdrukkelijk en officieel tot uiting is gekomen in de Velpse tegenstand tegen een vereniging met de gemeente Grave. Merkwaardig is ook, dat autoriteiten der omliggende dorpen vaak waarschuwen tegen „de verderfelijke” invloed van de stad, waarmede dan Grave bedoeld wordt. De tegenstelling van stad en land is hiermede voldoende bewezen.

Vraagt men een of andere Gravenaar, die van zijn stad vertelt, hoe vaak de vesting wel is ingenomen, dan antwoordt hij met kalme onverschilligheid en stille trots „*Dè wee'k nië porsjës, ik dink um de tien joo'r*”.³⁾ Voor een goed deel berust hun superioriteitsgevoel op hun dialect, dat ook in het oor van niet-Gravenaars

¹⁾ De ingekomenen uit 's-Hertogenbosch niet mede gerekend. Cfr. voor de Oostbrab. immigratie ook p. 15.

²⁾ Deze karakteristiek bedoelt geen geringschatting, maar iedereen in Grave kan weten, dat de omwonende Oost-Brabanters meer bedachtzaam zijn, langzamer en uiterlijk stugger. De Overmaassen zijn m.i. levendiger, luid en vlot, terwijl die van het Land van Cuyk in Gassel en Beers — welgestelde nette mensen van de klei — bij alle goedhartigheid meer gereserveerd zijn. De oude economische toestanden tekenen zich in de karakters nog merkwaardig af.

³⁾ Dat weet ik niet precies, ik denk om de tien jaar. — Klankaanduiding en uitspraak vindt men op blz. 35 sqq.

fiëf ¹⁾ klinkt en in het algemeen niet de minder beschaafd lijkende klanken heeft van sommige andere dialecten ²⁾.

Een van de mooiste eigenschappen van het Graafse volk, vanouds getraind in de omgang met andersdenkenden, is zijn verdraagzaamheid.

De Katholieken zijn er van doordrongen, dat „alle te goeder trouw dwalenden” tot de ware kerk van Christus behoren, en men hoort er vaak over andersdenkenden, dat die „*minsə məschjēns biv'tər zjēn as wee(j)* ³⁾.”

Het verhaal van mijn stokoude zegsman over wijlen Ds. Losgert, die bevriend was met de toenmalige Pastoor en zelfs zou hebben bijgedragen in de studiekosten van een priesterstudent, is tekenend voor de volksopvatting. Overigens beschouwen zij zich als eerste-klas Katholieken, hetgeen het kerkbezoek c.a. trouwens uitwijst. Het aantal geestelijken van Grave geboortig, bedraagt thans niet minder dan 20 priesters o.w. 6 seculieren, 14 Fraters of Broeders en 18 Zusters.

Volgens de laatste volkstelling (1930) waren in Grave de volgende gezindten vertegenwoordigd ⁴⁾:

	M.	Vr.	Totaal.
Ned. Hervormd	19	97	116
Remonstrant		1	1
Doopsgezind		3	3
Evang. Luthersch		3	3
Hersteld Evangelisch Luthersch		2	2
Geref. Kerken	2	9	11
Roomsch Katholiek	995	1099	2094
Ned. Israëliet	4	6	10
Andere	2		2
Geen	2	6	8
Onbekend		3	3
	1024	1229	2253

Ook ten opzichte van de politiek is de Graafse gecompliceerd. Ze weten vanouds dat *grootə hondə məkəvə nĭə biēts* ⁵⁾ en laten

¹⁾ fra. vif — kwiek.

²⁾ Aan sprekers van laatstbedoelde dialecten zou men intussen niet het recht kunnen ontkennen „*nōa dan iitə mōēts tūūz blie : və, wð*” na het eten moet je thuis blijven, niet waar?” ook min-beschaafd te noemen.

³⁾ mensen misschien beter zijn dan wij.

⁴⁾ Opgaven van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

⁵⁾ grote honden elkander niet bijten.

zich niet gemakkelijk een rad voor de ogen draaien. Daarnaast kunnen zij soms een merkwaardig vertrouwen in vreemden stellen. Misschien ook in verband hiermede is er altijd coalitie toegepast. Een gepensionneerd niet-Katholiek overste is heel lang wethouder geweest en zelfs regent van de Armen- en Wezen-fondsen en later werd een niet-Katholiek lid van de Raad tengevolge van de twee partijen der 6 Katholieke Raadsleden — aanvankelijk berustend op partijschap voor twee harmonieën: de oude en de nieuwe — Wethouder van een der partijen. Politiek was de constellatie bij de laatste verkiezingen voor de Tweede Kamer (1932) als volgt: Uitgebracht 859 stemmen; Engels 4 Alg. Dem. Unie 11 R.K. Volksp. 61 Chr. Arb. 4 Nat. Boerenp. 4 S.D.A.P. 33 Comm. 4 Vrijh. b. 8 Fascisten 1 Vrijz. Dem. 10 R.K. Dem. P. 4 Belastingbetalers 2 Kuypers 3 Christ. Hist. 10 R.K. Staatsp. 675 Nat. soc. 5 Staatk. Geref. 4 Nat. Herstel 3 Herv. Ger. St. 1 Plicht, Orde en Recht 1 Anti. Rev. 6 Nationalisten 5.

Aan de achteruitgang en de afgeslotenheid van ruim een halve eeuw zal het mede wel te wijten zijn dat de Gravenaar in politicis soms al te ver wil zien, zoekt naar dingen achter de schermen, die er niet zijn, en daardoor wel eens wantrouwig wordt. Dat hij huiverig is om een zaak aan te pakken met voor hem niet te overziene consequenties, mag pleiten voor zijn voorzichtigheid. „Leer nou vā me:n, dat ja en zaa:k noo:jt allee:n aan moet pakkē. Ja moet sörgē, dat andərə mee dē verantwoordelekheit d draagē”¹⁾ is een wereldse wijsheid van een Graafs politicus, die men de meeste Gravenaars niet behoeft te verkondigen. Ten aanzien van dit soort affaires doet men er meer aan *kletsen-en-zwetsē*, zoals hij het zelf spottend noemt.

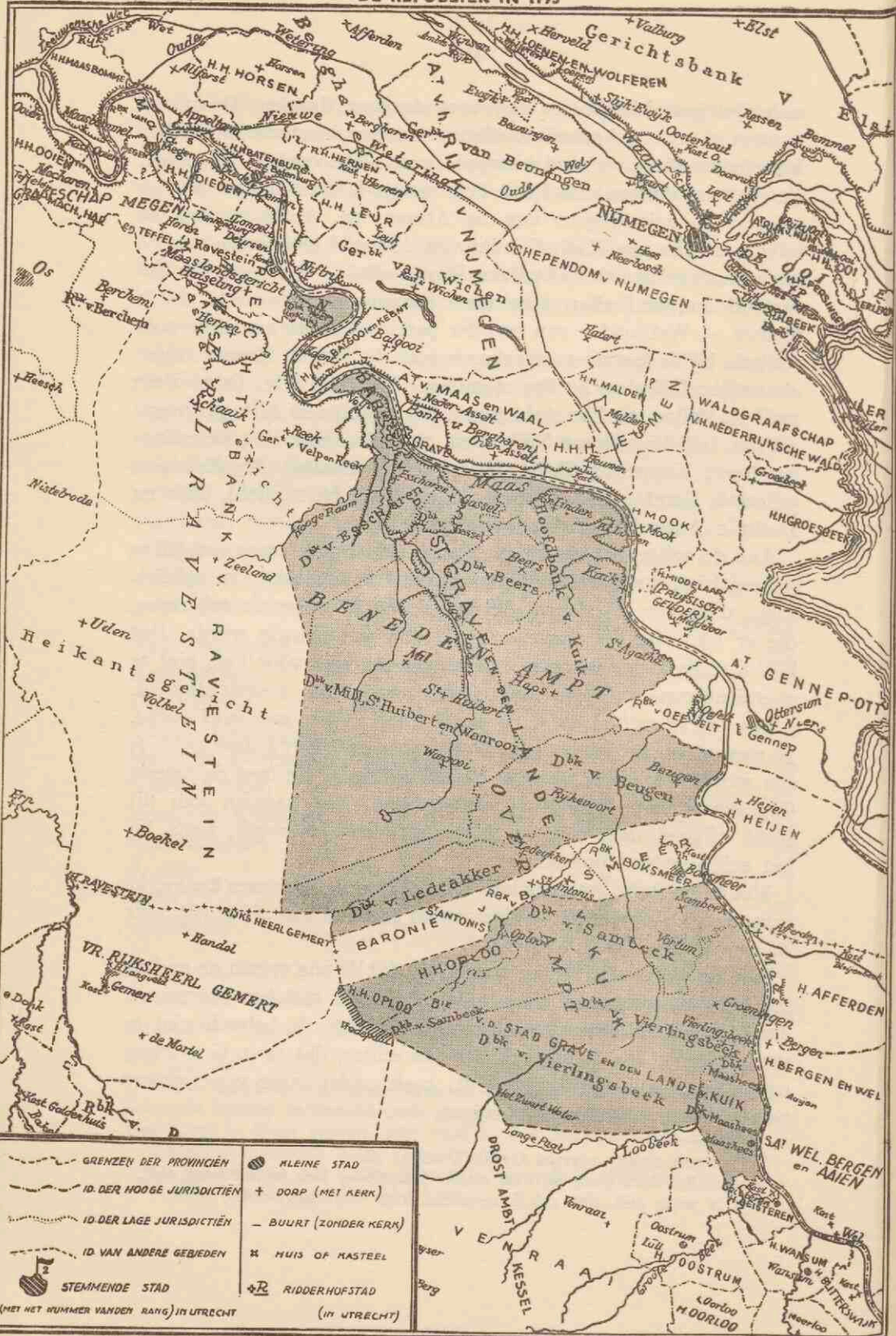
Met de critische geest die hem ook blijktens de bijnamen kenmerkt taxeert hij lawaaierige dreigementen met: *schellē düüt niē see:r en slōan (dē) heddot hært niē.*²⁾

Dat het ook wel in Grave voorkomt, dat de ene vriend de andere iets beloofd heeft en er nu en dan aan denkt met het voornemen *des woor' ók, dē sāk ez enē kee:r vur em doe:n*³⁾, behoeft niet te verwonderen. Des te opmerkelijker is echter, dat er in Grave nog zoveel energie ontwikkeld wordt, zoals onder meer verscheidene pas verrezen winkelpuien getuigen.

¹⁾ Ook een soort „correct Graafs”, cfr. p. 28.

²⁾ schelden doet geen pijn en slaan, (daarvoor) heb je het hart niet.

³⁾ 't is waar ook, dat zal ik eens een keer voor hem doen.

Overname uit: Geschiedkundige Atlas van Nederland.

(Uitgave van Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.)

De vrijgevigheid van de Gravenaar is van ouds bekend en ook zijn veerkrachtige opgewektheid. Met de laatste eigenschap wist hij tot heden feesten te organiseren, die uit ver in den omtrek mede-feestvierenden trokken. Moge zij onze „trouwhartige” bevolking door de „beroerelycke tyen” van heden naar betere helpen.

Heeft men er zich bij de mededelingen over de samenstelling en het verloop der bevolking misschien over verwonderd, dat het Graafs als apart dialect nog bestaat, de verklaring van dat taaie leven is ongetwijfeld ook ten dele te vinden in de stadstrots van de dialectspreker en vooral in het geloof aan de superioriteit van zijn taal. Bovendien weert de beweeglijke straatjeugd zich scherp tegen niet-autochtone klanken en vormen.

De aard van het dialect.

Uit Grave's geschiedenis en de samenstelling zijner bevolking is reeds geconcludeerd, dat Grave een **mengdialect** moet hebben. Globaal genomen sluit dit aan bij het Gelders-Limburgs en behoort het tot de „*dïëkhûûs*”-dialecten, de tongvallen die *i* en *û* niet diphtongeerden. Merkwaardig genoeg zou het meer overeenkomen met het Arnhemms dan met het Nijmeegs met zijn anlautende *v*- en *z*-verscherping en andere afwijkingen. Daarenboven is het nog een grensdialect: ongeveer een kilometer van de markt van het stadje, aan de overzijde der Beerse Maas-traverse, loopt de grens van Velp, dat onder het Oostbrabants taalgebied ressorteert. Het opgenomen taalkaartje dient om de taalgeographisch-eigenaardige, half geïsoleerde ligging van Grave duidelijk te doen uitkomen.

Zoals ook reeds uit de voorgaande bladzijden bleek, vormt het dus een dialect-**eilandje** met een taal die verschilt van al de dorpen die er omheen liggen, of ze gelegen zijn in de voormalige landen van Cuyk en Ravenstein of in het Gelders grondgebied zelf. De onderlinge dialectverschillen van deze in taalkundig opzicht zo merkwaardige ommelanden en de afwijkingen van het Graafs hoop ik later nog eens te kunnen vaststellen; thans moet ik mij bepalen tot het niet minder interessante centrum: Grave zelf.

Als de inwoners oorspronkelijk behoorden tot de Gelders-Limburgs sprekende groep, dan is het hoofdelement ongetwijfeld versterkt in de eeuw dat Grave Gelders bezit was en vooral toen de Gelderse hertogen er resideerden. Tegelijk zal er een soort *kolonij* vanouds van het kasteel zijn uitgegaan. De ambtenaren van het

AFKORTINGEN VAN NEVENSTAANDE KAART:

AT <i>Ambt</i>	A. <i>Ambachtsheerlijkheid</i>	Dbk <i>Dingbank</i>
DRAT <i>Drostambt</i>	R.A. <i>Richterambt</i>	Ger ^t <i>Gerecht</i>
M.AT <i>Maarschalksambt</i>	Gbk <i>Gerechtsbank</i>	
H.H. <i>Hooge Heerlijkheid</i>	RBK <i>Rechtbank</i>	S.A. <i>Schout-ambt</i>

gerechtshof en de hogere militairen sloten zich daarbij aan, en in later tijd deden het Hollands bestuur en de Hollands sprekende militairen, o.m. door het sterk ontwikkeld sociëteitsleven, hun invloed gelden. Het Oostbrabantse deel leverde evengoed als het Gelderse gebied zijn contingent voor de immigratie en de militaire vrijwilligers, die er gezinnen stichtten. Ook de marktbezoekers die tot omstreeks 1900 uit nagenoeg geheel Oost-Noord-Brabant naar „de stad” kwamen, kunnen mede het Graafs hebben beïnvloed. Misschien mag dit ook gezegd worden van de militairen die van 's-Hertogenbosch naar Grave in garnizoen kwamen en met die van Grave gecombineerde manoeuvres hielden. Ook de bestuurs- en andere relaties met 's-Hertogenbosch kunnen voor het Graafse dialect betekenis hebben gehad.

In aanmerking genomen de taaie weerstand die de volkstaal biedt, zou het Graafs dan in hoofdzaak Gelders-Limburgs zijn, en daarnaast Oostbrabantse en Hollandse elementen bevatten. ¹⁾

* * *

Van het Graafse dialect is nog weinig bekend. Wel verschenen in „De Navorscher” ²⁾ en „Noord en Zuid” ³⁾ woordenlijsten van het Land-van-Cuyks, doch al komen daar woorden en uitdrukkingen in voor, die overeenkomen of zelfs gelijkkluidend zijn met het dialect van Grave, van het echt Graafs krijgt men daaruit niet de juiste voorstelling, evenmin als uit „De gelijkenis van den verloren zoon” in het Sambeeks, door H. C. Strick van Wijk ⁴⁾, en nog minder uit het Overbetuws door J. J. Cremer ⁵⁾.

Ook het Ravensteins van R. Jansen ⁶⁾ en het Maas en Waals ⁷⁾ wijken af, al zijn er heel wat elementen van al de genoemde dialecten in het Graafs te vinden.

Dit laatste geldt ook van het Zeelands, waarover de bekende Brabantius belangrijke bijdragen leverde in *Onze Volkstaal* I en II en het Udens, in welk dialect Dorus (J. de Visser) zijn Brieven

¹⁾ Intussen moet men rekening houden met het feit dat, wat de klanken betreft, soms na één generatie snelle en volledige aanpassing mogelijk is.

²⁾ Jg. 9 (1859) p. 61, 293, jg. 10 p. 89, 145, jg. 11 p. 13.

³⁾ Jg. 3 (1880) p. 178 sqq.

⁴⁾ Johan Winkler, Alg. Nederd. en Fri. Dialecticon, Nijhoff, 's-Gravenhage 1874 I 299.

⁵⁾ Id. p. 318.

⁶⁾ Joh. A. en L. Leopold Van de Schelde tot de Weichsel, Wolters, Groningen 1882 I 338.

⁷⁾ Id. p. 415 sqq.

van de Hooghei schrijft in het Noordbrabants dagblad „Het Huisgezin”. Met de „Ouwe Hendrien” in het „Oostbrabants” in *De Regenboogkleuren van Nederlands Taal* ¹⁾, dat nog al sterk van het Graafs afwijkt, is het vorengenoemde wel het voornaamste dat in de dialecten rondom Grave geschreven is.

Het dialect van het centrum, „De stad” vanouds, is, voor zoveel mij bekend, nog nooit in studie genomen.

Wijlen de Heer M. C. Hegeraat, een Graafse-historiekenner, meende, dat de Heer Geerke onder het pseudoniem Soranus, en Dr. F. C. Leviticus over het Graafs zouden geschreven hebben. Correspondentie met familieleden en nasporingen te Amsterdam leverden echter tot heden niets op. Evenmin heeft *De Graafsche Courant* volgens de voormalige eigenaar-redacteur, de Heer J. D. P. van Dieren, ooit een bijdrage van enig belang in het Graafs opgenomen. Ook de dichter G. W. Lovendaal zijn geen Graafse dialectteksten uit vroeger of later jaren bekend, zodat het terrein ter plaatse als onontgonnen moet beschouwd worden.

Van de documenten die in Grave geschreven zijn, berust het leeuwendeel in het Rijks-Archief te 's-Hertogenbosch en een klein gedeelte in de bibliotheek van het Provinciaal Genootschap alhier. Wat zich nog in het Gasthuis te Grave en aan gilden-papieren ter plaatse en elders bevindt, is voor mijn doel — het verzamelen van karakteristieke dialectteksten — niet geschikt, of moeilijk of niet bereikbaar.

Het Graafse archief in het Rijks-archiefgebouw te 's-Hertogenbosch beslaat ongeveer 76 meter. Daarvan zijn er ruim 30 ingenomen door het rechterlijk archief van het begin der 16de eeuw tot 1810 en goed 45 door het administratief Gemeentelijk Stadsarchief. De stadsrekeningen vangen aan met het begin der 15de eeuw en het algemeen stadsarchief begint bij de aanvang der 17de eeuw, toen een verbetering van de administratie werd ingevoerd. ²⁾ Al deze stukken zijn aanwezig in handschrift en nog slechts voorlopig gecatalogiseerd. Bovendien wordt de ordening belemmerd doordat de foliëring van een groot gedeelte der bundels

¹⁾ Malmberg, 's-Hertogenbosch, 2de Dr. 1931 p. 86.

²⁾ Daarenboven bevinden er zich nog meer dan 100 charters, daterend van het eind der 13de eeuw, het Leenarchief en dat van het voormalig Sacramentsgilde, welk laatste ik aanvankelijk, op grond van Graafse mededelingen, in particulier bezit meende te moeten zoeken. Deze gegevens betreffende het archief dank ik aan Mr. J. P. W. A. Smit, Rijksarchivaris in Noord-Brabant.

is afgeschroeid bij de brand in het Gemeentehuis te Grave in October 1903.

Kan dit massale archief voornamelijk uitstekend materiaal bevatten voor de studie van de Graafse kanselarijtaal en -stijl, dialectmateriaal was er, docht mij, meer te vinden in gildenteksten, immers waarschijnlijk geschreven door echte Gravenaars met voldoende ontwikkeling om goed Graafs, en te weinig om een soort algemeen Nederlands te schrijven. En inderdaad leverden deze mij typisch illustratie-materiaal van het vroegere Graafse dialect.

Een proefje notaris-Graafs uit 1532 ga vooraf. In het testament ¹⁾ van de priester Dirk Marsman schreef de notarius publicus Jo de Daernick eigenhandig vijfmaal *mackt ende geeft* en eenmaal *mackt ende geeft*, driemaal *mackt ende geeft*, een keer *mackt ende geeft* en tenslotte nog eens *maickt ende geeft* (tg. *màkt en gift*). De vormen *dusent* (tg. *duu : zant*), *geseet* (tg. *gæzee't*) en *deylen* (tg. *dei'le*) kunnen met de huidige vormen congrueren — tenminste als wij mogen aannemen, dat de uitspraak dier schrifttekens met de onze overeenkomt.

De stukken van het voormalig Timmermansgilde, een lijvig pak documenten, in de bibliotheek van het Provinciaal genootschap, vertonen eveneens een eigenaardig mengelmoes.

Ik heb daaruit enige grepen gedaan, die ons iets kunnen leren omtrent het vroegere Graafs omstreeks het einde der 18de eeuw.

Wij moeten beginnen met enige verschrijvingen te elimineren, bv. *aan ge gelde knegt* (lees : *de*), *rekinge* (= rekening), *leerjon* (= gr. *leerjóng*), *gewoorden* (Alg. Ned. schrijftaal : geworden), *compisie* (voor *comprisie* = comparitie = bijeenkomst van de gilde-leden), *gege Geven* (Alg. Ned. schrijftaal : gegeven), vervolgens verhaspelingen, bv. van het woord comparitie tot *comprissi* (1766), *compriesie* (1770), *komparisi* (1774), *comprisi* (1782), *comprisie* (1783), *komprisie* (1795), rareiteiten als *gictansie*, *Lieghuydatie* en *sollustasije*.

Wat voor materiaal houden we na deze schifting nu over ?

1°. Algemeen Nederlandse vormen als *haring*, (tg. *herring*), *kaarsen* (tg. *kersə*), *booter* (tg. *bóttər*), *vlees* (teg. *vlii's*, *vlei's*) en *kaarte* (tg. *kae'rtə*).

2°. Algemeen Nederlandse, tevens Graafse vormen, bv. *begrave*, *oncoste*, *verschotte*, *gedronke*, *gulde*, *gebroke*, *mostert*, *ik onderge-*

¹⁾ L. v. Miert in Taxandria XV 1908 p. 10, 108.

schreve, ontvange, prockereur en *vrou* vrouw (tg. meestal *vrou*, gemonophtongeed zonder *w*),

3°. Algemeen Nederlandse naast Graafse vormen: *schink* naast *schenk, markus* en *Markes* naast *merkus*.

4°. Pogingen om Algemeen Nederlands te gebruiken, om zich correct uit te drukken: *huijs*¹⁾ (teg. *hüüs*), *suijker* (teg. *süüker*), *Den uijtgaaf* (tg. *üütchaaf*), *kruijnagels* naast *kruijnagel(s)* (tg. *kruijnaagel*), *kopkes* (tg. *köpfes* = kopjes).

5°. Weifelende dialectvormen voor een zo frequent gebruikt woord als *gilde*: in een stuk van 1782 tweemaal *gilt* en eenmaal *gielt*; *geldt* (1771), zelfs *gijlde* (1765); in een stuk van hetzelfde jaar vlak bijeen: *tgelde, houdt Kopers Gilde* (de oorspr. *e* is hier veranderd in *i*) en 't *Gelde*; voor misdienaars (tg. *mizdiënders*): *misdienders, mesdinders* en *mesdienders*, terwijl Maart (tg. *Maert*) in 1772 figureert als *merdt* en *maert* doch overigens als *meert* en in 1773 als *martt*.

6°. Dezelfde dialectische dubbelvormen die wij nog heden kennen: *ontfangs* naast *ontfanks*, met nasale velaar en - gutturaalwisseling en apocope van *t*, *voute* (tg. meestal *foúto*), *kaggel* met palatale stemhebbende *g*, die tegenwoordig nog soms gehoord wordt, naast *káchel* met de lichte velare *ch*, die ook in de omtrek gewoon is, en *biergelase* met de epenthese, die men tegenwoordig nog wel eens hoort in *galaa'zere* glazeren en in *Ponem* voor P.N.E.M.

7°. Ten slotte een aantal klanken en constructies voornamelijk van 1765—1785, die nog heden voor Graafs zouden kunnen doorgaan: *ijenever* (als somtijds nu met zeer korte *ie* + *j*-anlaut, tg. meestal *jèniivèr*), *nodatom* (= tg. *nodatəm* = na datum), *Filep* (*Fjēləp*), *Pingstere* Pinksteren, *betall* (lees: *betält* betaald? ²⁾), *metselers* (tg. vulg. ³⁾) en in 1773 zelfs *messelers* (tg. vulg.), *debet aan mijn* passim (teg. corr.), *der bijgeliijt* (tg. meer: *betjgaleert* er bij gelegd), *syn* (tg. *zənən*) *Eet afgeleiijt*, *6 st verteert toe merkus syn* (tg. *zənən*) *Eet heeft gedaan* (tg. *het chədən*), *geteert op onkoste van, sodat ik derheb ontfangen* (tg. *ontfàngə*), *daar* (tg. *door*) *heb ik van aan van Lúcken gegeven* (tg. *gəgiivə*) en *een* (tg. *ənə*) *schenk op 't gilde gekogt* d.i. voor, op kosten van.

¹⁾ De *ui* + *j*-klanken die hier waarschijnlijk bedoeld worden, kan men o.m. horen in Overasselt.

²⁾ Voor de *à* cfr. p. § 11.6 en § 15, opm. 1.

³⁾ Voor de afkortingen cfr. p. 28.

Wat leren wij nu uit dit vroegere Graafs ?

Schakelen wij de stadhuiswoorden van de gildendecken sub 1 uit, dan blijft er een categorie over, die de meeste dialecten waaruit het Algemeen Nederlands gestekt is, wel ongeveer zullen gemeen hebben en een andere, die kern-Graafs zou kunnen worden genoemd.

Zowel om de Graafse kern als om de Algemeen-Nederlandse groep bewegen zich elementen, die op de duur wel bij de ene of de andere zullen aansluiten, maar intussen toch het min of meer chaotische¹⁾ in het Graafse dialect veroorzaken. Want dit staaltje Graafs zou mutatis mutandis ook uit het tegenwoordige dialect gehaald kunnen worden. Hetzelfde proces herhaalt zich thans met andere dwaal-elementen.

Uit de voorgaande teksten spreekt derhalve voornamelijk een onzekerheid van vormen, die ongetwijfeld grotendeels te wijten zal zijn aan het vlottende der bevolking, en treedt toch een kern naar voren, die zeer wel met het Graafs van heden congrueert.

* * *

Eenzelfde onvastheid van vormen karakteriseert het hedendaagse Graafs. Hoewel de Gravenaar zeer kieskeurig is op zijn taal en gaarne jacht maakt op de Oostbrabantse — ook Bossche *ao* bv. in *laot's* laten, de *aan* in *vaauw's* vouwen, op *ÿÿrst* eerst, *dael* deel, *bloet's* bloeien en dergelijke karakteristica uit de omtrek die hem plat voorkomen, duldt hij toch min of meer onbewust een groot aantal vormen als varianten. Worden deze de Gravenaars voorgelegd, dan zal de een zeggen *des chin Graa'fs* en de ander *des wel Graa'fs*. Ook beweren talrijke Gravenaren van elkander dat ze *gin zuu* : *vor Graa'fs* *pró'a't's*. Voor deze gevallen wordt de meest gebruikte vorm of die het meest gebruikt lijkt, voorop geplaatst en vervolgens de minder frequent gebezigde, zo nodig en zo mogelijk met gewenste aanduidingen voor oud (vet.) plat (vulg.), zeldzaam voorkomend (rar.) en Graafs Algemeen-Nederlands (corr.).

Oud heten de woordvormen van bejaarde of ouderwetse Gravenaars wier taal door het jongere geslacht niet wordt overgenomen.

Plat noemt men in Grave bv. de taal van melkboeren die enigszins van het gewone Graafs afwijkt, en Graafs correct heet de

¹⁾ Wie kennis genomen heeft van het voorgaande, zal wel begrijpen, dat de vervaardiging van een historische grammatica van het Graafs als hier wordt bedoeld, een moeilijke, zo niet onmogelijke taak is, al lijkt ze nog zo aanlokkelijk.

taal van een echte Gravenaar die correctheidshalve het Algemeen Nederlands wil spreken.

Afgezien van eigenaardigheden als *spin-azie*, *koning-gin* en *op de eerste plaats* en *ten prooij* in plaats van *spi-nazie*, *koning-in*, in de eerste plaats en ter prooi, die hij met andere Zuid-Nederlanders gemeen heeft, kenmerkt zijn Algemeen Beschaafd zich voornamelijk door het weglaten van de slot-n na de *s* — hetgeen de meeste Nederlanders doen — een ietwat lang aangehouden scherpe uitspraak van de diftongen, die hij monoftongeert, bv. *dei·k*, *ei's*, *hui's*, *mi's* en een langere of kortere naslag bij de meeste klinkers.

KLANKLEER

ALGEMENE OPMERKINGEN.

§ 1. Van aanduiding der Graafse ¹⁾ klanken door internationaal fonetisch schrift is afgezien, wegens ontoereikendheid dezer tekens en het gevaar van moeilijke leesbaarheid, bij aanvulling daarvan ten behoeve van het onderhavige dialect.

In hoofdzaak volg ik dus het gewone Nederlandse spelling-systeem, waarbij de korte of gedekte klinker wordt aangegeven door verdubbeling van de volgende consonant, b.v. bakker, terwijl voor de klanken die niet in het algemene Nederlands voorkomen, aanduidingen worden gebezigd, waarvan elk ontwikkeld mens onmiddellijk de klankwaarde kan vaststellen, b.v. de *ö* van het du.schöpfen.

Behalve voor *è* in *dè* dat, welke *è* alleen een enkele maal voorkomt aan het einde van een woord en dezelfde klankwaarde heeft als de *e* in het A.B. net, wordt voor de aanduiding van een bepaalde klinker slechts één schrijfwijze gevolgd. De lange *aa*-klank wordt steeds door *aa* voorgesteld, dus even goed in baaker als in baas.

§ 2. Dat het Graafs op vreemdelingen een kwieke indruk kan maken is ongetwijfeld te danken aan de korte, krachtige, scherpe uitspraak van de korte klinkers, (cfr. § II. 3 en 6), de gemarkeerde, forse wijze, waarop de A.B. diftongen in het Graafs gemonofoon-geerd worden uitgesproken en de zuivere klank die de lange klinkers kenmerkt, (cfr. § II.2, ook noot 3).

Wat de quantiteit der laatste betreft, bijna iedere lange Graafse vocaal heeft een zekere naslag of glide waarmee hij het quantitatief van de overeenkomstige lange vocaal in de Alg. Ned. uitspraak wint. Deze glijding bestaat voor het gehoor uit een korte, soms zéér korte schwa en is — ook blijkens een aantal kymogrammen — in het algemeen een geleidelijk dynamisch afnemende overgang naar de volgende medeklinker. De sterkere naslag wordt aangegeven met een dubbel punt, de zwakke door een enkel punt

¹⁾ Uitdrukkelijk zij hier ten overvloede vermeld, dat met de term „Graafs” overal de taal van de tussengroep (cfr. p. 18) — het eigenlijke Graafs — wordt bedoeld, tenzij anders is aangegeven.

terstond achter de klinker b.v. *buu* : *r* buur (§ 31, 3) *haa'n* haan (§ 11, 2) ¹⁾.

Indien de klinker daarenboven een bijzonder krachtig en lang aangehouden accent heeft, wordt dit aangeduid door vetdruk *zie* : *n* zien *roe* : *t* roet *zuu* : *t* zoet (§ 11, 4).

Langere quantiteit zonder bijzonder krachtige uitspraak wordt weergegeven door een streep b.v. *bōō'j* bode (§ 25).

§ 3. Is de quantiteit van een klinker minder dan in het Alg. Ned., dan blijkt dit uit de algemeen daarvoor geldende aanduiding b.v. *mōējts* moeite.

Deze dialect-*ōē* is wederom wel korter dan de *oe* van boek in het Alg. Ned., maar wordt iets scherper en krachtiger uitgesproken.

§ 4. Iets van de scherping ²⁾ komt, dunkt me, voor in sommige woorden als *lō't* laat! (Imper.), *bōn* e.a., waarbij de volgende medeklinkers linguale consonanten kunnen worden genoemd, (cfr. § 11.6 en § 13).

§ 5. In het algemeen kan men zeggen, dat de klinkers niet worden verkort voor stemhebbende spiranten, ook niet als deze door consonanten worden gevolgd. Daarentegen schijnen de stemloze explosieven en combinaties als *kt*, *pt*, en *rk* in de regel wel verkortend te werken. Cfr. de diminutiva (§ 72), de trappen van vergelijking (§ 78) en de verba (§ 91 sqq.) passim.

Verkorting voor *-sal* komt b.v. niet voor in *zaa'chsäl* zaagsel, maar wel in *kóksäl* kooksel, *stóksäl* stooksel, *stiēsäl* stijfsel en *ròtsäl* raadsel.

§ 6. Wat de medeklinkers in het algemeen aangaat, de scherpe consonanten lijken me niet zo scherp te worden uitgesproken als in het Alg. Ned. Speciaal de *k* heeft soms veel van de *g* in het fra. *garçon* bv. in *knaa'p* knaap, dat vaak begint te lijken op *gnaa'p*. Bijzonderheden omtrent de uitspraak van andere consonanten worden opgegeven in § 12 sqq. Na *dè* dat en *wà* wat hoort men *s* bv. *dè siën* dat zijn, *wà seddà* wat zeg je?

¹⁾ Cfr. voor deze en de volgende passages Dr. Jos. Schrijnen, De Isoglossen van Ramisch, Paul Brand, Bussum MCMXX p. 39; De Verscherpingslinie, doch vooral p. 42. - De Graafse verschijnselen zijn ongetwijfeld uitlopers van het Verscherpingsgebied. Grave ligt trouwens binnen de lijn door *S*. op blz. 42 getrokken. Te oordelen naar voorlopige proefnemingen zou - ook volgens de mening van Prof. Dr. Jos. Schrijnen - tweetoppigheid voorkomen in woorden als *chazie* : *n*, *stā'n* en *zie* : *n*. Ze zouden echter - mede voor de scherping - op ruimer schaal moeten worden voortgezet.

²⁾ Door *S*. bedoeld op p. 40 sub 1, nl. sterke inzet en daarop volgende scherpe val van de klinkersterkte met verkorte consonant.

De fonemen van het dialect.

Vocalen.

§ 7. Het Graafse klinkersysteem bestaat uit de volgende vocalen :

<i>a</i>	<i>aa</i>								
	<i>oo</i>	<i>eû</i>	<i>ee</i>		<i>ěě</i>				
	<i>ou</i>	<i>uî</i>	<i>eî</i>						
<i>oe</i>	<i>uu</i>	<i>ie</i>		<i>ǫǫ</i>	<i>ũũ</i>	<i>ĩĩ</i>	<i>oe :</i>	<i>uu :</i>	<i>ie :</i>
Volkomen lange			Volkomen korte			Volkomen lange met naslag.			
								<i>à</i>	
								<i>a</i>	
	<i>ae</i>								<i>ae</i>
	<i>oeu</i>						<i>ò ò</i>	<i>ö</i>	<i>e(ě)</i>
<i>óa</i>	<i>əə</i>	<i>ii</i>					<i>ó ó</i>	<i>u</i>	<i>i</i>
Onvolkomen lange			Onvolkomen korte.						

§ 8. Zijn dit de vocalen, welke vertegenwoordigen de fonemen, welke slechts fonetische realisaties ? ¹⁾

1. *Də* de verschilt in betekenis van *di* dit en *dè* dat ; de *ə* is dus een apart foneem.

2. In de eerste groep zijn de van een [^] voorziene vocalen fonetische realisaties van de bekende Algemeen Nederlandse overeenkomende klanken ; ze zijn echter fonemen van het dialect, omdat ze onderling verschil van betekenis veroorzaken.

Ook *eî* en *uî* zijn aparte fonemen, al zou men dit in ons diëk-hũs-dialect misschien niet verwachten :

Cfr. bv. *beîj* bij (apis) pl. *beîjə* - *biěj*, *biějə* vormen van *biějə* bieden *beît* bijt subst. pl. *beîts* - *biët*, *biëtə* vormen van *biëtə* bijten *muij* mui (groot lomp vrouwmens)-*mũũj* moe, vermoeid.

Daarnaast komen nog parallellen voor als :

breîj brei brij *bruîj* brui
reîj rij *ruîj* rui, schommel e.a.

3. De verscheidenheid van volkomen lange en volkomen korte vocalen heeft geen fonologische betekenis.

4. Van de volkomen lange met naslag (cfr. §§ 32, 2 ; 34, 3 b, c ;

¹⁾ Indien men leest N. v. Wijk : De moderne phonologie en de omlijning van taalcategorieën, N. T. XXVI 65, ziet men, dat er moeilijke grensgevallen zijn. Ik sluit mij hier aan bij de opvattingen van Prof. v. W.

38, 1) zijn enkel voor *ie*: parallellen met een corresponderende klinker aan te wijzen:

<i>lie</i> : f	lief	<i>liēf</i>	lijf
<i>rie</i> : k	riek	<i>riēk</i>	rijk, subst. en adj.
<i>zie</i> : n	zien	<i>ziēn</i>	zijn vb. en pron. poss.
<i>bie</i> : zə	strepen, moerasplanten	<i>biēzə</i>	in „de biezen pakken”.
<i>blie</i> : kə	„blikken”, bleek zien	<i>bliēk</i>	pl. <i>bliēkə</i> blik(en) (vis(sen)) van de honger
(ik) <i>dīe</i> : n	dien	<i>Diēn</i>	Dina eigenn. <i>tiēn</i> tien
<i>hie</i> : p	heep, bijl	<i>hiēp</i>	! uitroep
<i>kīe</i> : kə	kijken, zien	<i>kīēk</i>	pl. <i>kīēkə</i> foto's, <i>kīēk</i> kijk!
<i>liē</i> : kə	minder gebruikelijk dan <i>liēkənə</i>)	<i>liēkə</i>	lijken, subst.
<i>piē</i> : p	pijp	<i>piēp</i>	! (uitroep)
<i>wiē</i> : l	plas	<i>wiēl</i>	rad
<i>wiē</i> : s	wijze (lied)	<i>wiēs</i>	wijs, adj.

5. Van de onyolkomen lange zijn de ae (§ 15, 7) en oeu (§ 24, 4) fonetische realisaties.

De *ǫa* is een foneem. Naast elkaar komen voor: *lǫa'ch* laag, subst., *laa'ch* in de zin van laag, gemeen, *lii'ch* laag van water en *lee'ch* ledig; verder *Maa's* Maas, familienaam en riviernaam, naast *mǫa's* netmaas, in het mv. *mǫa'zə* mazen, naast *mǫa'zə* en *maa'zə* mazen ww.

Bovendien is de *ǫa* een apart foneem als voortzetting van de Westgerm. *ā* < oudgerm. *ā* en *ǣ* (cfr. § 29, 2) en verschillend van de *aa* uit de Wgerm. *a* (§ 16, 1).

De *zə* is ae van *ǫa* en komt, naar mijn weten, behalve als een soort reminder evenals in het Alg. Ned., slechts voor in de diminutiva *drəə'tjə* draadje en *bləə'skə* blaasje¹⁾. Ze is een fonetische realisatie.

De *i*, die de Alg. Ned. ee vaak representeert (§ 21, 1) is significantief, zoals bij *ǫa* bleek, en heeft verscheidene i-pendanten,

¹⁾ In overige gevallen staat *ō* d.w.z. de umlaut van *ǫ* naast *ǫa* bv. *rǫa'traad* *rōtsəl* raadsel, *strǫa't* straat *strōtjə* straatje. Hoe is dat nu te verklaren? Nog bestaande maar verdwijnende vormen als *rōtsel* brengen ons op het spoor. De *ǫa* kan via de verkorting *ǫ* tot *ō* zijn geworden. Hoe de *ǫ* echter veranderd is in *ō* is mij nog niet duidelijk. — De umlaut van *ǫ* is *u* bv. *hōnt* hond *huntjə* hondje. Andere vbb. vindt men bij de diminutiva (§ 71).

bv. <i>biits·r</i>	beter	<i>bittar</i>	bitter
<i>kwi·k</i>	kweekschool, schreeuwlelijk	<i>kwik</i>	kwik
<i>li·st</i>	leest	<i>list</i>	list
<i>mi·nə</i>	ook <i>mei·nə</i> menen	<i>minnə</i>	minne, lage
<i>sti·k</i>	steek	<i>stik</i>	steil, adj. en ww.
<i>tii·kə</i>	teken	<i>tikkə</i>	tikken

Ze is dus ook een apart foneem.

6. Van de onvolkomen korte zijn de à (§ 15, 1 opm. 1 en de æ (§ 15, 6) fonetische realisaties, maar à is een foneem in *Àt* van Adriaan naast *at* w.w.vorm en in *Bàs* van Sebastiaan naast *bas* bas = stemtoon, instrument.

Voor ò en ó (§ 24, 1, 2) vinden wij de parallellen :

bòt bod — *bót* bot¹⁾

òppər opper — *óppər* opperwachtmeester

en (*die*) *kòssə* kosten — *kóssə* konden.

Daar deze twee „scherp gesneden” vocalen in het Graafs ook overigens scherp uiteen worden gehouden en hun aparteumlaut hebben (cfr. vor. pag. noot) moet men ze verschillende fonemen noemen. Voor klankverwante vocalen vergelijk men § 11,6, ó in fine.

Zijn de ò, de scherp-krachtig uitgesproken ò van *hòk* en de ó, de dito uitgesproken vocaal van *bók* ook aparte fonemen ?

ò en ò leveren betekenisverschil in :

lò·t laat ! imper. en *lòt* lot.

Bovendien komt ò nog voor in *stò·* sta ! imper. en *stò·t* staat ! Alsmede in *mò·nt*²⁾ maand. Cfr. *mont* mond.

ó en ó veroorzaken verschil in betekenis tussen *bón(nə)* bo(o)n(en) en *bon(nə)* bon(nen).

Het diminutief *bón·tjə* boontje klinkt iets scherper en krachtiger dan de *gemouilleerde* klanken in *bóntjə* bont-je, dus bij wijziging van de o-klank van het grondwoord bont.

ò en ò zijn dus ook fonemen.

ò kan een fonetische realisatie zijn b.v. in *döbbəl* (*i*) (vet.) in plaats van *dubbəl* (*i*) (Cfr. ook § 24, 3) ; verschil van betekenis leveren *lòt*, *lò·t* laat, imper. (cfr. § 97) en *lot* lot,

pötjə potje, *putjə* putje en *petjə* petje.

Dat *e* (*è*), *u* en *i* fonemen zijn, behoeft geen bewijs.

¹⁾ Cfr. N. v. Wijk, N.T. XXVI 71 over : Ik heet Trijntje Fòp.

En heb een muts óp mijn kòp.

²⁾ Deze ó· vormen zijn vulg. Meer gewoon zijn : *lòt*, *stò(t)* en *mò·nt*.

§ 9. Fonemen zijn dus :

		aa		
	oo	eú	ee	
	ou	uî	eî	
oe		uu	ie	ie :

			à		
			a		
			ò ò	õ	e(è)
ó a		ii	ó ó	u	i

Fonetische realisaties zijn :

	ae	(à)
	oou	ăe
	əə	

Een dubbele functie heeft dus à.

De minimale naslag, die bijna op alle klinkers volgt en in de tekst door een punt wordt aangegeven, is in deze schema's verwaarloosd.

Consonanten.

§ 10. De consonantenfonemen wijken niet af van die van het Alg. Ned. ¹⁾

De acoustische waarde der tekens.

Vocalen.

§ 11. De klankwaarde van de aangeduide klinkers, met abstractie van de naslag, is als volgt :

1. De schwa is de ə in də de.
2. De volkomen lange klinkers.

Het accent circumflex duidt een zekere spanning aan, die voor ou, uî en eî tegelijk monophthongering insluit. Ook de oo en ee gaan vaak in die spanningsrichting. Zo nodig wordt dit aangeduid door een [^] boven het laatste letterteken.

[a :] ²⁾ aa' is de aa van baa's baas, fr. rage.

¹⁾ Over de fonemenkwestie zal het laatste woord nog wel niet gezegd zijn en we mogen aannemen, dat de studie van verwante dialecten meer licht zal werpen op het Graafse fonemen-systeem.

²⁾ De tekens in margine zijn de klankvoorstellingen van Wilhelm Viëtor, Elemente der Phonetik des Deutschen, Englischen und Französischen. ? Leipzig 1923, O. R. Reisland.

[o:] *oo* de oo van *root* rood, du. Brot.

[ø:] *eû* de eu van *neû's* neus¹⁾, ongeveer als in de geaffecteerde Ned. uitspraak maar zonder overdrijving, du. König, fr. il veut.

[e:] *ee* de ee van *hee'l* heel, du. Reh.

oû de ou van *goû't* goud, ongev. het eng. law, Vaughan [ɔ:] maar meer gesloten, meer oo-klank.

[ə:] *uî* de uî van *ruî'te* ruiten (kaartterm) fra. peur, doch iets meer gesloten en met meer spanning als ned. freule.

[ɛ:] *eî* de eî van *meî'ne* menen, geslotener dan fra. neige.

[u] *oe* de oe van *boej* boei, als in het Beschaafd Nederlands.

[y:] *uu* de uu van *huu'r* huur, fra. sùr.

[i] *ie* de ie van *wiel* wiel (rad).

3. De volkomen korte klinkers zijn in het algemeen quantitatief korter maar dynamisch krachtiger dan in het A.B.

4. Volkomen klinkers met naslag.

oe: is de oe: van *goe:t* zeer wel overeenstemmend met het lang aangehouden du. gut, ook wat de naslag betreft in „Das ist doch gut“.

uu: is de uu: in *zuu:t* langer aangehouden dan in het Beschaafd Nederlands „al die kuren“, du. süß(e), pathetisch uitgesproken.

ie: is de ie: van *zie:n* zien en wordt uitgesproken als de lang uitgehaalde ie: in het fri. Friezen als aanspreking in Friese redevoeringen, of het du. Vieh! met pathos gezegd.

5. Onvolkomen lange klinkers.

oeu is de *oeu* van *doeu'røvs* durven en is nagenoeg identiek met het fra. declamatorische „Ah! mon coeur“, dus iets meer open dan de e:

[ɛ:] *ae* is de klinker van *bae'rt* baard in de gemaakte Haagse uitspraak, die in het Graafs natuurlijk en gemakkelijker klinkt, korter en minder geaccentueerd uitgehaald. In het fra. frère, vert.

óa: is de oa: van *lóa'te* laten, nagenoeg de verlengde ó in bok, gelijkend op de Nederlands-Beschaafde uitspraak van fr. saône en zone maar korter, krachtig en scherper, en zuiverder het verlengde van de ó in bok.

øø van *blø'skø* blaasje is de lange schwa, dezelfde die voorkomt in de aangehouden eh... in het Beschaafd Nederlands: „Wat is het ook weer? Eh...“

¹⁾ De diftong neus is ommelands.

ii van *liivə* leven is de lang aangehouden scherp geaccentueerde *i* in liggen, die ook voorkomt in onze uitspraak van het Got. *giban* en *liban*. Ze is niet identiek met Viētors I of I:, daar deze blijkens de du., eng. en fra. voorbeelden *ie*-klanken bevat welke de Graafse *ii* geheel en al mist. Bijna komt ze voor vetdruk in aanmerking.

6. Onvolkomen korte klinkers.

[α] De *à* is de *a* van *bàk* bak, fr. bah, bas.

[a] *a* is de *a* van *bal* bal, du. man.

[ɔ] *ò* van *hòk* hok, du. Gott, eng. body, fra. sol.

Een biezonder scherpe krachtige uitspraak van de korte klinker wordt met vetdruk aangeduid, eveneens kort en scherp uitgesproken consonant met een ondergeschreven punt dus bv. *Pòsə* Pasen, *lò·t* laat! (imper.), waarbij men vooral in aanmerking neemt, dat de klinker niet de kleur heeft van de Alg. Ned. *o* in lot, maar precies van de aangegeven *ò* van het du. Gott. Vocaal en consonant sluiten nagenoeg of geheel aaneen (cfr. § 4 en § II. 6 [ó]).

[ə] *ö* in *hòksə* hokje du. Köpfe, Schöpfung.

[æ] *ae* in de familienaam *Bartə* Barten, eng. fat, adder, carry, habit, travel, cavern.

[ε] *e* in *bet* bed, du. fett, fr. bref.

ó in *bók* bok (Beschaafd Nederlands ook: *bòk*), *póp* pop (Beschaafd Nederlands ook *pòp*) en in woorden als *dóm*, *móm*, *stóm* die in het Beschaafd Nederlands als *dom*, *mom* en *stom* iets doffer lijken te klinken dan in het Graafs.

Biezondere aandacht verdient de *ó* in *bón* boon (ook in de familienaam *Bón* Boon) mv. *bónnə*, bonen, *bóntjə* boontje (ook kleine van de familie Boon), *bəwónt* bewoond, *blónt* beloond e.d., waarin de *ó* die van bok blijft en dus klinkt als de gedenasaliseerde *o* van fra. *bon* in *bonne* en de Graafse, Bossche en — naar ik meen — Amsterdamse en Haagse uitspraak van de *o* in *eau de clónjə*, *eau de cologne*. Het graafse *bón* klinkt derhalve nagenoeg zuiver als het fra. *bonne*, doch verschilt van het du. *Bonn* in de Bühnen-aussprache. De opmerkelijk klinkende consonant heeft een ondergestipte punt. De korte, scherpe uitspraak van de *ó* wordt met vetdruk **ó** aangeduid als bij de verscherpte *ò* (zie boven), dus b.v. *bón*, *bónnə*, *bəwónt*, *kól*, *schól* boon, bonen, bewoond, kool, school. (Cfr. boven bij *ò*).

Klankverwanten van *ò* en *ó* blijven buiten beschouwing evenals moeilijk weer te geven nuances van de *ö*, die ik heb gemeend te kunnen constateren. Indien de *o*-klank overeenkomt met de

Alg. Ned. o bv. in gewond, wordt dit meestal niet aangegeven.
u klinkt als in *nut* nut,
i als in *wit* wit : [I], doch zonder de ie-bijklank.

Consonanten.

§ 12. *w* is labiodentiaal, bv. in *waa'ter* water, doch wordt een bilabiale vocaal, waar men in het Beschaafd Nederlands een *u* voor de *w* spelt, bv. in *ee'uw* eeuw, *ee'uws* eeuwen, *ee'uwig* eeuwig, *kiëuw* kieuw; echter zeer kort in het mv. *kiëuws* in verband met de korte uitspraak der *ië*.

j kan emphatisch lang aangehouden worden, bv. in ...*ò'ch* *jjong*, *iëong* och jongen! en neemt daarbij de natuur aan van de vocaal, maar wordt overigens gebruikt als in het Beschaafd Nederlands.

§ 13. *r* is de uvulare R met een enkele slag, speciaal in an- en inlaut. Auslautend heeft ze veel van de R in het du. bier of het eng. here. Ze is echter minder geprononceerd, zodat de Gravenaren van vreemden wel eens te horen krijgen, dat ze de *r*. niet kunnen uitspreken bv. in Pastoor. Het woord *kwærtjs* kwartje van de Gravenaar maakt zelfs een shibboleth-achtige indruk op andere Brabanters, vermoedelijk door het samengaan van de twee typisch Graafse klanken *æ* en *r*.

De *l* is alveolaar en „dun”: de tongpunt ligt noch breed noch krachtig tegen de zoom van het gehemelte gedrukt. Indien de tongpunt iets langer tegen de alveola wordt aangehouden en daardoor wat langer klinkt bv. in *schó'l* school, wordt dit met een punt onder de *l* aangegeven, zoals boven bij *ó* is vermeld (§ 11.6).

§ 14. *g* en *ch* sterk palataal-gericht, evenals in de omtrek, schijnen dynamisch niet sterk te worden uitgesproken. Hetzelfde geldt van de *k*, zoals in § 6 reeds is opgemerkt.

Eveneens neigt de uitspraak der *t* bij velen vaak duidelijk tot verzachting. Waar ze eerder als *d* klinkt is dit aangegeven, bv. in § 101, kl. I 1 en § 104.

DE WESTGERMAANSE VOCALEN IN HET GRAAFS

Korte Vocalen.

Alg. Opm. In oude ontleeningen, als uit het Latijn en het Frans, worden de klanken op gelijke wijze behandeld als in woorden uit de oudgermaanse woordenschat.

§ 15. De wg. *a* in gesloten lettergrepen is :

1. de palatale *a* bv. *ballək* balk (ohd. balko), *gladdəch*, *glat* glad (ohd. glat(t), *graf* (os. graf), *hant* hand (ohd. hant), *kant* (mnd. kant) *lat* (ohd. latta), *mast* (ohd. mast), *rant* rand (ohd. rant) *schant* schande (ohd. scanta) *wrat* wrat (mnd. wratte).

Opm. 1. Voornamelijk de velare klanken *ch*, *k* en *ng* maken de *a* scherp-helder velaar.

bv. *àch(t)* acht (ohd. ahto), *bàk* (lat. bacca), *dànk* (ohd. danc), *hàngə* hangen (ohd. hangên), *làng*, *lànk* lang (ohd. lang), *vlàch* vlag (eng. flag cfr. Fr. v. W.), *wràng* wrang (mnd. wranc).

Opm. 2. Bij deze groep behoort de *à* in *Ànt*, *Antjə* (eigenn.) (cfr. ook § 8, 6 en § 42).

2. *a* voor *r* wordt gepalataliseerd tot *æ* evenals in min of meer geaffecteerd steden-Hollands

b.v. *bær* bar (ohd. bar), *hært* hard (os. hard, ofri. herde).

3. De wg. *a* voor oorspr. nasaal die rechte tengevolge van het uitvallen van de nasaal, later verkortte en rondde tot *ò* vindt men in *bròcht* bracht (ohd. brâhta < *branhta), *dòch(t)* dacht (ohd. dâhta < *danhta) en *zòft* zacht (ohd. samft cfr. Schönf. § 29), dat vooral van vruchten gezegd wordt.

Opm. In *zàcht* zacht bleef de *a*.

4. Wg. *al* voor *d* of *t* werd *ou*: bv. *houwə* houden (ohd. haltan), *koút* koud (ohd. kalt), *moút* mout (ohd. malz, os. malt), *ou't* oud (ohd. alt) *wou't* woud (ohd. wald) *zoút* zout (ohd. salz, os. salt).

5. Wg. *a* voor *r* + dentaal rekte tot *ae*, bv. *baert* baard (ohd. bart), *kaert* kaart (fr. carte), *aert* aard (os. ard : woonplaats), *vaert* vaart (ohd. fart).

6. Een *â*-achtige *ê* staat in *hert* hard (os. hard), *spærtələ* spartelen (ohd. sprazzalôn), *hærs* hars (ohd. harz) en *gært* gard (ohd. gart), een zuivere *è* in *ert* erwt (ohd. araweiz).

7. Voor *r* + svarabhakti-vocaal + consonant rekte de klinker tot *ae* bv. *ae'rəm* arm (subst. en adj., ohd. arm) *bae'rəm* berm (ono. barmr = rand cfr. Fr. v. W.) *mae'rək* merg (os. marg), *mae'rək* merk (ohd. marg), *schae'rəp* scherp (os. scarp), *stae'rək* sterk (ohd. stark), *vae'rəf* verf (ohd. far(a)wa), *wae'rəm* warm (ohd. warm). Markt (ohd. markât, mērkât, mērchat) wordt vertegenwoordigd door *mei'rət* (vet.) <maer)t <marəkət <markât en *mert*.

§ 16. De wg. *a* in open of oorsp. open lettergreep werd :

1. *aa* bv. *gaa'vəl* gaffel (ohd. gabala), *haa'mər* hamer (ohd. hamar), *haa'n* haan (ohd. hano), *haa's* haas (ohd. haso), *kaa'l* kaal (ohd. chalo), (stam kalwa-), *laa't* laat (adv.) (ohd. lato), *maa'lə* malen, fijn maken (ohd. malan), *naa'gəl* nagel (ohd. nagal), *naa'm* naam (ohd. namo), *vaa'dər* vader (ohd. fatar), *waa'gə* wagen, subst. (ohd. wagan), *zaa'k* zaak (os. saka).

2. *ae* voor *r* in *gae'r* (ohd. garo), *stae'rə* staren (ohd. starên).

3. *ôa* voor *l* en *n* bv. in *môa'nə* manen (ohd. manôn, manên, *tôa'l* taal (ohd. zala), *vôa'l* vaal (ohd. falô), *zwôa'n* zwaan (ohd. swana), alsmede *stôa'l* staal = monster (ofra. estale).

4. door samenstrekking uit — *aha* — *môa'lə* malen = zaniken (ohd. mahalen), *slôa'n* slaan (ohd. slahan), *stôa'l* staal = metaal (ohd. stahal), *trôa'n* traan = druppel (ohd. trahan)

verder in *môa't* maat, kameraad (ond. *gimato) en *vlôa'ch* vlaag (on. flaga).

5. *oo* in *gəwoo'r* gewaar (os. giwaro), *woo'r* waar, adv. (ohd. hwâr).

6. *â* in *mistfält* mestvaalt (os. *faled).

7. *ô* in *tôfal* tafel (ohd. tavalā), *vôjəm* vadem (ohd. fadam).

8. Wg. *a* met *g* + klinker werd *eî* in *mei't* meid (ohd. magad mv. magadi, megidi).

§ 17. Wg. *a* voor *i* (*j*) van de volgende syllabe werd *e*, in de meeste oude wg. dialecten nog onderscheiden van de oorspr. *ë*.

1. De wg .a voor *i, j* in gesloten lettergreep bleef *e* bv. in *best* (ohd. bezzist), *enkəl* enkel, subst. (ohd. anchala, anchila), *ent* eend (ohd. enit), *ent* einde (os. endi, got. andeis), *hech* haag (ohd. hegga), *heft* heft (ohd. hefti = zwaardgreep), *lest* laatst (ohd. lazzōst, lezzist), *stengəl* stengel (ohd. stengil uit stangil), *schel* schil (on. skel, got. skalja), *vremt* vreemd (ohd. framadi, fremidi, got. framapja-) *weps* wesp (ohd. wefsa en wafsa).

2. Een *i* hebben *dinkə* denken (got. þagkjan) en *mistə, vetmiste* vetmesten (ags. mæstan, ohd. adj. mast = vet).

3. Een *a* komt voor in *kammə* kammen (ohd. chemben) naar analogie van kam; eveneens analogisch in vormen als valt (ohd. fellit) *kalləvə* kalveren (ohd. kelbir), *gastə* gasten (ohd. gesti). In *krächtəch* krachtig (ohd. kreftig) en *nächtəgaa:l* nachtegaal (ohd. nahtigala) werd de umlaut verhinderd door -cht-.

§ 18. 1. De umlauts-*e* uit *a* voor *r* + consonant waartussen zich een svarabhakti-vokaal ontwikkelde, is *ae* in *ae:rəf* erf (ohd. arbi en erbi) *ae:rəgəs* ergens (ohd. wergin), *ae:rəgərə* ergeren (ohd. argirōn), *hae:rəfst* herfst (ohd. herbist), *kae:rəmə* kermen (mnd. karmen, kermen), *schae:rəm* scherm (ohd. scirm, scērm), *vae:rəkə* varken (ohd. farhili(n) cfr. Fr. v. W.).

2. Deze *e* voor *r* + dentaal werd *ee* in *ee:rs* aars (ohd. ars ofri. ers-knop = stuitbeen) *veers* vaars (ohd. fāirse), *peert* paard (ohd. pferfrit.).

3. ze is *e* in *herring* haring (ohd. haring hering), *hertoch* hertog (ohd. herizogo), *verrach* (vet. vulg.) vaardig, gereed (mhd. vertec ohd. fartig).

4. *i* in *mins* mens, man (ohd. mennisco), *sint* heilig (mhd. sente).

5. gerecht tot overlange *ie* (ie:) in *hie*: *p* heep, kapbijn (ohd. hepa heppa en happa).

§ 19. De *e* uit *a* door *i*-umlaut in open of oorspr. open lettergreep is verder:

1. *ii* in *bii:ter* beter (got. batiza), *brombii:zə* (sg. *brombes*), braambessen, *trōskəzbii:zə* (ook: *trōskəzbessə*), *ða:lzbii:zə* (vulg.), aalbessen (cfr. got. weina-basi, os. wīn-beri)

ii:zəl ezel (got. asilus), *kii:təl* ketel (got. katils), *klii:pəl* klepel (uit *klapila-, ohd. klefil) en *lii:pəl* lepel (ohd. leffil).

2. ee in *tee'rang* tering (cfr. os. terian) *vee'n* veen (got. fani = slijk), *vee'r* veer (on. ferja, eng. ferry), *wee'ra* weren (ohd. werian).

3. Wg. *e* is *i* of *e* in *minnæch*, *mennæch* menig (ohd. menig, manag, eng. many).

§ 20. Wg. *ë*. De wg. *ë* of daarmee gelijkstaande *e* in gesloten lettergreep is :

1. *e* bv. *blek* blik, stofn. (ohd. blēh) *effə*, *efkəs* even, eventjes (ohd. ēban, ags. efn, efen) *neffə*, *neven*, (cfr. os. aneþan, ohd. nēben) *helləm* helm (os. ohd. ags. hēlm), *lekkə* likken (ohd. lēcchon), *wellək* welk (ohd. wēlih, got. hwi-leiks), *zeldə* zelden (ohd. sēltan) *zellof* zelf (os. sēlf).

Nota: *mist* mest (got. maīstus, ohd. mist).

2. Wg. *ë* voor *r* + dentaal luidt *e* in *herdər* herder (ohd. hirti, got. hairdeis), *hersəs* hersens (ohd. hirmi, wrsch. uit een grondvorm *χersnia-*), *pers* (mlat. pressa) *stert* staart (ofri. stērt, stirt), *vers* (ohd. vērs, fērs lat. versus) en *wert* waard adj. (ohd. wērd, got. wairþs),

3. *ê* in *bêrstə* barsten (ohd. brestan), *dwêrs* dwars (mnd. dwērs (dwars) ohd. dwērĥ), *gêrst* gerst (ohd. os. gērsta), *hêrt* hart (got. hairtô), en gerekt tot ee' in *ee'rdə* aarde (got. airþa); *hee'rt* haard (ohd. hērd, hērda) en *zweert* zwaard (os. ofri. swērd, ags. sweord).

4. De Wg. *ë* voor *r* + konsonant behalve dentaal (zie § 20.2) werd ae' indien een svarabhakti-vokaal ontstaan was (cfr. ook § 18,1) bv. *bae'rəch* berg (ohd. bērg), *bae'rəgə* (ohd. bērgan, got. baīrgan), *stae'rəwə* sterven (ohd. stērban), *vae'rəgə* vergen (ohd. fērgôn), *wae'rək* werk (ofri. os. wērk), *wae'rəwəl* (*wiēnt*) wervel (wind) (ohd. wirbil, vgl. os. hwērban draaien), *zwe'rəwə* zwerven (os. swērban).

Opm. *ë* werd *o* in *worrə* worden (os. wērdan).

§ 21. Wg. *ë*, oorspr. idg. *e* of door *a*-umlaut uit idg. *i* ontstaan,

1. werd *ii'* in open lettergreep bv. in *brii'kə* breken (got. brikan), *dii'kə* deken (lat. decanus, ohd. tēchān), *ii'tə* eten (got. itan), *gii'l* geel (ohd. gēlo), *knii'jə* kneden (ags. cnedan), *lii'ch* ledig (mhd. lēdec), *nii'j* neef (ohd. nēfo, lat. nepos) *pii'þər* peper (ohd. pfēffar), *plii'gə* plegen (os. plēgan), *rii'gən* (de *n* wordt uitgesproken) regen (ohd. os. rēgan), *stii'lə* stelen (ohd. stēlan), *schii'l* scheel, adj.

(ohd. scēlah), *wii'zəl* wezel (ohd. wisala), *zwii'və* zweven (ohd. swēbēn).

2. *ee'* voor *m* en *r* bv. in *hee'məl* hemel (ohd. himil), *nee'mə* nemen (got. niman), *bee'r* beer, (lat. ursus (ohd. bēro), *flee'rmuu:s* vleermuis (ohd. flēdarmūs), *kee'vəl* kerel (ags. ceorl, cfr. Fr. v. W.), *lee'r* leder (ohd. lēdar), *pee'r* peer (ohd. bira, lat. pirum), *schee'və* scheren (ohd. scēran), *smee'r* smeer (ohd. smēro), *wce'vəlt* wereld (ohd. wēralt).

3. *e* in *ver* (ohd. fērro),

4. *aa'* in *zwaavəl* (ohd. swēbal),

5. *ae'* in *paevəl* parel (ohd. bērla, pērala),

§ 22. De Wg. *i* uit germ. *i* of *e* in gesloten lettergreep is :

1. *i* bv. *binna* binnen (ags. binnan), *distal* distel (ohd. distil), *gəzich(t)* gezicht (ohd. gisih), *mist* (ags. mist), *pingstəvə* pinksteren (cfr. ofri. anda thera pinxtera wika, in de Pinksterweek met adjectief-flexie, Fr. v. W.) *schimməl* schimmel (ohd. *scimbal), *spin* (ohd. spinna), *villə* villen (ohd. fillen), *vingə* wringen (ags. wringan), *zingə* zingen (ags. singan).

2. *ie* in *striek* strik (ohd. stricch, ags. stric).

3. *e* (*e*) in *mè* met (ohd. miti).

De *i* in auslaut is :

4. *ie*, *ie(j)* in *hie*, *hee(j)* hij (os. hi, he, ags. he), en

5. *ie(j)* in *gie(j)* gij (os. gī-gī) en *wie(j)* wij (ofri. wī-wī), (cfr § 32,5b).

6. Wg. *i* voor *n* + *d* of *t* werd *ie* bv. *biēndə* binden (os. bindan), *grīent* (vulg.) grind (ohd. grint nhd. grind, mnd. grint), *kiēnt* kind (ohd. chind), *liēndə* linde (ohd. linta), *viēndə* vinde (ohd. findan), maar : *wintər* winter (ohd. os. wintar).

§ 23. Wg. *i* in open lettergreep is :

1. *ii'* in *biivə* beven (ohd. bibēn), *kriigəl* kregel (wg. *krigil), *nii'gə* negen (os. ags. nigon), *strii'k* streek (ohd. strih, (hh) = lijn, streep, zone, germ. *striki-), *strii'p* streep (mog. uit *ai*, cfr. Fr. v. W.). *tii'j* teef (ags. tife), *zwii'p* zweep (ags. swipu, on. svipa).

2. *i* in *hin* heen (ohd. ags. hina), *zijt* zeef (ags. sife),

3. *ee'* in *reet* reet (ohd. riz), *schee'nə* schenen (ohd. scina), *zee'və* zeven (ohd. sibun os. sibun), *vree'də* vrede (ohd. fridu), en met syncope van *d* *nee'r* neder (ohd. nidar),

4. met verkorting van de vocaal voor *j* uit intervocalische *d* : *i* + *j* en *ie* in *tovrijsə* (vet.) en *tovrejsə* tevreden,

5. *ěš* in *lějša* ledematen, *smějša* smeden (ohd. *smidōn*) *sněj* (vet. *ī + j*) snede (wg. **snidi* ohd. *snit*.)
6. *eú* in *reú's* reus (ohd. *riso*, *risi*), *speú'la* spelen (ohd. os. *spilōn*),
7. *uij* (*ui + j*) in *slu'ij* slede (ohd. *slito*, *slita*, os. *slido*), *pikslu'ij* prikslede.

§ 24. Wg. *o* ontstaan uit Germ. *u* voor *a*, *ē* of *o* der volgende lettergreep, tenzij er een nasaalverbinding tussen stond.

Wg. *o* in gesloten lettergreep is :

1. *ò* bv. *bròk* (ohd. *brocho*), *dòchtar* dochter (os. *dohtar*), *dòl* (ohd. *tol*), *gròf* (ohd. *girob*, *grob*), *hòl* (ohd. ags. *hol*) *hòp* (ohd. *hopfo*, mlat. *hupa*), *kòp* (ohd. *chopf*, ofri. *kop*), *mòstert* mosterd (mhd. *mostert*, lat. *mustum*), *òtter* otter (ohd. *ottar*), *stòp* prop, *kurk* (cfr. ohd. *stopfōn* = *steken*), *vòllagə* volgen (os. *folgon*).

2. *ó* bv. in *bók* (ohd. *boc*), *gəvlóchtə* gevlochten (os. *giflohtan*), *gəzwóllə* gezwollen (os. *giswollan*), *schóffəl* schoffel (ags. *scoffl*), *vól* (ohd. *fol*), *wól* (ohd. *wolla*), *wólləf* wolf (ohd. *wolf*), *wóllək* wolk (os. *wolcan*).

3. *ö* (*ò*-achtig) voor *r*-verbindingen in *hörzəl* horzel (ohd. *hornaz* < germ. *χurs* — Fr. v. W.) en eveneens in de *r*-verbindingen : *bört* bord (os. ags. *bord*), *börst* borst (ohd. *brust*, got. *brusts*), *kört* kort (ohd. *kurz*, *kurt*), *körst* korst (ohd. *krusta*, lat. *crusta*), *snörrə* snorren (cfr. ags. **snorian*), *vört* en *vort* voort, weg (os. *forth*), *wörst* worst (ohd. *wurst*). ook in *dörsə* dorsen (ohd. *drëskan*).

4. *oeu* voor *r* + svarabhakti-vocaal : *doeurəp* dorp (ohd. *dorf*, os. *thorp*), *koeurəf* korf (ohd. *chorb*), *oEURəgəl* (maar ook *ölləgə*) orgel (ohd. *orgela*), *schoeurəft* schurft (ohd. *scorf*), *stocEURəm* storm (os. *storm*), *snoEURəkə* snorken (mnd. *snorken*, *snurken*), *toEURəf* turf (ohd. *zurf*, *zurba* ofri. ags. *turf*), *zoEURəch* zorg (ohd. os. *sorga*).

Opm. Afwijkend is *mae'rəgə* morgen (ohd. os. *morgan*, onfr. *morgan*, morgen, cfr. echter de mnl. vorm *ma(e)rghen*, *merghen*.)

5. De Wg. *o* voor *rn* werd *oo'* als tussen *r* en *n* een svarabhakti-vocaal ontstaan was bv. :

doorən doorn (ohd. *dorn*), *hoorən* hoorn (ohd. os. ags. *horn*), *koorə* (zonder *n*!) koren (os. ags. eng. *corn*.), *toorən* toren (mnd. *torn*, *turn*, mhd. *nhd. turm*),

ook voor *rt* in *moort* moord (ohd. *mord*), *noort* noord (ohd. *nord*), *woort* woord (os. ags. *word*).

6. Wg. *ol + d.* of *t* werd *oú'* in *boút* bout (ohd. *bolz*), *goút* goud

(os. gold), *hou't* hout (os. holt), *stou't* stout (laat-ohd. stolz), *woû·w* wilde, praet. van willen (ags. wolde).

§ 25. Wg. *o* in open lettergreep werd :

1. *ōō*. bv. *bōō·j* bode (os. bodo), *hōō·pə* hopen (ags. hopian), *ōō·və* oven (ohd. ovan, ags. ofen), *pōō·tə* poten (ags. potian), *spōō·r* spoor f. (ohd. sporo), *smōō·rə* smoren (ags. smorian), *stōō·kə* stoken (mnd. stōken = porren, peuteren, poken, stoken), *vōō·gəl* vogel (os. fugl, ohd. fugal), *zōō·l* zool (ohd. sola),
maar : *bōjəm* bodem (ohd. bodam).

§ 26. Wg. *u* in gesloten lettergreep.

Wg. *u* vóór een donkere klinker van de volgende syllabe is dialectisch :

1. *u* in *dubbəl* dubbel (lat. duplus), *lucht* (got. luftus), *vrucht* (os. ohd. fruht, lat. fructus).

2. *ó* in *bós* (ohd. busk mlat. boscus), *móf* (mlat. muffula), *schóft* (van een dier) germ. *skuftu-).

3. *ō* in *dōbbəlt* (vet.) dubbel.

4. *ó* voor nasaalverbindingen bv. in *bónt* bond bont (mhd. bunt), *gəspróngə* gesprongen (os. gisprungan), *grónt* grond (ohd. grunt), *hómþ* brok, cfr. eng. hump en mnd. humpel, hoop), *hóngər* honger (ohd. hungar), *klómp* (mnd. klump), *rónt* rond (mhd. runt), *tóng* (ohd. zunga), *wóndər* wonder (os. wundar); echter niet in *punt* (lat. punctum).

Evenee *s u* in *gunnə* gunnen (os. ohd. gi-unnan) en *kunne* kunnen (ohd. chunnan).

§ 27. Wg. *u* voor *i* of *j* in gesloten lettergreep werd :

1. *u* bv. in *bukkəm* bokking (mhd. bücking, bückling), *dunkə* dunken (os. thunkian), *guldə* gulden (ohd. guldîn, os. guldin), *hulləp*, hulp (onfr. ohd. hulpa naast os. hēlpa), *kruk* (ohd. chruccha chrucchia), *mut*, hectoliter (ohd. mutti, os. muddi), *um* om (os. umbi), *rust* (laat mhd. rust aanv. afstandsmaat, cfr. got. rasta = mijl), *tukkə* toeven (meng. tukken nhd. zücken), *zundə* zunt zonde, alleen in de bet. jammer (os. sundia).

2. *ō* voor *r* + dentaal, soms voor *l*, in *börstəl* borstel (ags. brystl, eng. bristle), *dōrst* (germ. þurs-ti-, got. þaurstei), *gölləp* brede straal cfr. Fr. v. W. (eng. gulp, de. gylp, gulp), *gōrt* gort (ohd. gruzzi), *hölləp* (vet.) hulp, *kröl* (vet.) krul, *vōrst* vorst (ohd. os. furisto,

ags. fyrst), *wörstals* worstelen (ags. wræstlian, de *o* zou toe te schrijven zijn aan de, *w* cfr. Fr. v. W.), *wörtal* wortel (ohd. wurzala).

3. *oeu* in *woeu'rəm* (os. ohd. wurm), terwijl de umlaut is verhinderd door -cht in *bócht*, kromming (ags. byht), en ook niet voorkomt in *wóllə* wollen (ags. wyllen).

§ 28. Wg. *u* in open of oorspr. open lettergreep.

Wg. *u* voor *i* in open lettergreep werd :

1. *eu*. of *eû*. bv. in *dreû'ch* droog (os. * drôgi), *geû't* goot (ags. zyte, ohd. guti), *heû'p* heup (ags. hype), *jeû'k* jeuk (germ. juki-), *keû'tal* keutel (<*kutila), *leû'gə* leugen (os. ohd. lugina), *meû'le* molen (ohd. mulin, laat lat.-rom. molina), *peû'l'uw* peluw (ohd. pfuliwi), *reû'zəl* reuzel (os. hrusli, ags. rysel cfr. Fr. v. W.), *scheû't* scheut (wg. *skuti), *steû'rə* storen (os. far-sturian, ags. styrian), *veû'r* adv. voor (onfr. ohd. os. furi).

2. *oo*. komt voor in *koo'nəng*, koning (ohd. chuning), *woo'nə* wonen (ags. wunian) eveneens in *zoo'n* zoon (ohd. os. sunu, cfr. Fr. v. W., suppl.) alsmede in *koo'gal* kogel (mhd. kugele, cfr. Fr. v. W.).

Lange Vocalen.

§ 29. Westgermaanse *â* (oudgerm. *â* en *ǣ*).

De wg. *â* en daarmee gelijkstaande *â* in ontleende woorden is dial. :

1. *aa'* in *graa'ch* graag (got. gredags bij gredus honger), *graa'f* graaf (ohd. grâvo, grâvio = opzichter) *waa'fəl* wafel (cfr. ben.) ; in de regel echter :

2. *ôa'* bv. in *bəkwô'am* (ohd. biquâmi), *blôa'jər* blaar (ohd. blâtara), *blôa'zə* blazen (ohd. blâsan), *drôa't* draad (ohd. drât), *gôa'n* gaan (ohd. gân, gên, ags. gân), *hôa'k* haak (ohd. hâko), *kwôa'l* kwaal (ohd. os. quâla), *nôa't* naad (ohd. nât), *ôa's* aas (ohd. âs), *pfôa'l* paal (ohd. pfâl), *rôa't* raad (os. rât) *schôa'p* schaap (ohd. schâf) *vrôa'gə* vragen (os. frâgon) *zôa't* zaad (os. sât), *wôa'fəl* (vulg.) wafel (nhd. wâfel, eng. wafer), *wôa'ch* waag (ohd. wâga).

3. *oo*. voor *r* in : *doo'r* daar (ohd. os. thâr), *gevoor* gevaar (cfr. ohd. fâra), *hoo'r* haar (ohd. os. hâr), *joo'r* jaar (ohd. os. jâr), *kloo'r* klaar mnd. klâr, lat. clarus), *woo'r* waar (adj.) (os. ohd. wâr), *zwoo'r* zwaar (os. swâr),

4. *ae'* in *paer* paar (ohd. mhd. pâr),

5. *ò* of *ö* in *òjəm*, *öjəm*, *òssəm* *össəm*, adem (ohd. âdum, os. âthum),

mòl, *möl* maal, keer (ohd. *mâl*), *mònt*, *mönt* maand (ohd. *mânôd*, ofri. *mônath*, crf. eng. month met *ö*-klank van *möni*), *nòlt*, *nölt* naald (ohd. *nâdal*), *Pòsə*, *Pösə* Pasen (os. ofri. *pâscha*),

6. *a* in *addər* adder (ohd. *nâtara* os. *nâdra*) en *jammər* jammer (ohd. *jâmar*),

7. *â* in *schâts* schaats (onofr. *escace*, *escache*).

§ 30. Wg. *â* voor oorspr. of later ingevoegde *j* of *i*. is

1. *ei* in *drei* ja draaien (ohd. *drâen* ags. *þrâwan*), *krei* ja kraaien (ohd. *chrâen*), *mei* ja maaien (ohd. *mâen*), *nei* ja naaien, *tei* ja taai (ohd. *zâhi*), *wei* ja waaien (ohd. *wâen*), *zei* ja zaaien (ohd. *sâen* os. *sâian*),

2. *ii* in *gii* ja gaaf mhd. *gæbe*, on. *gæfr*), *kii* s *kaa* s kaas (ohd. *châsi*), *lii* ch laag (mhd. *læge*, stam wgerm * *lâzi*(a)).

3. *aa* in *zaa* lach zalig (ohd. *sâlig*), en

4. *ee* in *schee* r schaar (ohd. *scâr*, mv. *scâri*).

Wg. *â* + *w* werd.

5. *ou* w bv. in *bloû* w blauw (ohd. *blâo*, ofri. *blâw*), *groû* w grauw (ohd. *grâo*), *kloû* w klauw (ohd. *chlâwa*), *loû* w lauw (ohd. *lâo*), *roû* w rauw (os. *hrâ* ags. *hræw*)

6. *i* staat in *sprui* w spreek (mnl. *sprêwe* mfrank. ndd. *sprâ* cfr. echter Fr. v. W.)

§ 31. Wg. *ê* is :

1. *ie* in *hie* r (ohd. *hiar*, os. ags. *hêr*) en *schie* r „slecht uitzierend” in: *en schie* r *eij*, een onbevrucht of bedorven ei (ohd. *scêro*, *scêri*), en het leenwoord *prie* zə prijzen (laat-on. *prisa* =eren, prijzen), maar : *prei* zə prijzen, van een prijs voorzien.

2. *ie* in *brief* brief (ohd. *briaf* lat. *breve* (scriptum), *Piet* Piet (ohd. *Petar* lat. *Petrus*), *priestar* priester (ohd. *priestar*, os. *prêstar*), *spiegel* spiegel (ohd. *spiagal* lat. *speculum*), echter ook *brief*.

Voor het praet. van oorspr. reduplicativa cfr. § 98.

§ 32. De Wg. *î* is :

1. *ie* in gesloten silbe ¹⁾,

bv. *biel* bijl (ohd. *bihal*), *diëk* dijk (os. *dîk*), *griës* grijs (os. *grîs*), *iës* ijs (ohd. *îs*), *kwie* t kwijt (ofra. quite), *lie* f lijf (on. os. ofri. ags. *lîf*), *liëm* lijm (ohd. *lîm*), *riëp* rijp (adj.) (os. *rîpi* ags. *rîpe*), *tiët* tijd (ohd. *zît*, os. ofri. ags. *tîd*), *wiën* wijn (ohd. *wîn* < lat. *vinum*), *wiës* wijs (adj.), ohd. os. ofri. ags. *wîs*), en daarvan afgeleide als

¹⁾ Cfr. Schrijnen, Isoglossen v. Ramisch, p. 52.

kniēpmes knipmes, zakmes (ml. cniif = lang, puntig mes, ags. cniif) en *wiējor* wijder, verder (cfr. os. ags. wīd),

alsmede in oorspronkelijk open silbe, indien een stemloze consonant volgt, bv. *biētō* bijten (os. bītan), *grīēpō* grijpen (ags. grīpan), *liēkō* lijken (ohd. līchôn, cfr. Fr. v. W.)

2. **ie** : in sg. en pl. van de monosyllaba **ie** : *l* ijl, dun (uit ijdel, cfr. Fr. v. W.), **pie** : *p* pijp (os. pīpa) ofri. ags. pīpe), **skie** : *f* schijf (ohd. sciba), **wie** : *s* wijze (os. wīsa) en in een open silbe, indien de vocaal gevolgd wordt door een stemhebbende consonant,

bv. in *blie* : *və* blijven (ohd. bilīban, ags. belifan), **ie** : *lə* ijlen (os. ilian) **ie** : *zər* ijzer (ohd. os. ofr. isarn), **krie** : *gə* krijgen, ontvangen (mnd. krīgen, ofri. krīga), **vie** : *zəl* vizel (mnd. visel, lat. pīla) **zwie** : *gə* zwijgen (os. swīgōn),

3. **iē** en **ie** : in *stieēf*, *stie* : *f* stijf (ags. stīf).

4. **eī** in *feīftōch* vijftig (os. ofri. ags. fiftig), *feīt* fijt, (fri. fyt naast mhd. vīc < Lat. ficus.), *lei-st* lijst (on. ohd. ags. līsta), *pei-l* pijl (ags. pīl), *scheīta* schijten (ags. scītan), *speīkar* spijker (mnd. spiker), *wēif* wijf (ohd. wīb, os. ofr. wīf),

5. **eīj** (*j* < *d*) bv. in *bateījə* (*lōllē mer az bateījə*, laat dat maar eens betijen = zich ontwikkelen, groeien (fig.), betijen (cfr. ags. tīdian, eng. to betide), *bleīj*, *blij* (vet.) *b.ēēj* (vet.) blijde (ohd. blīdi os. blīthi), *bretīj* brij (vet.) *brēēj* (vet.) (mnd. brī, ags. brīw), *lei-jə*, *lijjə* (vet.) *lēējə* (vet.) lijden (ohd. līdan), *meī-jə* *mijjə* (vet.) *mēējə* (vet.) mijden (ohd. mīdan), *rei-jə*, *rijjə* (vet.) *rēējə* (vet.) rijden (ags. rīdan), *sneī-jə* *snijjə* (vet.) *snēējə* (vet.) snijden (ohd. snīdan), *streī-jə* *striijə* (vet.) *strēējə* (vet.) strijden (ohd. strītan), *zeī-j*, *zij* (vet.) *zēēj* (vet.) zijde stof (ohd. sīda ags. sīde, mlat. sēda) en zijde, flank, (ohd. sīta os. sīda ags. sīde).

Opm. *spūūgə* spuwen (os. ags. spīwan) moet de *u*-klank hebben aangenomen onder invloed van de *w* en de *g*, cfr. praet. *spoooc'h* naar analogie van vormen als *teech* en *tooch* van *tien*, *trekken*).

5a. Eveneens komt **eīj** naast **ēēj** (vet.) voor in : *veījant*, *vijjant* (vet.) *vēējant* (vet.) vijand (os. fīund, fīond), *vreīj* *vrij* (vet.) *vrēēj* (vet.) vrij (ohd. frī).

5b. Echter staat uitsluitend **ēēj(j)** in :

gēēj(j) gij (mnl. *ghi* naar onfr. os. gī-gī ags. gē) en *wēēj(j)* wij (onfr. os. ofri. wī-wī ags. wē on. vér, got. weis), (cfr. § 22, 4 en 5).

6. De wg. **ī** is verkort tot :

i of *i* bv. in *dīcht* dicht (mhd. dīhte), *snīwwə* sneeuwen (ohd. ags. snīwan).

In ontleende woorden staat

1. iě bv. *aniěš* anijs (lat. *anĭsum*), *andiěviě* andijvie (rom-mlat. *endivia* lat. *intibea*), *fiěn* fijn (laat-lat. *finus* naast ouder *finĭtus* = volmaakt), *kaziěn*, *kóziěn* kozijn (oudnoordfr. *cassin* = ofr. *chassin* raam), *radiěš* (fr. *radis* < lat. *rādĭx*, (acc.-icem).

2. echter *ei* in *prei's* prijs (ofra. *pris* < lat. *pretium*) en *partei'j* *partěej* (vet.) partij (fr. *partie* < lat. *partĭta*).

§ 33. De wg. *ó* werd:

1. *öě* in monosyllaba, bv. *böěk* boek (os. ofr. *bôk*), *böěl* boel (os. plur. *bôdlos*, ofri. *bôdel*), *dröěš* droes (ohd. *druos*), *höě* hoe (os. *hwô*), *köěj* koe (os. *cô*), *plöěch* ploeg (ags. *plôh*), *röēm* roem (os. *hrôm*),

in meersilbige, bv. *ae'ramöěj* ook *ae'ramŭj* armoede (ohd. *aramuotĭ*) *böěkant*, *böěkwiět*, *böěkwei't* boekweit (laat- mnd. *bôkwête*), *dröevöech* droevig (cfr. ohd. *truobi*), *gəndöěcht* genoeg (os. *ginôg*), *höěva* hoeve (ohd. *huoba*, os. *hôba*), *höěva* (be)hoeven (cfr. os. *bihôfian*, ags. *behôf*), *möědar* moeder (os. *môdar*), *röějə* roeien (ags. *rôwan*), *verdöēmə* verdoemen (cfr. os. *dôm*).

2. *oe*: voor de dentaal in *bloe:t* bloed (ohd. *bluot*, os. ofri. ags. *blôd*) *boe:ta* (ook *böěta*) boete (os. *bôta*), *boe:ta* boeten (os. *bôtian*), *gloe:t* gloed (ohd. *gluot*), *goe:t* goed (os. *gôd*) *hoe:t* hoed (ofri. ags. *hôd*), *moe:t* moed (ohd. *muot*) *roe:t* roet (ags. *hrôt*), *voe:t* voet (ohd. *fuoz*, ags. *fôt*).

Verder in *koel* (ook *köěl*) koel (ohd. *chuoli*, ags. *côl*) *stoe:l* stoel (os. ags. *stôl*), *doe:n* doen (ags. *dôn*), *schoe:n* schoen (os. *skôh*), *hoe:f* hoef (os, ags. *hôf*), *vloe:r* vloer (mnd. *vlôr*, ags. *flôr*).

Voor *i* of *j* in de volg. lettergreep werd wg. *ó*:

3. *eü* in *beü'k* beuk (uit wg. **bôkiôn-*), *heü'ra* horen (os. *hôrian*), *reü'star* rooster (uit germ. **rausta-* cfr. Fr. v. W.)

4. *öě* in *blöějə* bloeien (os. *blôjan*), *bröějə* broeden (ohd. *bruoten* ags. *brêdan*), *glöějə* gloeien (os. *glôjan*), *möějta* (ook *mŭŭjta*) moeite (cfr. ohd. *muot*), *nöēmə* noemen (ofri. *nômia*), *snöějə* (mnd. *snoien*), *wöějənt* woedend (os. *wôdian*, ags. *wêdan*), *wöěstə* woest (onfr. ohd. *wuosti*, os. *wôsti*).

5. *oe*: in *woe:la* woelen (ohd. *wuolen* nhd. *wühlen* mnd. *wôlen*).

6. *ŭj* in *gəvŭjəl* gevoel (cfr. os. *gi-fôlian*) *vŭjŭlə* voelen, *hŭjŭjə* hoeden (ohd. *huoten*, os. *hôdian*), *mŭjŭj* moe (ohd. *muodi*) *spŭjŭlə* spoelen (ohd. (ir-) *spuolen*, nhd. *spülen*), ags. *spêlan*).

7. **uu** : in *gruu:n* groen (os. grôni), *ruu:rə* roeren (os. hrôrian), *vruu:tə*, *vroe:tə*, wroeten (ohd. ruozzen), *zuu:kə* zoeken (os. sôkian), *zuu:t* zoet (onfr. suoti, suozi).

— en eveneens in *bruu:r*, broeder (mhd. brüeder).

Opm. In ontleningen klinkt de wg. *ö* als dial.

oo in *kroo:n* kroon (ohd. corôna < lat. corôna en *doo:mənee(j)*, *doo:mənië* dominee (lat. domine).

§ 34. Voor de wg. *ü* staat dial.

1. *üü* (*ui*) a. in gesloten silbe bv. *brüün* bruin (ohd. os. ofri ags. brûn), *büük* buik (ohd. bûh, ofri bûk ags. bûc), *düüm* duim (ohd. dûmo), *füük* fuik (mnd. vûke, owfri. fûcke), *klüüt*, *klui:t* kluit (ags. clût), *krüüs*, *krui:s* kruis (ohd. krûzi, os. krûci), *küül* kuil (mnd. kûle), *küüt*, *kui:t* kuit (mnd. kût), *prüüm* pruim (ohd. pfrûma), *rüün*, *ruin* ruïn (mnd. rûne), *schüüm* schuim (mnd. schûme schûm), *üül* uil (ags. ûle, ohd. ûwila).

b. voor stemloze consonant in oorspronkelijk open silbe bv. *büütə* buiten (ofri. bûta ags. bûtan), *gəbrüükə* gebruiken (ohd. (ga) brûhham, os. brûkan) *krüüpa* kruipen (mnd. krûpen, ags. crēopan), *rüükə* ruiken (mnl. rûken), *züüpa*, *zui:pa* zuipen (mnd. sûpen ags. sûpan).

c. alsmede voor m bv. in *küümə* (zacht) klagen (ohd. chûmôn), *slüümərə* sluimeren (mnd. slummern), *verzüümə* verzuimen (ohd. firsûmen), voor n in *krüün* kruin (cfr. ben. bij *ui*) en eveneens in *hüülə* huilen (ohd. hiulôn mnd. hûlen), *uitpüülə* (uitpuilen mnl. pûlen), *rüüzic* (ofr. rûse) en *züürəng* zuring (mnd. sûrink, ags. syring).

2. *üü* en **uu** : komen voor in *hüüs*, *huu:s* huis (os. ofr. ags. hûs) en in *stüüvər*, *stuu:vər* (mnd. stûver).

3. *uu* : resp. **uu** : a. in gesloten silbe voor r in *buu:r* buur (ohd. gibûr), *huu:r* huur (os. hûra hûria), *muu:r* muur (ohd. mûra en mûri, lat. mûrus), *schuu:r* schuur (ohd. scûr), *uu:r* uur (mnd. ûr(e)), *zuu:r* zuur (ohd. ags. sûr).

b. voor de stemloze spiranten f, s, ch, in *duu:f* duif (ohd. tûba), *druu:f* druif (ohd. drûba), *huu:f* huif (ohd. hûba, ags. hûfe), *kluu:f* kluijf (cfr. *kluijf*) *schuu:f* schuif,

gruu:s gruis (ohd. griez, cfr. Fr. v. W. suppl.), *luu:s* luis (ohd. ags. lûs), *muu:s* muis (ohd. os. ags. mûs),

duu:ch duig (mhd. dûge) *ruu:ch* ruig (van * rûcha- ohd. rûh nhd. rauh),

c. eveneens in het meervoud der bovenstaande en de meersilbige *duu:rs* duren (mnd. *dûren* < lat. *dûrâre*),

schuu:vs *schui:vs* schuiven (ags. *scûfan*, *scêofan*), *snuu:vs* snuiven, echter *snu:f* snuif subst. (mhd. *snûben* mnd. *snûven*), *zuu:vs* zuiver (ohd. *sûbar*),

bruu:sə bruisen (mhd. *brûsen*), *duu:zənt* duizend (ohd. *thûsunt*, *dûsunt*), *pluu:zə* (ook subst. ; sg. meestal *pluu:skə*) pluizen (* *plûsen* cfr. Fr. v. W. en Suppl.), en

zuu:gə zuigen (ohd. *sûgan*).

4. *ui* in de gesloten silben *brui:t* bruid (ohd. *brût*, os. *brûd*), *bui:l* buil (= winkelzak (ohd. *bûtil*, os. *bûdil*), *guit* guit (fri. *gût*), *kluif*, *kluu:f* kluif (mhd. *klûve*), *kruin*, *krûin*, pl. *krûins* kruin (mnd. *krûne* on.*krûna*), *schuit* schuit (on. *skûta*) *tuin* (ofri. ags. *tûn*),

alsmede in *geluit* geluid (ohd. (h) *lûten*, os. *klûdon*), *puik* puik (mnl. *puuc*, ouder- eng. *puke* = fijne wollen stof), *pruik* pruik (Lat. *pilucca*, cfr. Fr. v. W. en Suppl.), *pruilen* (laat mnl. *prûlen*) *zuil* zuil (ohd. *sûl*, cfr. suppl.) en *fluit* fluit (ui² mhd. *vloite*, *flöute* < ofra, *flaüte*, *fleüte* < lat. *flâtus* geblaas),

voor *j* in *kruijə* kruien (ags. *crûdan* = drukken, persen), *kuijərs* kuieren (ui²), *luij* lui (ui²), *zuijə* zuiden (mnd. *sûden*).

5. *oe* in *boer* (pl. *böers* en *boers* boer (os. *gibûr*, ofri. *bûr*), *loers* loeren (mnd. *lûren*), *zoer* (vulg.) zuur (ohd. *sûr*).

6. *ö* in *löetar* zuiver (gebezigd als *kloorlöetar* „klaarzuiver” (ohd. (h) *lûttar*) en *möel* (vulg.) muil, mond (ohd. *mûla*).

7. *u* in *brulofst* bruiloft (ohd. *brûtlouft*), *kruk* kruik (os. *krûka*).

8. *ó* in *vócht* vocht (ohd. *fûht*, *fûhti*).

Opm. In open lettergreep ontstond *ou* in *boúwə* (ohd. os. ags. *bûan*).

Tweeklanken.

§ 35. Wg. *ai* werd in de regel ¹⁾ :

1. *ii* in *biin* been (os. ofri. *bên*, ohd. *bein*), *biir* beer (ohd. os. *bêr* ags. *bâr* cfr. Fr. v. W. en suppl.), *bruit* breed (ohd. *breit*, ags. *brâd*), *iit* eed (ohd. *eid*), *iin* een (ohd. *ein* ofri. *ân*, *ên*) *iir* eer, subst. (ohd. *êra*, ags. *âr*), *iirw*, *eeuw* (uitspr. *u + w*) eeuw

¹⁾ volgens de toestand van 30 jaar geleden. Tegenwoordig heeft de *ee* meer overwicht vooral voor de *r*. De *ii* spreekt bij *ee*-gebruikers nog sterk in zinsverband bv. *ginnan iinə* geen een, niemand ; *əd duurdən ən iir wəschēit*, het duurde een eeuwigheid ; *āw ! mānə grootən iirən*, au ! mijn grote teen ! *ənən iir dōen* een eed doen enz.

(ohd. êwa ofri. êwe ags. âe), *gii·st* geest (ohd. geist os. gēst ofri. gâst), *hii·l* heel (ohd. heil, ofri hêl, ags. hâl), *hii·s* hees (ohd. heis), *hii·t* heet (ohd. heis), *klii·t* kleed (mhd. kleit), *lii·t* leed (ohd. leid), *lii·m* leem (ohd. leimo), *lii·r* (in *do lii·r* = in de leer) (ohd. os. lêra), *lii·st* leest (ohd. leist), *mii·r*, meer adv. (ohd. mêt ofri. mêt, mâr), *rii·p* reep (ohd. reif, ofri, râp), *slii·n* sleepruim (ohd. slêha, ags. slâ), *stii·n* steen (ohd. stein, os. ofri, stên, ags. stân), *tii·n* teen (ohd. zêha cfr. Fr. v. W.), *wii·s* wees (ohd. weiso), *zii·j*, *zêj*, zee (ohd. os. sêo ofri. sê), *zii·r* zeer, pijn (ohd. os. sêr).

Nog sterk is de positie van :

ii· in *blii·k*, adj. bleek (ohd. bleih, ags. blâc), *dii·ch*, *dee·ch*, deeg ohd. teic (g) ags. dâg), *dii·l*, *dil* deel, gedeelte (ohd. teil), *lii·k* leek (ohd. laih-), *schii·f*, *schei·f*, *schee·f* scheef (mnd. scêf), *spii·k* speak, „radspaaik” (ohd. speihha), *tii·kə* teken (ohd. zeihhan), *tii·kəna* tekenen (ohd. zeihhanen, zeihhonôn, os. tēknian), *vrii·t* wreed (os. wrêth, ags. wrâd), *wii·chluu:s*, *wantluu:s* weeghuis (germ. * wajju-), *zii·p*, *zee·p* zcep (ohd. seifa, seipfa, ags. sâp), *zii·vor* zever (ohd. seifar), *zuii·t*, *zweet* zweet (ohd. sweiz).

Ze werd :

2. *ie* in *hiets* heten, noemen (ohd. heizan ags. hâtan),

wg. *ai* voor volgende i of j werd :

3. *ei* bv. in *blei·k*, subst. (mnd. blêke, bleike) hetgeen echter min of meer plat schijnt, men hoort ook veel *blii·k* *blei·kə*, *blii·kə* bleken (on. bleikja, ohd. bleihhên), *bei·j* beide (os. bêthia), *dei·lə*, *dii·lə* delen (os. dêlian, got. dailjan), *ei·gə* en *ei·gəst* eigen, zelfde (got. aigin, os. êgan on. eiginn), *ei·sə* eisen (ags. âscian), *lei·jə* leiden (os. lêdian), *vlei·s*, *vlii·s* vlees (ags. flâesc), *wei·tə* weiten, adj. (ags. hwâte), *wei·kə*, *wii·kə* (denom. van week adj. ags. wâc, cfr. ook in *do wii·k*, *wei·k setta* te weken zetten),

ei·j in auslaut : *ei·j* ei (os. ei, ags. âeg), *hei·j* heide (got. haiþi), *kei·j* kei (cfr. * kaþi - Fr. v. W.), *klei·j* klei (germ. * klaija-, ags. clæg), *schei·j*, *schêj* schede (ohd. sceida).

Wg. *ai* werd verkort tot :

4. *i* in *britta* breedte (cfr. ohd. breit, got. braiþs), *gin* geen (ohd. nihhein, os. nigên uit nih + aina-), *lillək* lelijk (ohd. leidlih) en in *sniw* sneeuw met de w uit de casus obliqui (ohd. os. snêo, ags. snâw).

§ 36. Wg. *au*.

De wg. *au* werd :

1. *oo* bv. in *boo'm* boom (ohd. boum, ofri. bâm, ags. bêam), *boo'mgert*, *boo'gart* boomgaard, *broo't* brood (ohd. brôt, os. brôd, on. brauð), *droom* droom (ohd. troum, on. draumr), *loo'n* loon (ohd. lôn ags. lêan), *loo'pə* lopen (ohd. (h)lou(f)fan, ags. hlêapan), *loo's* loos (ohd. lôs, ags. lêas), *oo'mə* oom (ohd. ôheim, ags. êam), *oo'ch* oog (ohd. ouga, ags. êage), *oo'lək* olijk (ohd. ôdi, ags. iede, êade, on. auð- = licht Fr. v. W.), *oo'st* oost (ags. êast), *roo'mə* melk (ags. rêam), *troo'st* troost (ohd. trôst, on. traust),

eveneens voor *i* bv. *doo'pə* dopen (ohd. toufen os. dôpian), *noo'dəch* nodig (cfr. ags. nêadigness), *roo'k* rook (germ. * rauki-).

Verkorting tot :

2. *ó* komt voor in *bón* boon (ohd. bôna ags. bêan), *kól* kool (ohd. chôla, chôlo, chôli, chôl < lat. caulis), *óchst* oogst (ohd. agosto mhd. oug(e)st(e)), *ók* (ohd. ouh, ags. êac), en eveneens in auslaut in *strój* stro (ohd. strô, ags. strêaw) en *vlój* vlo (ohd. flôh, ags. flêah).

3. De umlaut *eu* hebben :

galeu'və geloven (os. gilôbian, ags. geliefan), *heu'ft* hoofd (ohd. houbit ags. hêafod), *heu'və* horen (os. hôrian ags. hîeran), *kleu'və* kloven (factitief bij klieven, germ. * klaubjan), *streu'pə* stropen (ohd. stroufen mhd. stroufen),

4. *ëu* : *blëuj* bleu (ohd. blôdi uit * blaupia-) en *snëuj* onaangenaam, egl. snode (mhd. snôde, on. snaupr) ;

5. *u* komt voor in *grutte* (vet.) grootte (cfr. voor groot Fr. v. W.).

6. *ou* staat in *stroeu'jə*, *strowə* strooien d.w.z. stro in de stal of zand op de gladde straat (got. straujan, ohd. streuwen, os. strôian), waar men *strójsəl* gebruikt maar *stru'şəl* *strójjə* of *stroeu'jə* doen bruidjes. Van pamfletten etc. *rondstrójjə*.

Cfr. verder Verba § 93.

7. *ou* heeft *mo'w* (mhd. mouwe, mnd. mouwe, mowe, mawe).

§ 37. Wg. *auw* werd :

1. *ou'w* in *do'w* dauw (ohd. tou, os. dau, ags. dêaw), *hou'wə* houwen (ohd. houwan, os. hauwan in samenst., ags. hêawan), *vrou'w* vrouw (ohd. frouwa).

Wg. *auw* voor *j* werd :

2. *ój* in *hój* hooi (ohd. hewi, houwi, got. hawi) en *kój* kooi (lat. cavea, germ. * kawia, mhd. kowe, kouwe, kôuwe),

3. maar *oo·j* in *doo·j* dooi (* germ. þau-j-, lat. tábeo ik smeltweg, -kwijn weg) echter *ad dójt* het dooit.

§ 38. Wg. *eo* werd dial.

1. *ie*: in *bodrie:gə* bedriegen (ohd. (bi) triogan, os. (bi) driogan), *bie:r* bier (os. bior, ags. bêor), *die:f* dief (ohd. diob. ags. þeof), *die:nə* dienen (os. thionon uit * þeunôn), *die:p* diep (ohd. tiof ags. dêop), *die:r* dier (ohd. tior, os. dior, ags. dêor), *gənie:tə* genieten (ohd. gi-niotan, os. niotan, ags. gnêotan), *kie:zə* kiezen (ohd. chiosan, ags. cêosan), *lie:f* lief (ohd. liob, os. liof, ags. lêof), *lie:gə* liegen (ohd. os. liogan, ags. lêogan), *nie:r* nier (ohd. nioro germ. * neuran-), *prie:m* priem (germ. * preu-man, ags. prêon mnd. prême), *rie:m* riem (ohd. os. riomo, ags. rêoma), *rie:t* riet (ohd. (h) riot, os. hriod, ags. hrêod), *rie:k* riek (uit * reug- of rug- cfr. Fr. v. W.), *schie:tə* schieten (ohd. sciotan, os. skiotan, ags. scêotan), *stie:r* stier (ohd. stior, ags. stêor), *vardrie:t* verdriet (cfr. urdrio, got. us-þriutan), *varlie:zə* verliezen (ohd. os. farliosan, ags. forlêosan), *vlie:gə* vliegen (ohd. fliogan, ags. flêogan), *vrie:zə* vriezen (ohd. friosan, ags. frêosan).

ie: staat ook in *wie:l* wiel, plas.

2. Wg. *eo* werd dial *ie* in:

biějə bieden (ohd. biotan, os. biodan, ags. bêodan), *liët* lied (ohd. liod, os. lioth, ags. lêoð), *liëzə* liezen (ags. lêscā (* lēosca) lies), *wiël* wiel, rad (ofri. * hwêl naast fiâl, ags. hweohhol, hwêol, hweowol, hweogol), *ziëk* ziek (ohd. sioh(h), os. siok, ags. sêoc).

ook in *knië* knie (ohd. chneo, chniu, os. knio, ags. cnêo(w) en *niewt* nieuw (alg. germ. * niuja - < * neuja - ags. nêowe).

3. *ei·j* in *bei·j* bij (ags. bîo, bêo, ohd. bîa cfr. Fr. v. W.), *dei·j* dij (ohd. dioh, ags. ðêoh).

§ 39. Westgerm. *iu* uit Germ. *eu* werd verder dial.

1. *iū* in *dūiuvəl* duivel (ohd. tiuval, tioval, os. diubal, wg. *deubala-, *diubala- vroeg ontleend uit gr.-lat. diabolus) en *kūiūka* kuiken, (mnd. kûken, ags. cýcen).

2. *uu*: in *gətuu:gə* getuige (mhd. (ge)ziuge, ofri. tiūga), *gətuu:gə* getuigen (ohd. giziugôn), *stuu:rə* sturen (ohd. stiuren, stiurren ofri. stiūra, stiūra, ags. stîeran) en *duu:r* duur, bnw (ohd. tiuri, os. diuri, ags. dîere).

3. *ui* in *dūi dələk* duidelijk (mhd. diutliche, adv., cfr. verder Fr. v. W.), *lui·j* lui, lieden (ohd. liuti, os. liudi, ags. liode, lêode).

Graafse Tweeklanken.

§ 40. De volgende verbindingen van een klinker met de halfklinker *j* of *w*, die men tweeklanken noemt, komen in het Graafs voor :

a) korte diftongen.

áj, íj (*i + j*, vet.) *ój, áw, íw*, bv. *áj ai!* *snijjár* (vet.) snijer, snijder, kleermaker, *hój* hooi, *áw au* (uitroep) *sníw* sneeuw.

b) lange diftongen : *aa'j, ae'j, eěj, ee'j, ei'j, oo'j, őěj, oej, ui'j, ee'uw, iěuw, őěw, o'w*, bv.

laa'j lade, *tae'j* taai, *zěj* zei, *zee'j*, zij (pron. emplat), *ei'j* ei, *doo'ja* dode, *rěj* roede, roespaan, *foej* foei! *lui'j* lui, *ee'uw* eeuw, *kiěuw* kieuw, *őěw uw, ro'w* rouw, ruw.

Opm. In woorden uitgaande op eeuw en ieuw wordt de u in de vorm van een korte oe inderdaad uitgesproken, dus bv. *ee + őě + w*. — *Koú*. kou is zeer vaak monoftong in zinnetjes als *Hěj hed en koú'gevat*, hij heeft een kou gevat en wordt, uitgesproken als in de modern geaffecteerde uitspraak, maar zonder (aparte) lippenronding of -spanning.

De vocalen in bij-lettergrepen.

§ 41. In veel gevallen werden deze evenals elders in Nederland verzwakt tot een schwa, bv. *bəginna* beginnen (os. beginnen) en *he'loch* heilig (os. hêlag).

Dit geldt ook voor de klinkers in pro- en enclitisch gebruik, bv. *əkd'új* ik doe (os. ik), *məmb'ěk* mijn boek (os. mîn), *əmp'eert* een paard (os. ên), *draa'gak* draag ik, *heddə* heb je (uit : hebdi), *löttəm* laat hem (os. ina).

Ook in ontleende woorden b.v. :

bəliěn balein (fra. baleine, lat. balaena), *darek* terstond (fra. direct, lat. directus), *fabriěk* fabriek (fr. fabrique, lat. fabrica), *fərn'úus* fornuis (fr. fournaise, lat. acc. fornacem), *fəsee'rə* (ook fəksee'rə) forceeren (fra. forcer, cfr. lat. fortis), *kədoo'* cadeau, *kəd'úuk* caduc, stuk fra. lat. caducus), *kətoe:n* katoen (fr. coton, arab. (al-) qutun), *kələnəl* (vet. vulg. ook *kərnəl*) kolonel (fr. colonel, it. colonello), *kəlóm* kolom (fr. colonne lat. columna), *kəmiěk* komiek (fra. comique gr. lat. cōmicus), *kənjək* (ook : *kójək*, vulg.) cognac, *kəproa:l* (vet.) korporaal (fra. caporal, ook : corporal, it. caporale, lat. caput), *kəsjət* cachot (cfr. fra. cacher), *kəti'er* kwartier

(uurs), *kəzuifəl* kazuifel (cfr. mlat. casúbula), *məziək* muziek (fr. musique, lat. música gr. μουσική), *rəpəlɔ* rapaille (ofra. raspaille).
səfroa:n saffraan (fra. safran < it. zafferano < arab. za' farân),
səgae:r sigaar (spa. cigarro), *səgəret* cigaret (fra. cigarette),
səzöən seizoen (fra. saison < lat. acc. sationem zaaitijd),
təbək tabak (spa. tabaco cfr. Fr. v. W.), *vəkansië* vacantie (fra. vacance(s)), *vəkant* vacant (fra. vacant, lat. vacans).

Alsmede in *Məstri'cht* Maastricht en de eigennamen *Sərae'r* Gérard en *Səvee'r* Xavier.

§ 42. Van de voorvoegsels bleef de wg. a evenals in andere dialecten in *af* (os. af, ags. (of) bv. *avbrii'kə* afbreken, *afróa:ɔ* afraden, *afsnijjə* (i + j, vet.), *afsnějə* (vet.) *afsněi:ɔ* afsnijden.

Wg. *an* (os. an, ana) werd à bv. *àmbəvii'ləngzbrie:f* aanbevelings-brief, *àndie:nə* aandienen, *àndii'l* aandeel, *àndi'nkə* aandenken, *ànee'n* aaneen, *àməkae'r hóa'kə*, - *hàngə* enz. aan mekaar, - elkaar haken, hangen, enz.

Daarnaast komt echter in veel gevallen *aa'n* voor bv. in *aa'mbellə* aanbellen, *aa'mbəstějə* aanbesteden, *aa'mbəstěj'ing* aanbesteding, *əd aa'mbəstěj'ə wae'rək* het aanbestede werk, *aa'mbəvii'lə* aanbevelen, *aa'mbəvii.ləng* aanbeveling, *aa'mboorə* aanboren, *aa'mbrengə* aanbrenge e.a.

§ 40. Algemeen bekende verschijnselen zijn verder :

Syncope en aphaeresis in *būütə* buiten (os. b(i)útan), *boovə* boven, (os. bi-ōban), *něj* neen (germ.* ne ainan), en *ně* niet (os. neowiht).

Syncope in *noo'jt* nooit (mnl. nōit, nōint cfr. Fr. v. W.), aphaeresis in *nii'və* en *neffə* neven, naast (os. aneġan cfr. Fr. v. W.) en apocope in *zunt* in *des sunt* dat is jammer, -zonde (os. sundia).

§ 43. In achtervoegsels met de bijtoon verzwakte de oorspronkelijke vokaal — evenals elders — ook niet tot een schwa in *-bae'r*, *-baar*, bv. *maerəkbae'r* merkbaar, *-dom*, *-dom* bv. *riëkdom* rijkdom, *-he'it*, *-heid* bv. *nae'rəche'it* narigheid, *-ling*, *-ling* bv. *oú-wər'ling* ouderling, *-saa'm*, *-zaam* bv. *làngksaa'm* langzaam.

Svarabhakti.

§ 44. De svarabhakti-vocaal onstond ook in het Graafs tussen *l* en *f*, *v*, *g*, *ch*, *k* en *m* bv. in *wóllef* wolf (os. ags. wulf), *góllevə* golven (cfr. ohd. gelbôn), *vóllagə* volgen (os. folgôn), *galləch* galg (os.

galgo), *vòllək* volk (ohd. folk), *halləm* halm (ohd. os. halm), eveneens tussen *l* en *p* in *hulləp*, *hòlləp* hulp en *gòlləp* gulp,

tussen *r* en *f*, *v*, *g*, *ch*, *k*, *m* en *n* bv. in *ae'rəf* erf (got. arbi, ohd. erbi), *stae'rəvə* sterven (ohd. stërban), *mae'rəgə* morgen (ohd. os. morgān), *ae'rech* erg (ohd. arg, arag, ags. earg), *wae'rəkə* werken (cfr. ohd. wërc, wërah(h) = werk, ofri, werka = werken), *ae'rəm* arm (subst. en adj.) (os. arm, ofri erm, ags. earm), *doorən* doorn (ohd. dorn os. thorn), cfr. o.m. § 15,7, 18,1 en 20,4),

Halfvocalen en Consonanten.

Opm. Het Graafs consonantisme komt nagenoeg overeen met dat van het Beschaafd Nederlands.

§ 45. 1. Van de halfvocalen hoort men de *j* wel eens gevocaliseerd bv. in *ò'ch* *ičong* ! och, jongen, zooals in § 12 werd opgemerkt.

2. *W* voor *r* in anlaut werd — als elders — *v*. bv. in *vrii't* wreed (os. wréth).

§ 46. Enclitisch werd de *w* met voorafgaande *n* tot *m* bv. in *binmə* „zijn” we, *dūūmə*, *döēmə* doen we, *gömmə* gaan we, *henmə* hebben we, *lömmə* laten we, *möēmə* moeten we, *stömmə* staan we, *wimmə* willen we, *zummə* zullen we, *rii'kənəmə* rekenen we.

Daarnaast worden nog andere — ook overgangsvormen — gebruikt als *binnəmə*, *binnəwə*, *dūūnəmə*, *dūūnwə*, *dūūnəmə*, *dūūnəwə*, *döēwə*, *döēnəmə*, *döēnəwə*, *gönnəmə*, *gönnəwə*, *henwə*, *hennəmə*, *hennəwə*, *lönwə*, *löwwə*, *lötəmə*, *lötəwə*, *lōa'təmə*, *lōa'təwə*, *möētəmə*, *möētəwə*, *stōwəwə*, *stōnmə*, *stōnwə*, *willəmə*, *willəwə*, *zulləmə*, *zulləwə*, *rii'kənəwə*.

§ 47. 1. De liquida *l* viel waarschijnlijk ten gevolge van slappe articulatie weg in de vormen *zək* zal ik en *wik* wil ik, *wimmə* willen we en *zummə* zullen we, hierboven vermeld, alsmede in *as* als; zij veranderde in *r* in *kərnəl* (vet.) kolonel.

2. *r* komt niet voor in het eerste lid van *vliējoo'r*, *vlijjoo'r* (vulg.) verleden jaar; verspringing hoort men in *elləpər* (vulg.) meer: *ae'rəpəl* aardappel (ohd. irdaphul = naam v. komkommer en andere gewassen cfr. Fr. v. W.), *dölləpər* dorpel (onfr. durpilo, duropullo), *ölləgər* orgel (lat. organa pl. v. organum), *kelləvər* (vulg.) meer: *kae'rəvəl* kervel (ohd. kërvola < lat. caerefolium cfr. Fr. v. W.) en *wölləvər*, *welləvər* wervel, (cfr. echter *ae* in § 20.4; ook in *pərsiēs* precies (fra. précis).

Invoeging van *r* komt voor in *kærniënt* konijn (mnd. *kanin*, ofr. *conin*, connin cfr. lat. *cuniculus*), en *slabbortjə* slabbetje (cfr. Fr. v. W.), uitlating van *r* in *kəpróal* (vet.) korporaal.

§ 48. Wat de in het onderhavige dialect zo belangrijke, nasaal betreft, behalve in de werkwoordsvormen *bimmə* „zijn we” etc. (cfr. § 46) werd *n*

geabsorbeerd of geassimileerd in *damáddə* dan mag je, *töëdämer* toe dan maar, *və mae'rəgə* van morgen, *aa'mbeelt* aanbeeld, *gimmins* geen mens, *kerrə* karnen, *kerrəmellək* karnemelk,

2. ze viel verder weg voor de suffixale *s* bv. *küükəs* kuikens, *ae'rəgəs* ergens, *nae'rəgəs* nergens, *haa'vəs* havens, *əs* eens, alsmede in *sóavəs* 's avonds.

3. De *n* verdween verder als slotmedeklinker in :

a. de werkwoordsvormen waarin de *n* in de Beschaafd Nederlandse schrijftaal wordt voorafgegaan door een *e* bv. *bákkə* bakken, *wə*, *zə bákkə*, *gəbákkə*, *wə*, *zə báktə*.

b. de pluralis der substantiva bv. *peerədə* paarden.

c. de lidwoorden en adjectiva bij „mannelijke” substantiva, tenzij de adjectiva of substantiva beginnen met een klinker, met *h*, *b*, *d*, of *t*, onafhankelijk van casusverschil, bv. *də pəstoo'r* de pastoor, *dəm burrəgəmee'stər* de burgemeester, *ənə pəstoo'r* een pastoor, *ənəm burrəgəmee'stər* een burgemeester, *də göējən oūwən burrəgəmee'stər*, *də göējən oūwə pəstoo'r*. *Ʒnə fe'nə gəbróajən haa'n* een heerlijke gebraden haan.

Opmerking : In de werkwoordsvormen, de pluralis der substantiva en andere uitgangen op *-ən* blijft de *n* in de regel bewaard als verbindingselement voor klinkers bv. *zə waerəktə(n)* in *dən tuī'n*, ze werkten in de tuin, *də hondən en kattə* de honden en katten, maar men maakt ook grif gebruik van de hiaat in andere verbindingen als : *die hondə en die kattə* (cfr. § 66, en voor de praktijk *Ʒt Spook*, (p. 100).

d. In adverbia en praeposities verdween deze *n* — en klinkt meestal het oude *töë* toen — behalve voor klinkers :

bv. *ik chòj əd effə haa'lə*, ik ga het even halen, *töë(n)* *ging ie wech* toen ging hij weg; *neffə dəm bákkər* naast de bakker; *tussə brei'jən en barduure* is *ən groot fərschil* tussen breien en borduren is een groot verschil; maar : *ət ching flək neffən ər hant* het ging vlak langs haar hand, *neffən ons*, — *ət hūüs*, — *ənəm bákkər* naast ons, — het huis, — een bakker.

e. Naar ten dienste staande gegevens zou de *n* als tussenletter de gewone Graafse mannelijke *n*-regel volgen en dus gehoord worden, als het tweede deel van de samenstelling mannelijk is en begint met een klinker, *h*, *b*, *d*, of *t*. bv. *köëjənui'jər* koeienuijer, *büütəmbəllək* buitenbalk, *zwəə'nənhəls* zwanenhals, *bəlləkəmbrei'j* balkenbrei,

Ze staat dus niet bij :

1. de andere mannelijke b.v. *Dən Endəpoe'l* De Eendenpoel (nom. propr.), *sīëgærə'winkəl* sigarenwinkel.

2. de neutra bv. *endə-ei'j* eendenei, *kīëpoo'ch* kippenoog, *endə-ə's* eendenaas, *kīëpəhək* kippenhok, *zwəə'nədons* zwanendons, *sīëgærəmāggəzē'n* sigarenmagazijn.

3. ook niet bij vrouwelijke. Men zou in Grave bv. dus spreken van *Joo'dəbreestrə't* en van 'n *ertəbon* erwttenbon in de distributie-tijd.

Opm. Epenthetisch staat *n* in *pəndaə'l* pedaal; *ng* komt voor als in het Beschaafd Nederlands, uitgezonderd in *bukkəm* bokking (mnd. buckink) en *koo'nəgin* koningin (cfr. os. kuning)

§ 49. De labiaal *p* komt door paragoge na *m* nog wel voor bv. *heej kwaamp* (vulg.) hij kwam.

Ze verviel, evenals in de Beschaafde Nederlandse spreektaal door assimilatie in *pront* (fra prompt < lat. promptus = vaardig).

b viel weg in *hek* heb ik, *heddə* heb je (uit *hebdi*, *hebda*), *hen wee(j)*, - *zee(j)* hebben wij, - zij.

§ 50. De Wgerm. *f* komt in anlaut voor in *fee'tər* veter, *fe'i'ftəch* vijftig, *fi'e's* vies, *fi'tə* vitten, *flee'rmuu's* vleermuis, *fli'e'rboom* vlierboom, ook meestal in *fəls* vals, in anlaut o.m. in *effə* even en *efkəs* eventjes.

Behalve in *sti'ft* stift en *brulloft* bruiloft ging West-germ. *ft* over in *cht* bv. *lucht* (ohd. os. luft), *nicht* (ohd. ofri. nift).

In *stië'səl* stijfsel is de *f* weggevallen.

In plaats van de oorspr. *v* staat *f* in het ontleende woord *ferməseljə* vermicelli(it).

Alveolaren en Voorpalatalen.

§ 51. 1. De *t* verdween voor *s* in *lest* laatst, na *s* in *börsəl* borstel en in uitgangen als *ik*, *hēë(j)* *wis* ik, hij wist, — *fiën* vind, — *wiër*

werd, maar weer niet in — *bïënt* bind, somtijds in *àch* (*i*) acht en *mostər* mosterd.

2. Epenthesis van *t* vindt men in *bedistala* bedisselen; ze wisselt met *d* in *lōētər* loeder.

3. Verder staat ze in *dubbəlt*, *dōbbəlt* (vet. vulg.) dubbel, *enkəlt* enkel, adv., *gənōēcht* genoeg, *herst* hars, *opniēwt* enz. (§ 89) opnieuw, *oū'fərwetst* ouderwets, en *kraft* karaf en *stampart* stamper. Naast *zui'pər* zuiper hoort men ook wel *zui'pərt*.

§ 52. 1. In inlaut ging de enkelvoudige *d* meestal over in *j* bv. *brōa'jə* braden, *gōjə* goede, *nōa'jə* naden, *ōjəm*, *ōjem* adem, *roo'jər* roder.

2. Na *oū* (wg. *ol* of *al*) viel *d* intervokalisch weg bv. in *hoū'we* houden, *zoū'wə* zouden, *oū'wər* ouder.

3. Voor *l* en *r* in de auslaut viel *d* weg bv. in *bōəl* boedel, *bruu'r* broeder, *bui'l* buidel = winkelzak, *lee'r* leder, ladder, *nee'r* neder, *zaa'l* zadel, maar werd *j* in *ōa'jər* ader en, evenals in het Beschaafd Nederlands voor *r*, in *doo'jər* dooier.

Opm. Zoals in het Nederlands bleef *d* in *iedər* ieder, *lōədər* (zie boven), *mē'də* meiden en *va'dər* vader.

4. In tegenstelling met andere dialecten bleef *d* na consonant, bv. in *aer'dəch* aardig, *brandə* branden, *handə* handen, *heū'rdə* hoorden, *viëndə* vinden, *wendə* wenden, *wiëndə* winden, maar assimileerde in *schellə* schelden, *werrə* werden, *wōrrə*, *worrə* worden.

5. *d* werd verscherpt tot *t* in *gintər* ginder ginds en *bēi(j)dəhantə*, de verbogen vorm van bijdehand.

6. Als in auslaut de toonloze eindvocaal wegvalt, gaat het woord uit op *j*, bv. *bōō'j* bode, *blēū'j* blode, bloo(d) bleu, *lāā'j* lade, *schāā'j* schade naast de meervoudsvormen *blāā'jə* bladen (van boek en boom) en *drōa'jə* draden.

7. De epenthetische *d* na *l*, *n*, *r* komt, behalve in de parallellen met het beschaafd Nederlands, nog voor in *dundər* dunner, *kəniëndə* konijnen (cfr. echter *kəniēnt* § 47.2) *kəniëndəkój*, — *pie:p* konijnenkooi, — *pipp* enz.

§ 53. Voor *s* in anlaut staat *z* in *zòk* zok; de paragogische *s* komt voor bij adverbia (§ 106 sqq.); metathesisgevallen zijn *geps* gesp en *weps* (ook: *wezzəp*) wesp.

Sj in *masjiën* machine klinkt zoals in het Alg. Ned.; *masiën* begint te verouderen en wordt plat gevonden.

Voor de *zj* (fra. *g*) hoort men *z* in *hò(r)loo·ziě* (spr. uit als hol-) horloge, *klěěraa·ziě* klederen, kleerkastvoorraad, *řakaa·ziě* bagage, echter meer *řakaa·zja*.

Gutturalen.

§ 54. 1. Het Graafs schijnt met andere zuidelijke dialecten te neigen tot een minder scherpe uitspraak van de *k* speciaal in inlaut voor de *t* bv. *hěě(j) rókt, róktə*, hij rookt, rookte, *dě lóktənm* dat lokte hem, waarin de *k* vaak begint te lijken op de *g* van het fra. *gant*. In *zàdöěk* viel *k* via die *g*-verzwakking zelfs geheel weg.

2. De Graafse gassimileerde voor *də* in *màddə* (< *magdə*, dat ook gebruikt wordt) mag je; *zàddə də* zag je dat?

Wgerm. *agi* + dentaal werd *ee* in *lee·t, leî·t* (vet.) legt, *zee·t, zeî·t* (vet.) zegt, *lěěja, lijja* (vet.), *lee·nə, leî·nə* (vet.) legden, *zěěja, zee·nə, zeî·ja, zeî·nə* (vet.) zegden.

Dər leî·nə voor *dər lee·nə* of *dər laa·gə* er lagen heet ouderwets.

§ 55. Uit het voorgaande blijkt, dat het Graafs, consonantisch min of meer samenhangend met het Limburgs, als niet-diftongerend dialect met zijn rekkings- en verkortingsverschijnselen veel overeenkomst vertoont met het Oostgelders en het Noordlimburgs, sommige verkortingen gemeen heeft met het Oostbrabants en deel uitmaakt van het merkwaardige-oor-gebied,¹⁾ terwijl ook het Beschaafd Nederlands er in bepaalde vormen aanwezig is.

Typisch is, dat het — zoals reeds werd opgemerkt — niet alleen sterk afwijkt van het Nijmeegs maar ook belangrijk verschilt van het Wychens en Balgoys, van het aangrenzend Oostbrabants en zelfs van het Land-van-Cuyks, zodat het met recht een dialecteilandje genoemd kan worden.

Of en in hoeverre Grave een middelpunt van de isoglossen in de streek vormt, is een kwestie waarvan de oplossing alleszins met belangstelling tegemoet mag worden gezien in deze dialectologisch zo interessante streek.

¹⁾ Verslag Philologencongres Groningen 1935. Drs. A. Weynen, De taalgeographie van Noord-Brabant No. 7.

VORMLEER

HET ENKELVOUDIG SUBSTANTIEF.

Genus.

§ 56. Er zijn drie genera: de mannelijke substantiva onderscheiden zich oorspronkelijk door de lidwoorden *dən, ənən, ginnən* en pronominale vormen op *-n*, de vrouwelijke hebben *də, ənə* en *ginnə*, de onzijdige *ət, ən* en *gin*. Voor de pronominale vormen zie § 82 sqq.

De *-n* is weggevallen, behoudens voor masculina die beginnen met een klinker of *h, b* of dentaal.¹⁾

Vb. *Dən aa'k* aak, — *ee'zəl* ezel, — *ie'vər* ijver, — *əppər* opperwachtmeester, — *ūūtərđiēk* uiterwaard, — *dii'kə* deken, — *dòktər* dokter, — *tee* thee, — *burrəgəmee'stər*, — *hae'rt* haard, — *dikkə* dikke,

doch: *də fraa'tər* frater (broeder), — *gee'st* geest, — *joo'rəgə* jarige, — *kəpləa'n* kapelaan, — *pəsto'o'r* pastoor, — *sikk'ratae'rəs* secretaris, — *wethoū'wər* wethouder, — *groo'tə* grote.

Voor het gebruik bij attributiva zie o.m. § 82.

§ 57. De *dən*-regel gaat ook op voor allerlei eigennamen²⁾ als: *Dən Ham*, *Də Wyth*, *dən Amstərdammər*, *də Groo'nangər -dəm Burrəgər* (burgemeester), *də Pei'n* (Pijnenburg) — *dəm Berliet*, *dən Doəgə*, — *Oakland*, — *Harley*, — *F. N.* (spr. Ef.-En), *də Citroën*, — *Cadillac*, — *Ford*. *Dən Dīzəl* is *ənə fei'nən trēi'n*.

Dən-woorden zijn ook substantiva als *boo'j* bode *aa'k* aak,

¹⁾ Dit „mannelijke *n*“-gebruik, dat men onbewust in praktijk brengt, is dus een opmerkelijke en zeer rationele geleidelijkheidskwestie: de *n* tussen *ə* en vocaal of *h* voorkomt een hiaat; *n* en dentaal hebben hetzelfde articulatiepunt, zodat de consonanten ineenvloeien, en *n* assimileert te gemakkelijker tot *m*, doordat beide medeklinkers het stemhebbend element gemeen hebben. Dat de *-n* bij zelfst. gebruikte pronomina (§ 83 sqq.) kan wegvallen, is te verklaren met de spreekmaten-theorie. Cfr. ook § 66.

²⁾ Cfr. Den Andel (Gr.), Den Bosch, Den Burg (Texel), Den Dolder, Den Donk (Z.-H.), Den Enk, Den Haag, Den Ham, Den Horn, beide onder Aduard, Den Helder, Den Hoorn (Texel), Den Oever, De Ruygen Hoek, Den Eyk, etc.

boo't boot en *diëk* dijk maar *da*-woorden : *Maa'zboo'da* Maasbode, *rei'naa'k* rijnaak, *stómboo't* stoomboot en *Maa'zdiëk* Maasdijk.

§ 58. In afwijking van de geslachtslijst van De Vries en Te Winkel zijn mannelijk :

Aa'k aak, *avbraa'k* afbraak, *alt*, *amandəl* amandel, *ae'rəmōěj* armoede, *astər* aster, *ōgoew'rək* augurk,

Bāggər bagger, *blīëk* bliek, *butš*, *bócht*, *bóm*, *bónš*, *boo't*, *brik*,
Kee'p cape, *kattəsprul* catapult, *səntuur* ceintuur, *krant* courant,
Dam, *das*, *doo'pfont* doopvont, *durbraa'k* *deu'rbraa'k*, doorbraak, *dōt*.

Antrēë entree.

Gaar'vel gaffel, *gàng*, *geit* *geit* ¹⁾, *gert* gard, vischhengel.

Ham, *hóm'p*, *hōst*, *hōst* haast,

Imbraa'k, inbraak,

Jas,

Koú'w kauw, *kee'p* keep, *keu'j* keu, *kink*, *klīëk*, *klónt*, *klui'f*
kluif, *klungəl*, *knīë*, *kó'l* kool, *zū'urkó'l* zuurkool, *kólłəf* kolf, *kəlóm*
kolom, *kòrrəl*, *körrəl*, *koú's*, *kró'a'm* kraam, *kras*, *kreu'k*, *krū'uməl*
kruimel, *krul*, *kuch*, *kū'út* kuit, *koew'rək* kurk, *kwal*, *kwast*.

Lee'st, *li'vər* lever, *liēm* lijm,

mərs mars, *mets* match, *mee'ral* merel, *mik* wittebrood, *milt*,
mōddər,

Nok,

Oo'lië olie, *pantóffəl* pantoffel, *pat*, *pa'e'ral* parel, *pee's* pees, *pens*,

Raa'p, *rōëjs'pó'a'n* roeispaan,

Saa'bel sabel, *schillə'fər* schilfer, *schōrt* schort, *schoú'w* schouw,
schrap schrab en schrap, *sikkəl*, *sloeu'rəf* slurf, *zòk* sok, *sō'p'ró'a'n*
sopraan, *spii'k* spaak, *spits* (v. e. kerktoren), *splee't*, *spōël*, *spōrt*
sport (v. stoel, ladder), *stelt*, *stip*, *stōëmp* of *stomp*, *stómboo't*
stoomboot, *stòp* (kurk), *stree'p*, *strie:m* striem, *stroo'k*, *stró'jwis* strowis,
stui'p, *stuw*, *sū'uka'a'de*, *sū'ukalaa'də* chocola, *sū'ukerēt'j* cichorei.

Tee thee, *te'l* teil, *teu'ch* teug, *tie'r* (aard, groei), *tiëk* tijk, *tòt*
vod, *tram*, *tree'j* trede, *trōëf*, *tui't* tuit, *tunnəl*, *twie:ch* twijg,

Vee'zal vezel, *vónk*, *voeu'rək* vork, *voú'w* vouw,

Waa'j wade (visnet), *walləch*, *walg want*, *wee't* weet, *wii'zal*
wezel, *wim'pər*, *wōrst* worst, *vree'f* wreef.

Zalləf, *zalf*, *zae'rək* zerk, *zei'j* zijde, *zoo'l* zool, *zū'urəng* zuring,
zwaaləf zwaluw.

¹⁾ Genus en sexe vallen hier dus niet samen. - *Is(t)lĕ al gamōlləka?*

§ 59. Eveneens mannelijk zijn de volgende, die in het A. B. onzijdig zijn :

ànrecht, aa'nrecht aanrecht, *oû'taer* autaar, altaar.

Blòk, bócht (slechte waar),

Di'ch dee'ch deeg,

Fuljaton feuilleton,

Haa'm haam,

Kaft, kwispaldoo'r kwispedoor,

Mə(n)chestər manchester.

Öllagər, oeu'rəgal orgel, *oo'vərschot* overschot, *oo'vərtrek* overtrek,

Pàk (bv. kranten), *pərfoeum* parfum, *pəndaal*,

Snoer snoer,

Tandəm, tūūs tehuis,

Ûütwas uitwas, *ûütset* uitzet,

Vòt, tòt vod, vūürslàch vuurslag.

§ 60. Vrouwelijk zijn de bij Van Dale mannelijke woorden *bon, bus* (omnibus), *omniëbus* omnibus, *plòëch* ploeg, *tüëfəs* typhus.

Opm. *ôô'tôô* auto en *lóng* long worden als m. en vr. beschouwd ; men zegt echter altijd : *zən ôô'too*, maar *zənə lóng*, nooit : *zənən ôô'tôô* of *zən lóng*.¹⁾ *Löëdər, löëtər* loeder is m., f. èn n.

§ 61. Vraagt men naar het gebruik der voornaamwoorden, dan kan men zeggen, dat ze zich richten naar de genera der substantiva. Ze worden dus vervangend gebruikt. Een enkele uitzondering daarop maakt het diminutief van meisjes- of vrouwen-namen. Van Marietje zal men bv. vervangend zeggen *ət* als Marietje klein, en aanduidend *zə* als Marietje groot is.

§ 62. Tot welke genera neigen nieuwere woorden in het Graafs dialect, abstractie gemaakt van de onvastheid der woordenboeken ?

Om te komen tot een of andere conclusie, heb ik een greep gedaan uit een aantal woorden, in de Alg. Ned. schrijfwijze gespeld, en gemakshalve in enige categorieën verdeeld.

¹⁾ Cfr. voor andere afwijkingen van het grammaticale genus: Nederlandse Spelling, Geslacht en Verbuiging, Wolters Groningen 1932, Dr. C. G. N. de Vooys, over de bruikbaarheid der dialecten als grondslag voor een geslachtsregeling p. 152 sqq, de geslachtslijsten, door Dr. R. A. Kolléwijn, p. 71 sqq. en in het art. van Dr. Gerlach Royen, O.F.M. p. 171 sqq. Voor Z. Ned.: Dr. A. E. v. Beughem, Bijdr. tot de studie v. h. Geslacht, Gent 1934.

Bloemen: Anjelier en crocus zijn m.; hyacinth en tulp zijn f., evenals bloem.

Fochsia en geranium zijn m. en f.

Bomen: Acacia en oleander zijn m. evenals — naar ik meen — alle bomen.

Dranken: Absinth, catz, cognac, vermouthe, port zijn m. evenals drank.

Ontspanning: Bioscoop, cinema, gramfoon zijn f. fancy-fair en truc eveneens.

Radio, bas, cello, czardas, tango, hockeystick, knock-out zijn m.

Spinet, is n.

Vervoer: Dogcart en tilbury zouden thans beide f. zijn. In het begin der eeuw was de toen meer bekende tilbury echter zeker m.; carburator, camillon, pedaal, tandem zijn m.; cfr. ook de autonamen (§ 57).

Handel: Chicane, etalage, safe, zijn f.; tip (aanwijzing) is m.

Export, import, stand (op een tentoonstelling) zijn m.

Exposé is neutrum.

Techniek: Stuw is m.

Krijgstermen: Destroyer, dread-nought, dirigeable zijn m. Boot en ballon zijn immers ook m.

Gesteenten: Camee, robijn, safier, topaas zijn m. evenals steen (en parel).

Andere delfstoffen en chemische producten:

Amaryl, ammoniak, cocaïne en guano zijn m.

Balatum, celluloid, dynamiet, irridium, mastiek, plamuur zijn n.

Instrumenten: Hectograaf, microscoop, monocle, lorgnet zijn f.

Pince-nez is m.

Andere woorden: Panama, soesah zijn m.

Riool is f en n., watercloset n., en W. C. m. en f.

Als men nu weet, dat de Gravenaar de genera meestal acceptert, zoals ze hem door couranten en tijdschriften worden voorgespeld, en men er zeker van kan zijn, dat de een in sommige gevallen m. noemt wat de ander als f. betitelt, dan is men huiverig voor een conclusie, gesteld dat die mogelijk zou zijn. Misschien kan dit materiaal echter dienen als aanvulling bij dat van niet-mengdialekten.

Er zijn aanduidingen van een streven om aan het m. genus de voorkeur te geven, evenals bij de oudere, inheemse woorden; maar de tijd zal ze moeten schiften. Drang naar aansluiting bij een woord of een groep woorden, waarbij het geacht kan worden te behoren, schijnt wel aanwezig te zijn. Zo kon tram, m. aansluiten bij trein, m. Het woord acacia, waarover wel geen eenstemmigheid bestaat onder de Gravenaars, maar dat de meesten toch voor mannelijk houden, hoort dan als boomnaam m. te zijn. Popeline, in de winkels f., wordt onder de bewerksters en draagsters der stof m., ongetwijfeld naar de zijde, die m. is.

Casus.

§ 63. Behalve in oude naamvallen als *snàchs* 's nachts en *vandaa'ch* vandaag ontbreken vormen voor de Genitief en Datief. De Accusatief en Nominatief zijn samengevallen, zodat de masculina in alle functies of *dən* hebben of *də*, afhankelijk van de anlaut overeenkomstig § 56. Dus bv. *Dəm burragemee'stər heddəd e'gəs tee'gə də pastoor gaze'it*. De burgemeester heeft het zelf tegen de pastoor gezegd. Bij mannelijke attributieven is hun anlaut eveneens beslissend voor *də* of *dən*. Cfr. § 76.

§ 64. Evenals in het familiair-beschaafd drukt de Gravenaar de genitief-verhouding gaarne uit door een verbinding met het bezittelijk voornaamwoord, in plaats van de genitief-omschrijving te bezigen. Voor „De auto van de dokter is in elkaar gereden” zegt hij even grif: *Dən dōkter zən o'utoo is immakae'rə gərējə* als *Də o'utoo van dən dōkter is immakae'rə gərējə*. Voor dit systeem dienen de volgende voorbeelden, waarbij assimilatie van z achter scherpe medeklinkers vanzelfsprekend moet worden toegepast.

<i>Də mins</i> de man	} <i>zənə jas</i> (m.), <i>zənən hont</i> (m), <i>zənəm būük</i> (m), <i>zən tas</i> (f.), <i>zən waerək</i> (n.), zijn jas, -hond, -buik, tas, -werk.
<i>dən dōkter</i> de dokter	
<i>dəm burragemee'stər</i> de burge- meester	
<i>ət ki'ent</i> het kind	

Vermeldenswaard is, dat bij *ət ki'ent* ook wel de vrouwelijke vormen worden gebruikt, indien het kind een meisje is.

Də vrou'w də'rə mantel, də'rən hont. De vrouw haar mantel, -hond enz. met dezelfde varianten van *zənə* voor dezelfde soort woorden.

De betekenis is dus de gewone genitief-betekenis: de jas van de man, de mantel der vrouw, enz.

Opm. Bij mannelijke verwantschapsnamen wordt de korte vorm *zən* gebruikt bij *vaa'dər* vader, *bruu'r* broer, de samenstellingen *stieffaa'dər*, *stievbrou'r*, (bet-) (oo'vər-) *grót-faa'dər* (bet-) (over-) grootvader en bij *ächtərniif* achterneef,

zən en *zənə* bij *niif* neef en *zwə'gər* zwager,

zənə bij *zoo'n* zoon, *jong* zoon, jongen en *zənən oo'mə* oom.

§ 65. De Gravenaars gebruiken deze vormen met zekerheid. Nooit zullen ze bv. zeggen *zəm buu'r* zijn buurman of *zənəm bruu'r* zijn broer maar altijd *zənəm buu'r* en *zəm bruu'r*. „*Dè fūülə zə'*": dat voelen ze.

Een bevredigende verklaring van dat onderscheid is moeilijk te geven. 't Is wel een zeer typische dialect-kwestie, evengoed als die van de *n*. In strijd met de regels van het Alg. Ned. blijft men zich steeds in het gebruik gelijk, zonder te weten waarom.

Voor de genitivus quantitatis gebruikt men zeer gaarne de omschrijving met bv. *ə nest med e'jərə*, — *mə jongə*, *ənə pot med ae'rəpəl(s)*, — *mə dii'ch* een nest eieren, — jongen, een pot aard-appels, — deeg.

Het meervoud.

§ 66. De meervoudsvorming op-ə(n) en -s is in het algemeen gelijk aan die van het Algemeen Nederlands; de -n valt in auslaut weg, behalve in sandhi voor klinkers, dentalen, b en h, uitgenomen in pausa, bv. *də vroū'wə*, vrouwen, *də kiëndər(ə)* maar *də vroū'wən* en *kiëndər(ə)* en *də vroū'wə(n)* en *də kiëndər(ə)*.

De weggevallen auslaut-*n* na *ə* van singularia blijft ook weg in het meervoud, b.v. *waa'gə* wagen *waa'gəs* wagens, evenals in andere dialecten. Hierbij sluiten de kaartspeltermen aan bv. *schup'pəs* schoppen.

Indien de auslaut-*t* in het enkelvoud *niet* verdwenen is, bv. in *lompər(t)*, lomperd, verdwijnt ze in het meervoud, b.v. *goffərt* grote lompe man; mv. *goffərs*.

Ook in het Graafs spreekt men van *gədiil'təs* gedeeltes in plaats van gedeelten.

§ 67. Van de oorspr. *-es/os*-stammen ¹⁾ hebben de monosyllabische neutra *ding* en *eij* als meervoud het oude stamsuffix *-ir*: *dingər* en *eijər*, doch daarnaast hebben *ding* en *eij* ook wel de nieuwere Alg. Ned. vormen *dingə* en *eijərə* bv. *Də eijər zien duur* de eieren zijn duur; *heej hed ən(ə) nest med eiər ũütchəhdlt*: hij heeft een nest eieren uitgehaald.

Kalf heeft waarschijnlijk in verband met de ontwikkeling tot bisyllabisch *kalləf* de vorm *kalləvə*.

Hoenderen kent men niet, wel *kieəpə(n)* en *haa'nə*: kippen en hanen.

Analogisch naar het oude *-er*-plurale van *eij* gaan *blat-blaa'jər*, *kient* kind, *kiendər* en *kiëndərə* en *rat* rad, met de onderscheiding van *raa'jər* die aan een wagen, en *raa'jərə* die in een fabriek draaien.

Klee't heeft als in het Alg. Ned. de doublet-vorm *klëjə* kleden, en *kleerə*, de gesyncopeerde vorm van klederen.

Bee'n heeft niet dan in stadhuis-Graafs de stapelvorm *bee'ndərə* maar overigens *bee'nə*. Voor beenderen gebruikt men meestal *botte* botten en *butjəs* botjes. Niet een *bee'n* maar een *bót* wordt *afchəklui'ft* afgekloven. *Heej het liëvər ət flei's tan də bottə*.

In de slagerswinkel verkoopt men echter *bee'ntjəs* (of *butjəs*) *fur in də sōəp*.

Rëjə betekent reden sg. en redenen, pl.

Wörtəls zijn wortels van een boom of plant, *wörtəls* en *wörtələ* penen.

Verbuiging.

§ 68. Ook in het meervoud ontbreken naamvalsverschillen. De genitief omschrijft men gaarne evenals in het enkelvoud bv.:

Də minsə, doktərs, vroū'wə, kiëndərə dərə waa'gə (m.) *dərən hont* (m.), *dər tōffəl* (f.), *dər wae'rək*. De mannen of mensen hun wagen = de wagen der mannen of mensen, enz.

Voor het meervoud van het bezit gebruikt men *Də minsə* enz. *dər waa'gəs, dər hondə*, enz.

De meervoudsgenitiefvorming van verwantschapsnamen loopt vrijwel parallel met die van het enkelvoud (§ 64), zodat men bv. zegt *die kiëndər(ə) dər bruur* de broer van die kinderen maar *die kiëndərə dərən oomə* de oom van die kinderen.

Doordat nevenvormen zonder *d* even vlot voorkomen, is hier

¹⁾ Dr. M. Schönfeld, Historiese Grammatika van het Nederlands, Zutphen, 3de dr. p. 117.

een lange reeks van *n*- en *d*-varianten ontstaan. Zo zegt men bv. evengoed *die kiëndərən ər bruur*, *die kiëndərən ərən oomə*; zowel *də minsən ər pee'rt* „de mensen hun paard” als *də minsə dər pee'rt*. Ook deze kwestie behoort bij het *n*-systeem van het levende dialect; cfr. o.m. § 56 en § 76.

Diminutiva.

§ 69. Deze categorie behoort eigenlijk bij de woordvorming. Daar echter het materiaal voor een apart hoofdstuk ontoereikend is, moge de vorming der verkleinwoorden hier een aansluitende plaats vinden.

Een algemeen kenmerk van de Graafse diminutiva vormen de umlaut en verkorting in veel gevallen.

Het meest gebruikelijke suffix is *-kə* bv. *vrou' (w) kə* vrouwtje, dat achter monosyllaba op *l* en *n*, waar in het Alg. Ned. -etje staat, als *-əkə* figureert, bv. *man mennəkə*, *stoe:l stüüləkə*, en na *-k* en velare nasaal voorkomt als *-skə* bv. *bekskə* bakje, bekje, *büük büükskə* buikje, *ringskə* ringetje, *jungskə* jongetje.

§ 70. De Algemeen Nederlandse invloed is hier zeer merkbaar. Zo zegt men bv. *trommalkə* en *krüümalkə* maar evengoed *trommaltjə* en *krüümmaltjə* of *kruu'maltjə* (corr.), *dächskə* en *dächtjə* dagje, *kii'talkə* en *lii'pəlkə* naast *kii'taltjə* keteltje en *lii'pəltjə* lepeltje, zonder verschil van betekenis. Bij de diminutief-uitgangen is trouwens in het algemeen de vermenging met de Alg. Nederlandse zeer sterk.

-jə volgt op *t* bv. *kientjə* kindje, *tjə* na *n* bv. *stee'ntjə*, *tui'ntjə*.

Na *oo* volgt meestal *-tjə* bv. *kədootjə* cadeautje, *footootjə* fotootje, op *ee*, *ie* en *üü* volgen zowel *-kə* als *tjə* bv. *cafee'(j)kə*-*cafee'tjə* *snee'(j)kə*-*snee'tjə*, *driëkə*-*drietjə*, *perrəplüü(j)kə*-*perrəplüütjə*.

Nota: *laa'jkə* laatje, *vlaa'jkə* vlaatje en *eij'jkə* eitje.

Verschillende gevallen van umlaut en verkorting komen hier voor.

§ 71. Alleen umlaut treedt op van:

oo > *eü* bv. in *roo's reü'skə* roosje, *poot' peü'tjə* pootje, *oo'va eü'vantjə* oventje, *stoo'f steü'fkə* stoofje,

öa > *əə* in *dröa't drəə'tjə* draadje, *blöa's bləə'skə* blaasje,

öë > *üü* voor velaar, bv. *böëk büükskə* boekje, *plöëch plüüchskə* ploegje,

a (*ä*) > *e* bv. *letjə* latje, *belləkə* balletje, *demkə* dammetje, *helskə* halsje, *grefkə* grafje, *bekskə* bakje, bekje,

ò > ö bv. *brok brökskə* brokje, *stof stöfka* stofje, *strot strötja* strotje, *tol tölləka* tolletje.

ó > u bv. *hont huntja* hondje, *jóng jungskə* jongetje, *long lungskə* longetje, *pomp þunkə* pompje, *wollək wulləkskə* wolkje.

§ 72. Verkorting van :

aa > *à* bv. in *baa's bàskə* baasje, *haa's hàskə* haasje,

oo > *u* in *boo'm bumkə* boompje, *groot grútja* grootje, grootmoedertje, *hoo'p hūpkə* hoopje, *hoo'r hūrka* haartje, *oo'r ūrkə* oortje,

óa > *ö* in *móat mötja* maatje *þóal þölləka* paaltje, *stróat strötja*,

éu > *u* voor *r* bv. in *deúr dūrka* deurtje, *geúr gūrka* geurtje, *scheúr schūrka* scheurtje,

ee > *i* voor *r* bv. *pee'r pírka* peertje, *vee'r vírka* veertje,

oe : > *üü* in *bloe:t blüütja* bloedje, *hoe:t hūütja* hoedje, *katoe:n katüüntja* katoentje, *schoe:n schüüntja* schoentje, *stoe:l, stüüləka* stoeltje, *toe:t tüütja* toetje,

oe > *öë* voor *r* bv. *boe'r böërka* boertje *vloe'r vlöërka* vloertje,

ie : en *ie* > *ïë* bv. *bie'r biërka* biertje, *lie:f liëfka* liefje, *pie:p þiëpkə* pijpje, *bríe:f bríëfka* briefje,

ii > *i* in *ní:f nífka* neefje,

uu > *üü* voor *r* bv. *muur müürka* muur, *schuur schüürka* schuurtje.

Opm. 1. Verkorting van de vocaal, die meestal plaats heeft voor medeklinker-combinaties, treedt in het algemeen niet op, tenzij vlak voor het suffix. Zo zijn bv. lang *kii:təlkə* keteltje, *lii:pəlkə* lepeltje, *vlii:gəltja* vlegeltje; *ie:zərkə* ijzertje, *vlie:gərtja* vliegertje; *dae:rəmkə* darmpje, *vae:rəfka* verfje, *koewrəfka* korfje, *meü:ləka*, *meü:lə(n)tja* molentje.

Opm. 2. Zonder verschil van betekenis is de vocaal nu eens lang, dan weer kort, bv. *duu:fka düüfka* duifje, *nii:fka nífka* neefje.

Indien het autochtone suffix naast het Alg. Nederlandse gebruikt wordt, is de vorm met het eerste gewoonlijk kort, de andere lang bv. *böërka boertja* boertje *díërka díertja* diertje, *pírka pee'rtja* peertje.

Opm. 3. Door de umlaut van het diminutiefsuffix ontstonden verschillende homoniemen b.v. *bəskə* het dim. van *bàk* en *bek*, *bəlləka* van *bal* en *bel*, *büükəskə* van *büük* buik en *böëk*, en *liëfka* van *lie:f*, lief en *liëf* lijf.

DE ADJECTIVA.

§ 73. De adjectiva, ook de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden, hebben de mannelijke buigings-n verloren, tenzij het volgend m. woord begint met een klinker of dentaal, b of h. Opmerking verdient, dat *ən goú't (h)o(r)loo:ziě* een goud(en) horloge naast *əno goú:wən (h)o(r)loo:ziě* gebruikt wordt.

§ 74. In afwijking van het Alg. Ned. heeft het neutrum de onverbogen vorm van het adjectief bij zich bv.

ət chœ:t kiěnt of *ət chœt kiěnt* het goede kind, maar emphatisch, meer *ət chœjə kiěnt*.

§ 75. Bij zelfstandig gebruik bezigt men de onverbogen en de verbogen vorm in *ət chœjə doe:n* en *ət kwǝjə lǝa:tə* het goede doen en het kwade laten, maar: de strijd tussen *ət chœ:t* en *ət kwǝa:t*. *Ik seggət int chœjə*: ik zeg het ten goede, om bestwil.

§ 76. Indien verschillende attributiva voor een masculinum staan hebben deze een n als het volgend woord begint met een klinker of dentaal, b of h.

Bv. *zə hadden əno lekkərən ham*, ze hadden een lekkere ham. *Dən oú:wən en də jǝngən hont stonds vur də ker*, de oude en de jonge hond stonden voor de kar. *Dən əschəhəktəm ballək pastə pərsiěs* de (pasklaar) afgehakte balk paste precies. *Dez ənən ongelukkəgən dromməl* dat is een ongelukkige drommel. *Dez ənən əe:rəmə vent* dat is een arme vent. *Door is chinnən ee:nən əe:rəmə mins*. Daar is niemand arm. *Zən vaa:dər iz ənən ongelukkəgə stumpər*. Zijn vader is een ongelukkige stumperd.

Opm. Voor mooi, schoon, gebruikt men het woord *moo:j*; *schó:n* wordt gebezigd in de betekenis van zuiver in *schó:n waa:tər* naast *zuo:vr waa:tər* en van schoongemaakt bv. *də kaa:mər is schó:n*.

Trappen van vergelijking.

§ 77. De opmerking aangaande de „mannelijke” n geldt ook hier. Bv. *Dəz əno göějən hoe:t, heej hed ənəm bii:tərə, mer ik hef təm bestə*. Dat is een goede hoed, hij heeft een betere, maar ik heb de beste. *Gə bintəm boo:vastəm bestə*. Je bent de bovenste beste.

§ 78. De overtreffende trap komt practisch nooit voor zonder de slot *a*, overigens is de verbuiging als in de beschaafde spreektaal. Hieronder volgen enige vormen met de bekende d-epenthese na *l*, *n*, *r* in de comparatief, elisie van *t* en klinkerverkorting in sommige gevallen.

<i>duur</i>	duur	<i>dūurdər</i>	<i>dūurstə</i>
<i>gōējəkoo'p</i>	goedkoop	<i>gōējəkóppər</i>	<i>gōējəkópstə</i>
		<i>gōētkoo'pər</i>	<i>gōētkópstə</i>
<i>goe't</i>	goed	<i>bi:tər</i>	<i>bestə</i>
<i>groot</i>	groot	<i>gróttər (u)</i>	<i>grófstə (u)</i>
<i>gruts</i>	groots	<i>grutsər</i>	<i>grutstə</i>
<i>kaa'l</i>	kaal	<i>kaa'ldər</i>	<i>kaa'lstə</i>
		<i>kaldər (vulg.)</i>	
<i>klei'n</i>	klein	<i>klei'ndər</i>	<i>klei'nstə</i>
		<i>klenđər</i>	<i>klenstə</i>
<i>klie:n</i>		<i>klie'ndər</i>	<i>klie'nstə</i>
<i>laa't</i>	laat	<i>laa'tər</i>	<i>lestə</i>
<i>lie:f</i>	lief	<i>lie:vər (adv.: iě)</i>	<i>liěfstə</i>
<i>moo'j</i>	mooi	<i>mójjər</i>	<i>mójstə</i>
		<i>moo'jər</i>	
<i>něwət</i> <i>něw</i>	nieuw	<i>něwər</i>	<i>něwstə</i>
<i>richt</i>	kort (van een weg)	<i>richtər</i>	<i>richst</i>
	(Ook wel met het voorvoegsel	<i>gə-</i>	maar in dit geval vulg.)
<i>veū'l</i>	veel	<i>mee'r</i>	<i>mistə</i>
<i>vrōěch</i>	vroeg	<i>irdər</i>	<i>irstə</i>
		<i>ee'r</i>	
		<i>vrōěgər</i>	<i>vrōěchstə</i>
<i>wei'nəch</i>	weinig	<i>mindər</i>	<i>minstə</i>
<i>zuu'r</i>	zuur	<i>zūurdər</i>	<i>zūurstə</i>
<i>zoe'r</i>	(min of meer vulg.)		
<i>zuu:t</i>	zoet	<i>zuu:tər</i>	<i>zūūtstə</i>

Opm. Superlatieven als *binnəstə*, *būūtəstə*, *boovəstə*, *ondərstə* worden vaak gebruikt waar men in het Alg. Ned. de stellende trap gebruikt bv. *Welləkə kant izzət? Tən boovəstə(n) of tən ondərstə?* Welke kant is het? De boven- of de onderkant?

PRONOMINA.

Pronomina Personalia. ¹⁾

§ 79. Sg.

	I	2	3	
I	<i>ik, ək</i>	<i>gə, gee(j)</i>	<i>hee(j), ie</i>	<i>zə, zee(j)</i>
4	<i>mə</i>	<i>əë</i>	<i>hum, əm</i>	<i>(d)ər ²⁾</i>

Pl.

I	<i>wə, mə</i>	<i>gə, gullie, jöllie ³⁾</i>	<i>zə</i>	<i>zə</i>
4	<i>ons</i>	<i>əë, jöllie</i>	<i>dər, hullie</i>	<i>dər hullie</i>

Emphatisch

Sg.

I	<i>ik, ikkə ⁴⁾</i>	<i>geej</i>	<i>heej</i>	<i>zeej</i>
4	<i>mīən</i>	<i>joŋw</i>	<i>hum</i>	<i>heŋr</i>

Pl.

I	<i>wee(j)</i>	<i>gullie</i>	<i>hullie</i>
	<i>willie</i>	<i>gillie (vulg.)</i>	<i>zullie</i>
	<i>wullie (vulg.)</i>	<i>jöllie (vet. vulg.)</i>	<i>zillie (vulg.) ⁵⁾</i>
4	<i>ons</i>	<i>jullie</i>	<i>hullie</i>
		<i>jöllie (vet. vulg.)</i>	

Opm. 1. Het enclitisch pronomen van de 2de ps. sg. Nom. is *-də* en verscherpt *-tə* bv. *komdə* kom je, *heddə* heb je en *wae'rəktə* werk je, overigens *əë* bv. *Ik frəa'gəë* ik vraag je. De overige pro- en enclitica zijn gelijk aan de lichte persoonlijkvormen.

Opm. 2. Meerderen bv. ouders tegenover kinderen en gelijken onderling gebruiken *-də* (*-tə*) *verstəddə* versta je, verstaan jullie ?

¹⁾ Het marge-cijfer 1 geeft de subjectsvorm aan, het cijfer 4 de vorm van het object en na voorzetsels. — *ee* kan in sandhi ook *əë* zijn.

²⁾ Het al of niet gebruik van *-d-*, waarvoor geen vaste regels zijn leidt in de practijk tot een veelheid van vormen bv. *zə lə'a'ən əv tūūs*, *zə lə'də'tə dər tūūs* zij laten haar thuis (cfr. § 68).

³⁾ Deze vorm werd ongeveer dertig jaar geleden als gewoon dagelijks Graafs gebruikt bv. in *doen jöllie met'j* doen jullie mee ? en schijnt nu voor de subjectsvorm vulg. te moeten worden genoemd.

⁴⁾ met de n als tussenletter bv. in *ikkən en geej* jij en ik, *ikkənək* ik ook.

⁵⁾ Vulg. bv. in *wie heddət chədo'a'n ? zillie*. Wie heeft het gedaan ? Zij (lieden) maar niet in de demonstratieve betekenis: *Hebbə zillie də koo'lə gebrəcht ?* Hebben zij (d.i. bepaalde mensen met uitsluiting van anderen) de kolen gebracht ?

en emphatisch stapelvormen als *-dagee* (*-tagee*) pl. *-dagullie* (*-tagullie*) bv. *komdagee*, *komda gullie as choŭw* kom je, komen jullie eens gauw.

Minderen spreken tot meerderen met *-du* (*-tu*) bv. *heddu komdu kóptu* heeft u, komt u, koopt u? *Wà seddu* wat zegt u?

Pronomen reflexivum.

§ 80. 1 sg. *mə* emph. *mən eî:gə* 2 sg. *ǒě(w)* emph. *ǒěw eî:gə*.

1 pl. *ons* emph. *onz eî:gə* 2 pl. *ǒě(w)* emph. *ǒěw eî:gə*.

3 sg. m. *zən eî:gə* f. (*d*)ər emph. *dər eî:gə* n. *zən eî:gə*.

3 pl. m.f.n. (*d*)ər emph. (*d*)ər eî:gə.

elkander = *məkae'rə*, *məkae'r*, voor een klinker *məkae'r*, *məkaerən* bv. *gə* moet *məkae'rə* *helləpə* je moet elkander helpen, *zə* moet *məkae'r(ən)* *ondərsteŭ'nə* ze moeten elkander ondersteunen.

Ook: *məkandər(ə)(n)*.

Pronomen relativum.

§ 81. Het pron. relat. neutr. *də* dat voor medeklinkers bv. *dek* dat ik, *dəchə* dat je *dəsə* dat ze, heeft de *-t* (*-d*) elders behouden bv. in *dettie* dat hij, *dettər* dat er, *deddat* dat het.

Pronomen possessivum

Attributief gebruik.

§ 82. 1ste pers. sg. m. *mənə(n)*, ¹⁾ *mən*, f. n. *mən* pl. ²⁾ *mən*.

Emph. sg. m. *mïənə(n)*, *mïən*, f. n. *mïən* pl. *mïən*.

Pl. m. *onzə(n)*, *ons* f. n. *ons* pl. *ons*.

De korte vorm *mən* wordt gebruikt bij *vaa'dər* vader, *bruur* broer, de samenstellingen vermeld in § 64, Opm. en *ächtərniif*, *mənə* (resp. *-n*) bij *zoo'n* zoon, *jóng* jongen, *oəmə* ³⁾ oom en bij de andere mannelijke singularia met verlenging met *-n* voor klinkers, *d*, *t* of *h* en met *m-* voor *b*.

ons geldt alleen voor *vaa'dər* dat ook de betekenis heeft van *mən vaa'dər*; bij de andere verwantschapsnamen staat *onzə(n)* bv. *onzem bruur* onze broer.

¹⁾ In het algemeen kan men zeggen, dat de *n* bij de bijvoeglijk gebruikte pronomina staat voor mannelijke substantiva en voor attributiva bij mannelijke substantiva die beginnen met een klinker, *b*, *d*, *t*, of *h*. Cfr. § 56 en 76.

²⁾ De aanduidingen m. f. n. pl. doelen op het bezit. ³⁾ ook: *mən*.

2de pers. sg. m. *ðewə(n)*. *ðē(w)* f., n., *ðē(w)* pl. *ðē*

pl. m. *ðē(wə)(n)* f., n., pl. *ðē*

jöllīē(jə)(n) *jöllīē*

jullīē(jə)(n) enz.

ullīē(jə)(n) (rust.)

öllīē(jə)(n) (vulg.)

Men zegt *ðē* (sg.) *vaa·dər*, en meestal *ðē bruu·r*, *-niif*, *-zwōa·gər*, overigens *ðewə(n)* (Cfr. § 64, Opm.) en ook *ðē* (pl.) *vaa·dər*, *-brūū·r*, *-niif*, *zwōa·gər* maar meestal *jöllīējam* enz. *bruu·r*, *jöllīēja* enz. *niif*, *-zwōa·gər*.

Emphase uit zich in de klemtoon.

3de pers. sg. M.

m. *zənə(n)*, *zən* f. n. pl. *zən*

emph. *ziēnə(n)*, *ziēn* f. n. pl. *ziēn*

hummə(n) (vulg.) *hum* *hum*

met sterke nadruk *hum zən* *hum zən*

De korte en lange vormen worden nagenoeg gebruikt als *zənə* en *zən* (cfr. § 64 Opm.).

Des hum zənə jōng, *-zənəm bakkər* dat is zijn jongen, zijn bakker wordt gewoon gevonden en ook bv. *ik chii·v at noch liēvər àn hum zən vroū·w*, *-hum zən kiēnt* ik geef het nog liever aan zijn vrouw, -aan zijn kind. *Des humməm bakkər* dat is zijn bakker en dgl. gelden voor vulgair.

Een andere emphatische vorm is het bekende *dən dīēja zən vaa·dər*, *-zənə jōng*, enz.

F. m. *(d)ərə(n)* *(d)ər* f. n. pl. *(d)ər* (Cfr. § 68), emph. *heū·rə(n)* *heū·r hurrə(n)* *hur*, *heū·r hur*. Voor het gebruik cfr. § 64 Opm.

Ook: *də dīē dər vaa·dər*, *dərə mins*, *dər niif*, *dər kiēnt* enz.

N. de vormen zijn gelijk aan die van het m. *zənə(n)* *ziēnə(n)* enz. ook: *dè sən* *-sənə(n)* = dat zijn = zijn.

Pluralis.

M. ms. g. *(d)ərə(n)*, *(d)ər* f. n., pl. *dər* (cfr. § 68), of m. *hullīēja(n)*, *hullīē* f. n., pl. *hullīē*, *höllīēja(n)*, *höllīē* f. n.; pl. *höllīē*.

De laatste twee series vormen worden ook emphatisch gebruikt; *höllīēja(n)*, enz. wordt als vulgair beschouwd.

F. m. sg. *(d)ərə(n)* *(d)ər* f. n. pl. *(d)ər*, emphatisch m. sg. *heū·rə(n)*, *heū·r*, *hurrə(n)*, *hur* f. n. pl. *heū·r hur*.

N. m. sg. *(d)ərə(n)* *(d)ər* f. n. pl. *(d)ər*.

Zelfstandig: *dən dee'zə, də dië.* enz. — *Ei'gəs* bet. zelf.

Zulk een, zo een.

Zelfstandig.

sg. m. *zunna(n)* f., n., pl. *zun*.
 bv. *zun schójjən áltiët* „dezulken” bedelen altijd.
 m. *zoo'w ee'nə(n)* (meer corr.) f. *zoo'w ee'n* onz. *zoo'w een*

Bijvoeglijk.

m. *zunna(n), zun* f., n., pl. *zun*.

Voor *zun* (*nə(n)*) en *zun* cfr. *mənə, mən* § 82, noot 1.

Dezelfde, zelfst. en bijvoegl.

sg. m. *dən ei'gəstə(n)*, f. *də ei'gəstə* enz. *əd ei'gəstə* pl. *də ei'gəstə*.

Eenzelfde, zelfst. en b.v.

sg. m. *dən ei'gəstə(n)* f. n. *əd ei'gəstə*.

Zo 'n zelfde, zelfst. en bijv.

sg. m. *zunnan ei'gəstə(n)* f. n. pl. *zun ei'gəstə*.

Pronomen interrogativum.

§ 85. sg. m. *wië* f. *wië* n. *wà* (in sandhi *wàt-*, *wàd-*) ¹⁾

pl. *wië wië welləkə*

Wat voor (een).

Zelfst. m. *Wà fur ənə(n), -ee'nə(n)*, f. — *ən, ee'n*, n. — *ən, ee'n*.

Vb. *Wittə wà-t-ər də fur ee'nə* (f. n. *ee'n*) *was*. Weet je wat er dat voor een was? *Wà-d-is sər (tər) də fur ee'nə(n)* f. n. *ee'n*.

Wat is er dat voor een?

pl. *Wà... fur*. Vb. *Wà siën (d)ər də fur*. Wat voor mannen, vrouwen, kinderen, dieren, zaken zijn dat?

Bijv. m. *Wà fur ənə(n)* f. n. *ən*

pl. *wà fur*

Welk, zelfst. en bijv.

sg. m. f. *welləkə(n)* nz. *wellək* pl. *welləkə*.

Opm. *Wellək* betekent ook zoveel als *Wà seddə* wat zeg je? De eerste navraag is meestal *wà seddə*, en verstaat men het nog niet, dan volgt gewoonlijk *wellək*. Ook de omgekeerde volgorde is gebruikelijk. In het algemeen schijnen de ouderen zich meer te bedienen van *wà, wà tə*, de jongeren van *wellək*.

De omschrijving van wiens etc. is *wië zən(ə)(n)*, *wië dər* etc. (Cfr. verbuiging § 82, 3de pers.)

¹⁾ bv. *ih wee't wak hep, -wàt ər is, wàd ət möët worra*.

Pronomen relativum.

§ 86. sg. m. en f.	n.
<i>dīē</i>	<i>dē</i> (in sandhi <i>ded, det</i>) ¹⁾
<i>woor. . . van, woorvan</i>	als m.
<i>dīē, woor. . . an, wooran</i>	<i>dē</i> (<i>ded, det</i>) en als m.
(resp. <i>-aan</i>)	
<i>dīē</i>	<i>dē</i> (<i>ded, det</i>)

Opmerking. De genitief sg. is *dīē zən, dīē dər, dē sən*, (Cfr. verder voor *zən* en *dər* § 82, 3de p.).

Deze vormen worden veel gebruikt bv. *də mins dīē zən vroūw in et gastūūs leet* de man wiens vrouw in het gasthuis ligt.

Bepaling aankondigende voornaamwoorden.

§ 87. Hij die = *dən dīējə dīē*, zij die = *də dīē dīē*
pl. *də dīē dīē*.

Dageenə (m. en pl.) en *dageen* (f.) worden ook wel als „meer beschaafde vormen” gebezigd.

Pronomina indefinita.

§ 88. Zelfstandig. *Zə* wordt meestal gebruikt in plaats van „men”; verder bezigt men *īēmant, niēmant* ook met sterke ontkenning, bv. *neej, niemant nie*; eveneens *niks* niets: *neej niks nie, wə andərs* of *wəd andərs* vaker dan *iets andərs*. Ieder ander is *īēdərən andərə* (m). *īēdərə andərə* (f.); elk mens, iedereen is *īēdərə mins* (m.) *īēdər mins* (f.) ieder ander mens: *īēdər andər mins*, maar iedere man *īēdərə mins*, geen mens, niemand: *gimmins*.

TELWOORDEN.

Hoofdtelwoorden.

§ 89. Afwijkingen bij het optellen zijn: *āch(t), tle:n* met nadruk naast *tiēn, zee:vətiēn, nee:gətiēn*, met nadruk: *nee:gətle:n, see:vətich, tāchətəch, nee:gətəch, duu:zənt, miēljoe:n* naast *miēljoēn* (corr.).

Opm. *Tiēn* heeft de korte klank, als er een substantief op volgt, bv. *tiēn mōl* tien maal, *tiēn pērdə, -minsə* tien paarden, -mensen.

¹⁾ Bv. *et hisjə dē chistərə — ded ək* of *dək — det ər — et kiēnt tē chistərə — tēd et chōdā'n het — tēt ər meij gewist is*. De *t* in *det* is waarschijnlijk een assimilatie-relict van *det tər* < *det dər*. Cfr. ook *wə, wəd, wət* in dezelfde gevallen, op. blz. 77 noot.

Echter zegt men ook *tie:n minsə* en altijd d.w.z. in het echte dialect : *dər wæ'rən ər tie:n* er waren er tien.

Zelfstandig gebruik.

m. sg.	<i>Dən ee'nə</i> ,	<i>-andərə</i> ,	<i>-twiddə</i>	of	<i>-twee'də</i>
f. sg.	<i>Də ee'n</i> ,	<i>-andər(ə)</i>	"	"	"
n. sg.	<i>Əd ee'n</i> ,	<i>-andər</i> ,	"	"	"

Bepaald en onbepaald.

Ən döziən, *-dözei'n* (corr.) *vetl* veel, *somməchtə* sommige(n).

Bijvoeglijk gebruik.

m. sg.	<i>Dən ee'nə mins</i>	(man)	<i>Dən andərə mins</i>
f. sg.	<i>də ee'n vroŭw</i>		<i>de andərə vroŭw</i>
n. sg.	<i>əd ee'n kiənt</i>		<i>əd andər kiənt</i> .

Adverbiaal gebruik.

Ins, *twëëmò'l* (*twimò'l* vulg.) enz. *əchmò'l* en verder ; ook *twi kee'r*, *twë kee'r* enz.

Bij publieke verkoop : *ee'nmaa'l*, *andərmaa'l*, *vur dən derdə maa'l*.

Opnieuw : *oppəniw*, *opniəwt*, *oppərnəwt*, *oo'vərnəwt* ; weer : *wir*, *wer*.

Rangtelwoorden.

Zelfstandig gebruik.

m. sg. *Dən irstə*, *-urstə* (vulg.), *dən twiddə*, *-twee'də*, *də viərdə* enz.

f. sg. *Də irstə*, enz.

n. sg. *Əd irstə*, enz. *ə twiddə* (bijna nooit *ə twee'də*), *ət fiərdə* enz.

pl. *Də irstə*, *-urstə* (vulg.) de eerste(n) enz.

Het bijvoeglijk gebruik congrueert met het zelfstandige.

Adverbiaal gebruik.

Irst, *twit(st)*, *dert(st)*, *viərst*, *viərt*, enz.

Vb. *Gee komdirst*, *-komtwit(st)*, *-komdert(st)*, *-komfiərst*, enz.

Men zegt echter ook : *gee kom twiddəs*, *-derdəs*, *-fiərdəs*, enz.

Opm. Het eerst, enz. is *əd irstə* bv. *gee komdəd irstə*, *-urstə* (vulg.), *-komdətwiddə*, enz.

Voegwoordel. bijwoorden: eerstens of ten eerste, enz, *Irstas, urstas* (vulg.) *twiddas, derdas, veî·v(d)as, ðchstas, nee·gan·das* enz.

Tan irstā enz. De gebruikelijke vormen komen overeen met die van de rangtelwoorden.

VERBA.

Sterke Verba.

§ 90. In het algemeen zijn praes. 2, 3 sg. en 2 pl. aan elkaar gelijk; 1 en 3 pl. luiden als de infinitief. In het praet. congrueren 1 en 3 sg. — 2 sg. en pl. — alsmede 1 en 3 pl.

De imperat. sg. is gelijk aan 1 sg. praes. en de imperat. pl. aan 2 sg. praes. Afwijkingen worden aangegeven.

Als meer vormen voorkomen voor eenzelfde begrip, staan de meest gebruikte in volgorde voorop.

§ 91. Kl. I Got.	ei	—	ai	—	i (af)	—	i (af)
Wg.	î	—	ai	—	i	—	i
a) Gr.	ie :	—	ee	—	ee	—	ee

Bv. *drie:vā* drijven: *drie:f* — *dree:f* — *dree:vā* — *gādree:vā*.

Eveneens *blie:vā* blijven, *rie:zā* rijzen, *schie:nā* schijnen (op) *stie:gā* (rar.) (op)stijgen.

Rie:zā wordt ook gebruikt in de bet. van vallen bv. van de blaadjes van een bouquet: *zā beginnā tā rie:zā*, ook in de samenst. *deurrie:zā*: bv. *at stof rie:zd deur* het stof dringt door de vloer van de zolder heen.

Verder: *kie:kā* kijken, *kie:vā* kijven, *krie:gā* krijgen halen, *prrie:zā* prijzen, *schrie:vā* schrijven, *vrie:vā* wrijven, *wie:zā* wijzen, *zwie:gā* zwijgen.

Opm. 1. Een nevenvorm met verkorte klinker hebben in het Praes. 2, 3 sg. 2 pl. van *blie:vā*, *schie:nā* en *krie:gā*: *bliēft*, *schīēnt*, *kriēcht*.

Opm. 2. Uitsluitend met verkorte klinker is 2, 3 sg. 2 pl. praes. *kīēkt*.

Naast de lange imperatiefvormen sg. *krie:ch*, *schrie:f* pl. *krie:cht*, *schrie:ft* staan de korte sg. *kriēch*, *schriēf* pl. *kriēcht*, *schriēft*. Uitsluitend kort is de imperatiefvorm van *kie:kā*: *kīēk*, *kīēkt*.

Vaak gebruikte zwakke praeterita zijn *kie:vā*, *prrie:zde*, *vrie:vā* en *wie:zda*. Het zwak geworden *grie:nā* grienen heeft in 2, 3 sg. 2 pl. praes. *grie:nt* en *griēnt* in de imper. *grie:n(t)* en *griēn(t)*, in het praet. alleen de korte vorm *griēnda*.

Blie:kə (van *dən hongər*) bleek zien van de honger, heeft praes. *blie:k(t)* en *bliëk(t)* imper. *bliëk(t)*; (*úút*) *kie:nə* (uit) kienen praes. *kie:nt* en *kiënt*, imper. *kiën(t)*.

Bij inversie blijven de vormen quantitatief hetzelfde, terwijl de scherpe spiranten verzachten voor *-ik* en *-də* bv. *blie:v ik*, *blie:vdə*. *Kriëdə* is even gewoon als *krie:gdə* krijg je.

De zde ps. sg. en pl. kunnen het explicatieve of emphatische pronomen sg. *gee(j)* pl. *gullie* naast zich krijgen als een tegenstelling min of meer nadruk vraagt: 2 sg. : *blie:vdə gee(j)*, *bliëvdə gee(j)* pl. *blie:vdə gullie*, *bliëvdə gullie*, enz.

Bij inversie van het zw. praet. fungeert de *n* meestal als verbindingsconsonant voor de pronominale vormen *ik* en *ie*: *griëndə(n) ik*, *griëndə(n)ie*, *griëptə(n) ik*, *griëptə(n)ie*. Voor *griëptə(n)* cfr. Kl. I b.

Deze opmerkingen aangaande de inversie gelden voor alle verba.

b) Gr. *ië — ië — ee — ee*.

Bv. *griëpə* grijpen: *griëp — greep — greepə — gagreepə*.

Ev. *biëtə* bijten, *smiëtə* smijten, *wiëtə* wijten.

Verder *kniëpə* knijpen, *liëkə* lijken, *sliëpə* slijpen (*var*) *slieëtə* verslijten, *spiëtə* spijten, *spliëtə* splijten, *striëkə* strijken, *wiëkə* wijken.

Zwakke bijvormen zijn: *biëtə*, *griëptə*.

Opm. Het zw. vb. *liëkə*, lijken wordt meer gebruikt dan *liëkə*.

c) Deze groep heeft diftongering met het Brabants en Algemeen Nederlands.

Gr. *eî — ee — ee — ee*

Bv. *lei'jə* lijden, *lei'j — leej — leejə — galeejə*.

Ev. (*op*) *stei'gə* (*op*)stijgen.

Verder *glei'jə* glijden, *hei'sə* hijsen (*var*) *mei'jə* vermijden, *rei'jə* rijden, (*úút*) *wei'kə* wijken.

Opm. 1. Bij de verba op *-ei'jə* wordt de stamvocaal, nog meer in het sg. dan in het pl. van praes. en praet., ook uitgesproken als *ëë* en — speciaal door ouderen — zelfs als de *i* van het A.B. lid met sterke klemtoon, bv. praes. 1 *sni'j*. 2. 3 sg. 2 pl. *sni'jt* 1 3 pl. *sni'jə* pract. 1. 3 sg *sni'jt* 1. 3 pl. *sni'jə* cfr. *sni'jər* (vet.) snijder.

Opm. 2. Van *stei'gə* is de gewone vervoeging: *ik stei'ch* (liever: *ik chōj umhoo'ch*) maar: *gee(j) stie:cht*, *hee(j) stie:cht*, *wee(j) stei'gə*, *gullie stei'cht*, *zee(j) stei'gə*. Doch in de betekenis: in iemands achtting stijgen wordt *eî* in alle vormen gebruikt.

Opm. 3. Dezelfde personen gebruiken vormen dooreen bv. (*úit*)*wiékə* en *úitwei·kə* (uit)wijken. De laatste is dan min of meer bedoeld als correct. Voor geheel correct geldt dan *úitwei·kə*. In het algemeen worden dialectvormen en „correcte” vormen vlot naast elkaar gebruikt. Zo gebruikt men ook onopzettelijk dooreen: *Ik sliēp to messə, ik sal də messə sliēpə* of *sliēpə*; *sliēpta gee də messə?*

S a m e n v a t t i n g. Wat blijkt nu uit de met andere chaotisch dooreenklinkende vormen dezer 1ste klasse, nadat ze op papier zijn vastgelegd?

Dat de eerste groep met lange *ie*: merkwaardigerwijze — afgezien van *skie:nə* en *kie:kə* — alleen bestaat uit woorden wier stamvocalen gevolgd worden door stemhebbende spiranten.

In de tweede groep wordt de *iē* gevolgd door stemloze explosieven.

De derde groep, der gemonotongeerde diftongen, bevat voornamelijk woorden wier vocaal gevolgd wordt door *j*. Speciaal *stei:gə*, *hei:sə* en *wei:kə* wijzen op Alg. Ned. invloeden.

We zien hier dus weer naast een eigenaardige menging een typische aanpassing der woordelementen van soort bij soort.

§ 92. Kl. II Got. *iu* — *au* — *u* (*au*) — *u* (*au*)

Wg. *eū*, — *au* — *u* — *o*

a) Gr. *ie*: — *oo* — *oo* — *oo*

Bv. *kie:zə* kiezen, *kie:s* — *koo's* — *koo:zə* — *gəkoo:zə*.

Ev. het impers. *vardrie:t* verdriet met het zw. praet. *vardrie:ttə* en zonder part. praet.; *lie:gə* liegen, *gənie:tə* genieten en met gramm. wechs. *vərlie:zə* verliezen.

Als Gr. *kie:zə*: *bədrrie:gə* bedriegen en *vlie:gə* vliegen en als Gr. *vərlie:zə*: *vrie:zə* vriezen. *Də lie·(g)də*, *lie·chsə*, *lie·chtie* dat lieg je, liegt ze, liegt ie.

Tot deze categorie behoren het oude vb. *gie:tə* gieten en het jongere *skie:tə* schieten, welke echter de korte stamklinker hebben in 2. 3 sg. 2 pl. *giēt*, *schiet*.

Zwakke praeteritale bijvormen zijn *kie:zdə*, *lie:gdə* *genie:ttə* naast *gəniētə*, *vərlie:zdə*, *bədrrie:gdə*, *vrie:zdə*, *gie:ttə*.

Met korte praesensvorm: *biějə* bieden, *biěj* — *bōō·j* — *bōō·jə* — *gebōō·jə*.

Eveneens *bie·jə* opbieden bv. bij een verkoop.

De zwakke praeteritale bijvormen zijn *biējdə* en *bie·jdə*.

b) Gr. **uu** : — *ōō* — *ōō* — *ōō*.

Bv. *buu:gə* buigen *buu:ch* — *bōō·ch* — *bōō·gə* — *gebōō·gə*.

Ev. *schuu:və* schuiven.

Als Gr. *buu:gə* : *snuu:və* snuiven, *stuu:və* stuiven en *zuu:gə* zuigen.

De verba *duu:kə* duiken, *kruu:pə* kruipen en *ruu:kə* ruiken hebben in 2. 3 sg. 2 pl. : *dūūkt*, *krūūpt*, *rūūkt*.

Voor *duu:kə* wordt meer gebruikt *dūūkələ*; *kruu:pə* en *ruu:kə* hebben in de infin. meer de korte stamklinker *krūūpə* en *rūūke*.

Slūūtə sluiten heeft de korte stamklinker in alle vormen van het praes.

Zwakke praet. nevenvormen zijn : *buu:gədə*, *schuu:vdə*, *snuu:vdə*, *zuu:gədə*, *slūūtə*.

Cfr. voor de vocaallengte bij in verne hetgeen opgemerkt is bij Kl. I.

§ 93. Kl. III Got. i (ai) — a — u (aú) — u (aú)

Wg. i (e) — a — u — u (o)

a) Gr. *i* — *o* — *o* — *o*

Bv. *drinkə* drinken, *drink* — *dronk* — *drónkə* — *gədrónkə*.

Ev. *bəginna* beginnen, *spinna* spinnen, *zingə* zingen, *zinkə* zinken.

Als Gr. *drinkə* : *dringə* dringen, *dwingə* dwingen, *klimmə* klimmen, *klinkə* klinken, *krimpə* krimpen, *springə* springen, *vingə* wringen.

Not. *bəginna* heeft als praet. 1 en 3 s. ook *bəgós* en als 1. 3 pl. *bəgósə*, 2 s. en pl. *bəgóst*. Deze vormen gelden echter als min of meer vulgair.

Zwakke praeterit. bijvormen zijn : *drinktə*, *dwingdə*, *klimdə*, *klinktə*, *krimptə*, *springdə*, *vingdə*.

Voor de Gr. *iē* in het praesens, bv. *biēndə* binden, *biēnt* — *bont* — *bondə* — *gəbondə* cfr. klankl. § 22,6.

Eveneens *vərslīēndə* verslinden *viēndə* vinden *wiēndə* winden, bv. *də klok opwiēndə* de klok opwinden, ook: de gewichten der kerkklok omhoog draaien.

Opm. *Biēndə* heeft de zw. praeterit. nevenvorm *biēndə*. In plaats van 1 en 3 pl. pract. *biēndə* wordt ook wel de assimilatievorm *biēnna* (vulg.) gebezigd.

b. Gr. *e* in het praes.

Bv. *helləpə* helpen, *helləp* — *hōlləp* — *hōlləpə* — *gəhōlləpə*.

Ev. *vərgeldə* vergelden.

Als Gr. *helləpə* : *delləvə* delven, *schellə* of *scheldə* schelden, *smeltə* smelten, *vechtə* vechten, *vlechtə* vlechten, *zwellə* zwellen.

De laatste drie hebben in het praet. en part. de *ó* van *bók*.

Het praet. van *helləþa* en *delləva* is ook *hielləþ*, *dielləþ*, enz.
 1 en 3 pl. praet. hebben meestal de geassimileerde vorm *schölla*
 i.p.v. *schöldə*.

Uitsluitend zwak is het praet. van *məlləke*: *məlləktə*. Zwakke
 praeteritaalvormen naast de sterke zijn *helləþtə*, *delləvdə*, *scheldə*,
smeltə, *vechtə*, *vlechtə*, en *zweldə*.

c. Gr. *ae* — *oeu* — *oeu* — *oeu*.

Vb. *varbae'rəgə* verbergen *varbae'rəch*, *varboeu'rəch*, *varboeu'rəgə*, id.
 ook: *varbaerəgdə* enz.

varboeu'rəgdə enz.

varbòrrəch *varbòrrəcht* *varbòrrəgdə* *varbòrrəgə*

varbiërch (vet.) *varbiërəcht* *varbiërəgə*

Voor de rekking tot *ae* en *oeu* cfr. de klankleer § 15,7 en § 24,4.

Eveneens *wae'rəþə* (nl. jongen) (vulg.) dat daarenboven *zeeþ*
wie'rəþ heeft naast *zeeþ wiërəþ*.

Verder hebben alle bovengenoemde varianten: *ae'rəvə* erven,
bedae'rəvə bederven, *wae'rəvə* werven en *zwae'rəvə* zwerven.

Het vb. *badae'rəvə* heeft in het praet. 1 en 3 sg. *bədiërəþ*, 2 sg. en pl.
bədiërəþft en *badae'rəvdə* met uitsluiting van de andere parallelle vormen.

Wòrrə worden fleecteert:

1 sg. *wòr* — praet. *wer* — 2 sg. pl. *wert* — *werrə* — *gəwòrrə*

wert

wie'r

wie'rt — *wie'rə*

wiër

wië'rt — *wië'rə*

De inversie-vormen van het praet. zijn: *wer* — *wiër ik*, *werdə* —
wiërđə (*gee*, *gullie*), *werdə* — *wiërə mə*, *werrə* — *wiërə zə*.

De verba van de oorspr. 6de klasse *scheppə* scheppen en *heffə*
 heffen worden vervoegd als in het Alg. Ned. *Heffə* en *scheppə*
 hebben de zw. praeterit. nevenvormen *heftə*, *gəheft*; *scheptə*, *gəschept*.

Bærstə barsten, *brandə* branden en *dòrsə* dorsen zijn zwak uit-
 genomen *gəbærstə* als in het Alg. Ned. Het praet. van *bærstə* is
bærstə en *barstə*.

§ 94. Kl. IV Got. i (ai) — a — ē — u (aú)

Wg. ē — a — ā — o

Gr. ee — a — aa — oo

Bv. *nee'mə* nemen.

1 sg. *nim*, *nee'm* *nam* — *nammə* — *gənoo'mə*

2. 3 sg. 2 pl. *nimt* *naa'm* — *naa'mə*

noo'm — *noo'mə*

Van het oorspr. sterke ww. *wii·və* weven gaat het praes. volgens *lii·zə*; het praet. en part. zijn *wii·vdə*, *gəwii·və*.

De vormen van het ww. *zie:n* zien zijn:

zie:n — *zàch* — *zàcht* — *zaggə* — *gəzie:n*
ziën — *zaa·ch* — *zaa·cht* — *zaa·gə*.

1. *Zitta* zitten heeft de praeteritumvormen van *gii·və* en *lii·zə*:
 sg. *zat*, *zaa·t* pl. *zaltə*, *zaa·tə* part. *gəzii·tə*.

2. *Biddə* bidden heeft een zwak praet. *biddə*, het part. is *gəbit* en *gəbēējə*.

3. *Liggə* liggen heeft 3 sg. praes. *leert*, *leī·d*.

De praeteritumvormen zijn:

1. 3 sg. <i>lēj</i>	2 sg. 2 pl. <i>leert</i>	1. 3 pl. <i>lēējə</i> part. <i>gəlii·gə</i>
<i>lee·n</i>	<i>lee·nd</i>	<i>lee·nə</i>
<i>lii·n</i>	<i>lii·nd</i>	<i>lii·nə</i>
<i>leī·n</i> (vet.)	<i>leī·nd</i> (vet.)	<i>leī·nə</i> (vet.)
<i>làch</i>	<i>laa·cht</i>	<i>laa·gə</i>
	<i>làcht</i>	

§ 96. Kl. VI. Got. a — *ō* — *ō* — a
 Wg. a — *ō* — *ō* — a
 Gr. *aa* — *ōē* — *ōē* — *aa*

b. *draa·gə* dragen *draa·ch* — *drōēch* — *drōēgə* — *gədraa·gə*.

Ev. *graa·və* graven met het zw. nevenpraet. *graa·vdə*.

Maa·lə malen en *waa·kə* waken hebben 2. 3 sg. 2 pl. *mà·lt*, *wà·kt*,
 praet. *mà·ldə*, *wà·ktə*; het part. v. *waa·kə* is *gəwəkt*.

Bij de flexie van *draa·gə* hoort die van *vrōa·gə* (Got. 5de Kl.)
 vragen met de praesensvormen *vrōa·ch*, *vrōa·cht*, *vrōa·gə*, sterk en
 zwak praeteritum en het part. *gəvrōa·cht*.

Met *ae* voor r en *oe* bv. *vae·rə* varen: *jae·r* — *vae·rt* — *vae·rə*
 — *foe·r* — *voe·rt* — *voe·rə* — *gəvae·rə*.

Heffə heffen en *scheppə* scheppen hebben een *ie* in het praeteri-
 tum en zwakke nevenvormen in het pract. en part.

Slōa·n slaan en *stōa·n* staan:

Praes. 1 sg.	2 sg., pl.	3 sg.	1. 3 pl.
<i>slōj</i>	<i>slōt</i>	<i>slee·t</i>	<i>slōn</i>
<i>slō·j</i>	<i>slō·t</i>		<i>slōa·n</i>

Imperat. sg. *slō* pl. *slōt* in sandhi sg. *slōd əm* pl. meestal *slōt əm*.

<i>slōj</i>	<i>slōt</i>	<i>stee·t</i>	<i>slōa·n</i>
<i>slō·j</i> (rar.)			<i>slōn</i>

De praeterit. vorm *stonnə* geldt voor vulg.

Imperat. sg. *stō* pl. *stōt*. (Cfr. *gōa·n* § 98).

Zwee·rə zweren (een eed) heeft een zwak praet. en daarnaast *zwoe·r* en *zwoë·r*, *zwoe·rt* en *zwoë·rt*, maar ook *zwoo·r*, *zwoort*, *zwoo·rə*; *zwee·rə* van een wond heeft uitsluitend een zwak praet.: *zə·nə vingar zwee·rdə*.

Schee·rə scheren heeft de praeteritum-vormen *schee·rdə* en *schoor schoort*, *schoora*, *gə·schoora* met tamelijk korte oo's. Het part. *gə·schee·rd* is ook in gebruik.

§ 97. (Kl. VII). *Reduplicerende ablaudente verba.*

Got. ē — ō — ō — ē

Wg. ā — ē, ie — ē, ie — ā

Gr. óa — iě — iě — óa

Vb. *lóa·tə* laten. Praes. 1 sg.: *lóa·t*, 2. 3 sg. 2 pl. *löt* 1. 3 pl. *lóa·tə*, part. *gə·lóa·tə*. Imper. sg. *lō(t)*, *lō(t)*, pl. met *t*.

Weí·jə waaien heeft in het praet. 1. 3 sg. *wōěj*, 2 sg. pl. *wōēj·t*, 1. 3 pl. *wōějə* maar de zwakke vormen worden vaker gebruikt.

Eí·j in alle vormen hebben *zeí·jə* zaaien en *meí·jə* maaien.

Reduplicerende verba.

98. 1. met Got. praes. voc. ā bv. *hàngə* hangen en *vàngə* vangen, *góa·n* gaan en *hoú·wə* houden.

De eerste twee hebben in het praet. -ó en *i*.

1 sg. 2 sg. pl. 3 sg. 1. 3 pl.

chōj *gōt* *geet* *gōn*

góa·n (r.)

chò·j *gò·t* (rar.) *gò·n* (r.) (Cfr. *slóa·n* en *stóa·n* § 96).

De praeteritumvormen met *ò* gelden voor vulg.

Hoú·wə heeft *oú·* in praes. en part., *iě* in het praet.; 1. 3 pl. *híēlə*.

Spannə spannen is zwak met sterk part. *Inspannə* (bv. een paard) heeft de sterke praeterit. nevenvormen 1. 3 sg. *spíēn*, 2 sg., pl. *spíēnt* 1. 3 pl. *spíēnə*.

2. met Got. praesensvoc. ai bv. *híēlə* heten met *iě* in alle vormen en *scheí·jə* scheiden met *eí·* in het praes. en *ěj* in het praet. en part.

Als *scheí·jə*: *úútscheí·jə* uitscheiden, *bəscheí·jə* bescheiden en *vreí·jə* vrijen.

3. met Got. praesensvoc. áu bv. *loo·pə* lopen en *stoo·tə* stoten.

Deze hebben 2 sg. pl. praes. *lópt* en *stó·t* en overigens oo; in het praet. *iě*. De zwakke vorm *stóttə* komt het meest voor.

4. met Got. praesensvoc. ē bv. *slōa:pə* slapen en *blōa:zə* blazen :
slōa:p *slōpt* *slōa:pə* praet. met *īē* *gəslōa:pə*
blōa:s *blōa:st* *blōa:zə* zwak praet. *blōa:zda* *gəblōa:zə*

Inversie : *slōptə* slaap je, -jullie.

5. met Got. praesensvoc. ō, au bv. *rōēpə* roepen, *boū:wə* bouwen die dezelfde quantiteit hebben in alle vormen; 2 sg. pl. praes. is daarenboven *boū:t* praet. *boū:də*.

Als *boū:wə* fleecteert *hoū:wə* houwen met de sterke *īē*-nevenvormen in het praet.

Praeterito-praesentia.

§ 99. Kl. I *wēe:tə* weten met 2. 3 sg. 2 pl. praes. *wit*, 1. 3 sg. praet. *wis*, 2 sg. pl. *wist* en 1. 3. pl. *wissə*.

Kl. II *deū:gə* deugen met *eū*. in alle vormen; part. *gədeū:gə*.

Kl. III *kunnə* kunnen heeft praet. 1. 3. sg. *kón* en *kós* (vulg.) 2 sg. pl. *kónt* en *kós* (vulg.) 2 sg. pl. *kónt* en *kóst* (vulg.) en 1. 3 pl. *kónnə*, *kóssə* (vulg.) part. *gəkunnə*.

Doew:rəwə durven is zwak en heeft de part. *gədoew:rəwə* en *gədoew:rəft*. Frequent zijn praet. 1. 3 sg. *dōrs* 2. 3 sg. 2 pl. *dōrst*.

Gunnə gunnen fleecteert als in het Alg. Ned. De inversie van 2 sg. pl. praes. is *gundə*, praet. *gundəgə*, bv. praes. *də chundə mə nīē* emph. *də chundə gee* (gullie) *mə nīē*, praet. *də chundəgə mə nīē*, emph. echter *də chundə gee* (gullie) *mə nīē*.

Kl. IV *zullə* zullen. Praet. 1. 3 sg. *zoū(w)* 2 sg. pl. *zoūrt* 1. 3 pl. *zoū:wə*.

Kl. V *mōžtə* moeten heeft *ōž* in het praes. In het praet. 1. 3 sg. *mōš* 2 sg. pl. *mōšt*, 1. 3 pl. *mōšə*, *mōžə*.

Māggə mogen : 2 sg. pl. praes. *mācht*, 1. 3 pl. *māggə*, praet. 1. 3 sg. *móch*, 1. 3 pl. *móggə* praet. *gəməggə*.

Inversie 2 sg. pl. praes. *māddə*, *mā:də*, 2 sg. pl. praet. *mógdə*, 2 pl. ook *móchtə*.

De verba ziēn zijn en *willə* willen.

§ 100. a. Praes. 1 sg. *bin*, 2 sg. pl. *bint*, 1. 3 pl. *ziēn*, *binnə*, praet. 2 sg. pl. *wac:rt* 1. 3 pl. *wac:rə* part. *gəwist*.

Met inversie 2 sg. pl. praes. *bində*, ook wel *ziēdə* (min of meer vulg.)

Van *willə* zijn 1. 3 sg. praet. *woū(w)*, 2 sg. pl. *woūrt* 1. 3 pl. *woū:wə*, part. *gəwilla*.

Het verbum doe:n doen.

b. Praes. 1 sg. *dōēj*, 2. 3 sg. 2 pl. *dōēt* 1. 3 pl. *doé:n*.

dūūj *dūūt* (vet. vulg.)

Praet. 1. 3 sg. *dēēj* 2 sg. pl. *dee:jd* 1. 3 pl. *dēējə*, part. *gədá:n*

Zwakke Verba.

§ 101. Kl. I 1. *leggə* leggen, *zettə* zetten.

Praes. 3 sg. *lee't*, *lei't*.

Praet. 1. 3 sg.	<i>lěčn</i>	2 sg. pl.	<i>leent</i>	1. 3 pl.	<i>lěčnə</i>	part.	<i>gəlee'gə</i>
	<i>lěčj</i>		<i>leejd</i>		<i>lěčja</i>		<i>gəlee'd</i>
	<i>lei'j</i>		<i>lee'd</i>		<i>lei'ja</i>		<i>gəlei'd</i>
	<i>lei'n</i> (vet.)		<i>lei'd</i>		<i>lei'nə</i> (vet.)		
			<i>lei.nt</i> (vet.)				

Cfr. de vormen van *liggə* § 95, 3.

2. *vərněwə* vernieuwen heeft overal *iě*, *struū'ja* strooien overal *uī*; *mōějə* behoudt ook dezelfde quantiteit. Eveneens:

3. *heū'rə* horen, *gəbrūū'kə* gebruiken en *nōēmə* noemen; *dinkə* denken heeft *i* in het praes., in het praeteritum en part. *ò*, dan *deī'lə* delen, *meī'nə* menen met de inversie 2 sg. pl. praes. *meī'ndə* en *mendə* en *lee'rə* leren;

doo'pə dopen met 2 sg. pl. 3 sg. *dópt*, inversie *dóptə*, praet. *dóptə* en part. *gedópt*.

Opm. *Roo'kə* roken, flecteert als het voorgaande. *Reū'kə* roken, in de rook hangen heeft in diezelfde gevallen *u*. *Jukkə*, *jeū'kə* jeuken heeft eveneens *ət jukt*, *ət juktə*, *gəjukt*.

Van *wie:zə* wijzen komt de *ie:* voor in het praes. en praet. Het part. is *gəwee:zə*. Ook de praet. *ee*-vormen worden gebezigd.

§ 102. Kl. II. *Lussə* lusten assimileert de *t*, ook in 1 en 3 pl. praes. Het praet. is *lustə*, het part. *gəlussə* en *gəlust*.

* *Speū'lə* spelen: ik *speū'l*, *spul* 1. 3 pl. *speū'lə* overigens *u*.

Maa'kə maken: 2. 3 sg. 2 pl. praes. *màkt*, praet. *màktə* part. *gəməkt*.

De *iě* van *twiě'jələ* twijfelen is in alle vormen kort.

§ 103. Kl. III. *Haa'tə* haten, *lii'və* leven en *weī'ja* wijden behouden overal de vocaalquantiteit, *reī'jərə* (rar.) sidderen en *zoew-rəgə* zorgen eveneens.

Opm. Van andere zwakke verba als *klii'və* kleven *róa:zə* razen en *poo'kə*, in de kachel porren, kan men analogisch naar *lii'və*, de zwakke vormen van *blóa:zə* (§ 98.4) en *roo'kə* (§ 101.3, opm.) zelf de vormen vaststellen.

De verba hebbə hebben en zeggə zeggen.

§ 104. 2 en 3 sg. 2 pl. praes. van *hebbə* luiden *het*; de inversie van 1 sg. *hek* heb ik, van 2 sg. *heddə*, met nadruk *heddə gee* (j), van 2 pl. *heddə*, *heddə gullie*.

Zeggə zeggen.

3 sg. praes.	<i>zee't.</i>	Praet. 1 sg.	<i>seej</i>	2 sg. pl.	<i>zeent</i>
	<i>zei'd.</i>		<i>seen</i>		<i>zee'd</i>
			<i>sei'j</i>		<i>zei'd</i>
				inversie	<i>zeendə</i>

3 sg.	<i>zeen</i>	1. 3 pl.	<i>zeenə</i>	part.	<i>gəzeet</i>
	<i>zee'j</i>		<i>zee'jə</i>		<i>gəzei'd</i>
	<i>zei'j</i>		<i>zei'jə</i>		

Cfr. de vormen van *liggə* § 95, 3.

Zwakke Verba zonder suffix-vocaal in het praet.

§ 105. *Zuu:kə* zoeken, *brenğə* brengen, *koo'pə* kopen, *dunkə* dunken. 1 sg. *zuu:k*, 2. 3 sg. 2 pl. *zū'ukt*, 1. 3 pl. *zuu:kə*. In het praet. en part. staat *ò*.

Bròch en *gəbròch*, *kòch* en *mə dòch* zonder *t* worden als vulg. beschouwd.

Cfr. *gəbrū'kə* en *dinkə* § 101, 3.

Van *koo'pə* is de 2. 3. sg. 2 pl. *kópt*.

ADVERBIA.

§ 106. Bijwoorden als *aer'dəch*, *hee'l* en *taa'mələk* tamelijk worden voor attributiva als adjectiva behandeld bv. *ənən aer'dəgə stae'rəkə kee'rəl* een aardig sterke kerel, *hee'lə vriendələkə minsə* heel vriendelijke mensen.

Van het Algemeen Nederlands afwijkende bijwoorden en bijw. uitdrukkingen, behalve die bij de voorzetsels worden genoemd, komen voor vermelding in aanmerking:

§ 107. Van plaats en richting

de oude woorden: *əwech* in *heel wiët əwech* ver weg (oudtijds *ewech* geschreven, cfr. eng. away), *róntələm* (vulg.) = rond alom, met de l-n-wisseling *róntənum* (vulg.) als bijvormen van *róndum* rondom,

de oude naamvallen: *halləvərwi* *gə(s)* halverwege, *ondərwi'gəs*, *-weggəs* onderweg, *in də rondə* in het rond,

de explicatieve woordkoppeling met het eenheidsaccent *gindər-wiēl*, *gintərwiēl* ginds,

de bijwoordel. s-uitdr. : *wiēt(s)* en *ziēd(s)*, *wei'ts* en *zei'ts* (corr.)
wijd en zijd,

woord- of vorm-afwijkingen *ächtərnbā*, *-nbā'r* achterna, *zənən eî'gə wech* zijn eigen weg, *vurhin*, *vurlàngs*, voorlangs naast *binnəs(t)* binnen, aan de binnenkant (spelen), en eveneens *būūtəs(t)* buiten en *middəs* midden of middenin, en

de klankafwijkingen : *door* daar, *woor* waar, rhythmisch-verzwakt tot *wər* bv. *Wər is tiējə fei'nəm bal* waar is die mooie bal? (n) *ae'regəs*, (n) *errəgəs*, (n) *errəgans* (n)ergens, *tii'gənoo'vər*, *tiggənoo'vər* tegenover, *ən* naast *aa'n* aan, *veūr* voor, *nōa* na, *veū'raa'n*, *vuraa'n* vooraan, *deūr dur*, (rust.) door, *tii'gə* tegen, *hiernōst*, *-nōst* hiernaast, *dig-bēē j*, *- beî(j)* dichtbij, *wiēt* (min of meer rust.) ver, *hier-*, *doorvandā'n* hier-, *daarvandaan*, *rechsum(keert)* naast *rechtsum(keer)*, *haer* haar (links), ook in *hōt en haer* of — *heer* rechts en links *hin* heen, *veūr-*, *vur-*, *verūūt* vooruit.

§ 108. v a n t i j d.

het oude woord : *hoe'nee'r*, *hōēnee'r* naast *wānee'r* wanneer,

de oude naamval : *in dən urstə* (vet. vulg.) naast *in əd irst* in het eerst,

de betekeniswijziging : *ächtə(r)məkəe'r(ə)* terstond, (achter elkaar),

alledaagse dialectvormen die in de Alg. Ned. spreektaal een hogere stijlwaarde hebben of anderszins ongewoon zijn :

ondərwiēl onderwijl, *middəl(d)ərwiēl*, *middərwiēl* (vet.), *vurs(h)ans* voorshands, *destiēts* destijds, *indərtiēt* indertijd, *mettərtiēt* mettertijd, *stōntjōēts* terstond, *op stōndə vœ:t* op staande voet, *van stōndən av aa'n* van stonden af aan, van nu af aan, *som(s)tīēts* somtijds, soms, *herhāldələk* herhaaldelijk, *mae'rəgən ən dən dāch* morgen vroeg, zeer spoedig, de leenwoorden uit het lat.-fra. *dərek* terstond, direct *impəssant*, *impərs(t)ant* intussen en *səbiēt* subiet, terstond,

de woord- of vormafwijkingen : *sins* sinds, *tee'gəswoor'dəch* tegenwoordig, *təgəlīək* tegel.jk, *telləkəs* telkens, *door'net* daareven, zo juist, *mee'j* meteen, *strāk(kə)*, *strākjəs* straks, *gəwoor'ndələk* gewoonlijk,

dikwældər (als comp. v. *dikwæls*), *duk*, *dukkər*, *dukst* vaak, vaker, vaakst, *dən ee'nə kee'r* - *dən andərə kee'r* nu eens - dan weer, en

de klankafwijkingen : *noû(w)* nu, *um ən um* om en om, *uurə* - of *ūūrə lānk* naast - *lāng*, *tussəmbēi'jə* tussenbeiden, *təgəliēk* tegelijk, gelijktijdig, *tə(n) lestə*, *op sən lest* ten laatste, *vur-*, *vərloo-pəch* voorlopig, *tə vurrə* te voren, *də'nɔɑ'*, er na, later, *jūūst*, juist *mæ'rəgə* morgen, *vórt*, *vurtaa'n*, *vuriɔɑ'n* (vulg.) voortaan, *ins* eens, *deú'r-*, *dur dən dāch* door-, gedurende de dag, *joo'r-in-joo'r-ūūt* jaar-in-jaar-uit,

§ 109. Verder die van datum- en tijdsaan- duiding: *də vurrəgən dāch* de vorige dag, *dən irste*, *dən urste* (vulg.) *Mei'j* de eerste Mei, *dən irstən* — *urstən* (vulg.) *April* de eerste April, *ānstōndə Zondāch*, *ən Zondāch* Zondag a.s., *ānstōndən* *Diēnzdāch*, *ən Dienzdāch* Dinsdag a.s., *ənə Zondāch*, *ənən* *Diēnzdāch* op een Zondag, op een Dinsdag.

Smae'rəgəs 's morgens, *smiddāchs* des middags, *sɔɑ'vəs* des avonds, *f.(v.)urmiddāchs* des voormiddags, *snɔɑ'middāchs* des namiddags.

Sondāchs, *smōndāchs*, *smōndāchs*, *Dienzdāchs*, *swoensdāchs*, *Dondərdāchs*, *Vre'vdāchs*, *Vree'dāchs* (vet.), *Sɔɑ'tərdāchs*; *van ee'nə tot fiērs* van een tot vier uur, *van tweē'jə tō driē'jə*, van twee'lvē tó(t) *fe'və*, naast *van ee'n tō twee'j*, enz.

§ 110. van hoedanigheid en wijze. Afwijkend is het gebruik van *vrii't* dat, behalve wreed, fel betekent, bv. in *də pee'rt trekt vrii't* dat paard trekt fel, *in ee'nə kee'r* ineens, bv. in : *in ee'ne kee'r ging də deú'r oo'pə*, *ūūt ən tūūs* (uit en thuis) in een wip, vlug; *hee'j iz ūūt ən tūūs* hij is terstond terug, werd aanleiding tot *də chee'd ūūt ən tūūs* dat gaat in een wip, snel.

Voor het gewone Alg. Ned. woord *moo'j* mooi, hoort men soms het Brabantse *schón* (rust), Cfr. § 76, opm.

Een paragogische *s* hebben (*ón*)*gəliēks* ongelijk, (adj. en adv.) *vanzelfs* naast *van e'gəs* vanzelf.

De vorm *prullərəch* prullig staat naast *stumpərəch* stumperig.

Verder wijken van klank en min of meer van vorm af: *herz en dwers* of *az ənə snei'jər* (kleermaker) = onbeholpen (over de weg

rijden), en vervolgens *gœ:t* goed, *köstələk* (min of meer vulg.) kostelijk, *ÿütstee·kənt* uitstekend, *lillək* lelijk en andere, die ook als adjectiva gebruikt worden.

dreÿ·chskəs (voor -s- cfr. § 69) droogjes, *dunnəkəs* dunnetjes, *löskəs* losjes, *stilləkəs* stilletjes, *zəchjəs* zachtjes, *zÿÿtjəz aa'n* zachtjes aan, langzamerhand bv. in *əd bəgind əl zÿÿtjəz aa'n donkər tə worrə* het begint al langzamerhand donker te worden.

ök soo·(w) ook zo, *andərzum* andersom, *op sənə kòp* op zijn kop, *tən àchtərstə vurrə* het achterste voor, *tən ondə(r)stəm boo·və* het onderst boven, *op handən en vœ:ts* op handen en voeten, *vierkantəch* vierkant, *waa·gəwiët* bv. *də deÿ·rə stōn waa·gəwiët oo·pə* de deuren staan wagenwijd open, *op sən elləvendertəchst* op zijn gemak, *halzoo·vərkòp* halsoverkop, *in ən oo·chwenk* in een oogwenk, *deÿ·r en deÿ·r* door en door, *durtrəpt* doortrapt *net indər*, *pərsiez indər* juist eender, *in ins* ineens, *àchtə(r)mekəe·rə* achter elkaar.

De superlatief van onder en boven wordt gebruikt bij het spel: *boo·vəs(t)* ligt een cent met het leeuwteje of een knoop met het bolle gedeelte boven, andersom liggen ze *ondəs* of *ondərs*.¹⁾

Met *ət* heeft de superlatief de bekende slot-ə bv. *Heej löpt ət hærtstə*, *wə·rəkt əd ie·vərəchstə* hij loopt het hardst, werkt het ijverigst.

Hoeveelheid en graad.

§ 111. Gewone dialectuitdrukkingen, die in de Alg. Ned. spreektaal min of meer vormelijk klinken, zijn :

tən ÿütərstə (bv. *voldəa'n*) ten uiterste (voldaan), *in hoo·gə mōa'te* (bv. *vərwaa'nt*) in hoge mate (verwaand),

die in de Alg. Ned. spreektaal voor familiair gelden: *Net su* in de betekenis erg, zeer bv. *ik bin net su zĭək* en is afgekort van *ik bin net su zĭək əz ənən hont* ik ben zo ziek als een hond, wat ook gezegd wordt.

Een genitiefvorm is misschien *vuls tə veÿ'l* veel te veel (van het vele te veel ?); analogisch bv. *vuls tə groot* veel te groot.

Een vormafwijking vertoont *bəkant* bijkans, bijna.

Klankafwijkingen en geringe vormafwijkingen hebben :

əm biëtjə een beetje, *veÿ'l* veel, *wē·nəch* weinig, *hee'l* bv. in *hee'l veÿ'l* heel (zee·r is alleen bekend in de betekenis van pijn), *zu* bv. in *zu moo·j* zo mooi! *bəzundər* biezonder, *bÿÿtəgəwoo'n* buitengewoon.

¹⁾ Men vraagt: *boo·vəs(t) ov ondəs* of *ondəs(t) ov boo·vəs*? Cfr. Krepkə, p. 110.

Modaliteit.

§ 112. Met bijwoordelijke *s* wordt gebruikt *məschiəns* misschien, met *d*-epenthese *wərschei'ndələk* waarschijnlijk,

verder zijn min of meer afwijkend : *jəwel* jawel, *njē* niet, *meū-gələk* mogelijk, *vərechtəch* *vərentəch* waarachtig, *ummərs* immers, *niewoo'r* niet waar ? *graa'ch* naast *geer* (rust.) gaarne graag, *mā* in *gōddəgeej mā hin* ga jij maar heen, *ik kan et mā nie loskrie:gə* ik kan het maar niet loskrijgen,

en de modaliteitssamentrekkingen *sniē* het is niet (waar), *swel* het is wel (waar), *desnie* dat is niet (waar), *deswel* dat is wel (waar).

Voornaamwoordelijke bijwoorden.

§ 113. Van plaats en richting.

In strijd met de Nederl. schrijftaal-grammatica zegt men : *woor* . . *boovə*, *-tussə* enz. boven wie, tussen wie etc. bv. in *də minsə woo'r ie boovə wō'nt* de mensen bij wie hij boven woont.

met logisch overtollige bijvoegingen *dər* (*boovən*) *oo'vər hin* er overheen, *dər* (*bəneejən onder deū'r*) er onder door, zoals men ook in de Ned. spreektaal hoort,

met sterk naar *u* neigende schwa *urrin*, *durrin*, de korte bijvormen van *doorin* daarin, *urrächtər* er achter, *urveū'r* er voor,

verder *dərondər* er onder, ook bv. in *Ik hep niks mer dərondər* ik heb er niets meer onder, bv. geen kleren onder een ander kledingstuk, *dər nà* (of *nò*, *nō*) *toe* er naar toe, *woornò* (*ö*) (*tōē*), *woorhin* waarheen ? *doornò* (-*r.ö*) daarheen, soms ook met de betekenis : je hebt er niets mee te maken.

Opm. Ook het vn. bw. *doo'rəntōē* daaraantoe worde hier vermeld ; het wordt dagelijks gebruikt in de uitdrukking *des nōch tò too'rəntoe* dat zullen we maar laten voor hetgeen het is.

V a n t i j d.

§ 114. Klankafwijkingen hebben : *doornōa* (- *nō*) daarna, *dərnōa* (- *nō*) er na, *doorveū'r* daarvoor, *dərveū'r* er voor, *dərondərdeū'r* er onder door, ook bv. *dərondərdeū'r prōa:tə* er onder door (nl. het werk) praten.

Oorzaak en reden.

§ 115. Eveneens : *woordeûr*, *woordur*, *wurdur* waardoor? *doordeûr*, *doordur*, *durdur* daardoor,

doorvur, *durvur* daarom, bv. *Heej heddoe wutchschöllə, durvur möëts geej baginnə* (nl. te vechten) *woorvur* waarvoor, waarom? *oo'vəral vur* voor alles, om alles, bv. *Woo'r iz ət choe:t fur* Waar is het goed voor? 't *Iz oo'vəral goe:t fur* 't is goed in alle opzichten. Op de vraag *woorvur*, *wurrum* waarom krijgt men wel eens ten antwoord *durrum*, *al durrum*, *durvur*, *aldurvur*, *deûrvur* *doorvur* daarom en zegt de vrager vaak (*al*) *durrum*, (*al*) *durvur* is *chin rějə* daarom is geen reden.

O n b e p a a l d.

§ 116. Opmerkelijk zijn verder : *door ae'rəgəz oo'vər* over iets bv. *ze hadden ət toor ae'rəgəz oo'vər, toe(n) heej in ee'nə kee'r binnə kwam gəvallə* ze hadden het over iets, toen hij plotseling binnentrad. *Nae'rəgəs niks fan* bv. in *Hee(j) wit nae'rəgəs niks fan* hij weet van niets, *oo'vəral wə fan*, bv. *hee.j hed oo'vəral wə fan tə zeggə* hij heeft op alles wat aan te merken, *oo'vəral oo'vər* bv. in *Heej wit oo'vəral oo'vər meij tə prə:tə* hij weet over alles mee te praten. *Niemandal-* (deftig, rar.) *něməndal nae'rəgəs* bv. *Heej is niemandal—něməndal nae'rəgəs tə viəndə, niemandal nae'rəgəs bəng vur* hij is nergens te vinden, — bang voor niets, *Hee(j) wit niemandal nae'rəgəz oo'vər meij tə prə:tə* hij weet nergens over mee te praten.

VOORZETSELS.

§ 117. De merkwaardigste voorzetsels van het dialect zijn wel *dur* door, *vur* voor. (cfr. § 107, klankafw.) *nö(r)*, *ner*, *nò(r)*, *nà(r)*, waarbij de r meestal voor klinkers dienst doet, *nös(t)*, *nòs(t)* naast, *mè*, *met*, *med* met *tò*, *tot*, *tođ* ook *wis* (vulg.) tot en *umtrent*, omtrent,

de oorspronkelijke participia *gəđüürəndə* (rar.) in *gəđüürəndə də aa'mbidding* (of *əmbiddəng*), *stöndə* in *stöndə də vərgaa'dərəng* en *əngöndə* bv. in *əngöndə zənən ou'wər* (of *lii'fiēt*);

hierbij sluit aan *bəhoû'dəs* bv. in *bəhoû'dəs chöëtketvəng van gəđippətee'rdə*,

en verder de voorzetseluitdrukkingen *nər aa'nleidəng van*, *med əđ oo'g op*, *op chront fan*, *um də willə van*.

Nà(r) galàng van wordt ook wel gecontamineerd met *vur* voor bv. in *nàr galàng vur zana lîi fliët*.

Van de Algemeen Nederlandse betekenis wijken soms - ook in Grave - af *vur* voor en *op* bv. in : *Des chœ:t fur dâ verkoû wântheit* dat is goed tegen de verkoudheid ; *op tē irste plâts op*, in de eerste plaats, *op chœwê:dâ (ongawê:dâ) gront* (plechtiger *ae:rdâ*) *bagraa:vs* in gewijde (ongewijde) grond (aarde) begraven, *heej zit op tē twiddâ* hij zit in de tweede (klas).

Zoals elders, kan men ook hier de conclusie trekken, dat de gemiddelde Graafse dialectspreker betrekkelijk veel woorden en uitdrukkingen bezigt.

CONJUNCTIES.

§ 118. a. Nevenschikkend zinsverband.

Vermeldenswaard zijn de aaneenschakelende conjuncties *ók*, zuwel *as* en *ii:vō goe:t as*, het tegenstellend voegwoord *mar, mer, mǎ*, voor het oorzakelijk verband de voegw. bijw. *ummǎrs* en *ummǎrs nie*, en voor het vergelijkend *net az, pǎrsiëz as* en *net indǎr as*.

Als vergelijkingspartikel wordt nooit „dan” gebruikt maar steeds *as, az, a* bv. *Heej is ful bii:ter as chee, az ik, a see* (a van hal).

b. Onderschikkend zinsverband.

Causaal zijn *umdat, umdâ, noû(w)*, consecutief *zudat*, temporeel *as, az, à* bv. *as ie, az æk, -æt, àk* als ik, *nô:dat, nôdat, nôdat, sins (dat), tǎrwiël (dat), vurdat, veu:rdat*, concessief *al (dat, -dâ)*, *ók al, o:schoo:n (dat, dâ)* (rar.), finaal *um*, conditionele *as, az, à* *as nië, tǎnzei:j dat*.

INTERJECTIES.

§ 119. Soms hoort men van ouderen nog *mert fra. merde, wǎ blindǎr* wat bliksem en *bè sǎkrǎstie* wel sacristie; de overige hoort men - naar ik meen - ook overal elders.

¹⁾ Het woord *blindǎr* (blender, verbinder) wordt ook nog wel eens gehoord in *um dâ blindǎr nië* en *ik sië gin blindǎr* (geen steek).

BIJLAGE I.

TEKSTEN.

Een herinnering aan de garnizoenstijd.

Een oude Gravenaar ¹⁾ vertelde mij de volgende anecdote *uit* *tə gernižöönstiēt.*

Dəm bruur vā mėn grótmöedər waz ənə snējər. Heej was, mė sēm persplānk op sənə ruch, ovər dāch wae rəkə gəwist in Gassəl en Estərə en ie kwaa'm àn də bruchpoo'rt, mar ie kon ər nie in. Toe moez iē ət kontərschae'rəp ²⁾ oo'vər nà də Hāmpoo'rt.'

Door hong əm bel. Toen ie gəbelt hat kwam də sərzant fan də wācht — hee hiettə Wāroŋg' ³⁾ — en riep: „Wie bində, en woor komdə van dan ?” Toe zeej die: „Ik **bin** vān dē **Graa'f** ən kōm vān **Estərən** en **Gassəl**”. En toen hurdən ie in ee'nə kee'r ləwaa'j en spiktaa'kəl en ie dōch: „Wà chee't ər noū gəbeū'rə ?” Də hee'lə wācht kwam in ət chəwee'r en də kommendant wīer gəhālt, want sə dōchtə, dat tə Graa'f van Hessən en Kassəl vur də poo'rt ston. Toen də poo'rt oo'pə ging, vondə zə niks andərs tan Tumməskə, diej ən eif'nt wech was chəkroo'pə. En toe möéz ie vèrtellə wà tər gəbeū'rt was. En toe bəgós tə kommendant tə lāchən en iē zeif'n „Thoo'mas, dē heddər goe't afchəbrōcht, chò mà goū'w nar öē möedər toe en zocurəch mà, dāchə ənəm bótəram kriēcht”.

Waarom Grave het garnizoen verloor. ⁴⁾

't Waz àchtienhondertwee en zee'vantəch en toe waz ər ən groot fee'st. Nee'gən en nee'gətəch schoo'tə hebbə zə gəlost. Mer ət mindər söört follək — ksal mà zeggə də bandiētə van də Graa'f — riēpə: Lee'və də mertəlaerə van Gōrkəm, wech mė tə Waa'tərgēū'zə. En sóa'vəs moezzə zə aantree'jə en də kommendant seej: „Als ik kommandeer „Vuur”, dan schiet jə də ee'rstə kee'r in də lucht”. En zə hebbən ók in də lucht moetə schie'tə. En zə wildən ən vuurwaerək afstii'kə. Koo's Hegeraat soū'wəd afstii'kə, ⁵⁾

¹⁾ Wijlen H. M. Janssen, geb. te Grave 20 Apr. 1847, overl. aldaar 6 Nov. 1933. ²⁾ Contre-escarpe. ³⁾ De komma geeft de klemtoon aan. ⁴⁾ Verteld door Hein Pouw, geb. te Grave 29 Jan. 1868. ⁵⁾ Voor *ii* cfr. § 11.5. De quantiteit (cfr. § 2) zal in sandhi meestal minder zijn dan in geïsoleerde vormen.

mar zə sleptə dəm boo'm en al ət fuurwae'rək nà də Maa's, en gójdən ət ər in. En zə haddən ənə luif'tenant fan də merrəsjessee in də geú't chəstamt, en də saa'bəl kəpot chəbrookə. Mer dər is noo'jt iemant fur gəstrəft, dər het niemant fur gəzi'te. Mer dər is tər eənə, die het möëtə vluchtə.

En nou' willə zə zeggə, da ted ət ongəluk is chəwist fan Də Graa'f. Dat tə miëliëtae'rə durrum üüt tə Graa'f siën gətrokkə.

De Parabel van de verloren zoon.

Lucas XV.

11. Hee(j) zeen verdər : Dər waz əz (innə) ənə mins die twee jongəs (zoo'ns) hat.
12. En də jongstə zeej tee'gə zən vaa'dər : Vaa'dər gif mə mən möëdərs fərstae'raf. En zən Vaa'dər gəvvəm zəm pərt.
13. En vlək tərnoa' (goú'w dərɒp) pəktən ie alləz bee məkae'r en vərtrɒk nòr (nar) ən vremt lant en door hat ie ər alləs choú'w deúrgədərf'jt.
14. Mā(r) toen ie alləs kwiët was, kwam (d)ər ənə (innə) groo'tə(n) (h)ongərsnoo't¹⁾ en ië möës hongər lei'jə. (lëej hongər dat ie zwərt sàch).
15. Toe(n) zochtie oo'vəral ront um wae'rək (əm bətrekkəng) tə kri'e'gə en ië vərhuurdə zən eif'gə(n) as (ənə) knecht. Toe möëssië op ət lant te vae'rəkəs chön hüüjə.
16. En ie hat chraa'ch (chee'r) gəgi'tə wà tə vae'rəkəs kree'gə mar ië kreeg ət nië.
17. Toe zeen ië bee (beif) zən eif'gə : də knegs fa mən vaa'dər hebbə zuveú'l (zuvvəl) broo't assə lussə en ik fərgòj (fərgòj) hier van dən (h)ongər (krəpee'r hier van dən (h)ongər).
18. Wittə wà, ik chòj (chòj) nò (nò) mən vaa'dər en ək sech tee'gən²⁾ əm : „Vaa'dər ik hep vərkee'rt tii'gən²⁾ òë gədoa'n.
19. Ik bin nië wert tàchəmə (= dat ge mij) òëwə zoo'n (jong) noemt, mar lömmə vort kneg beej òë ziën (speú'lə)."
20. En ië ging nà (nò) hüüs toe. Mā(r) toen ië dər in də vertə aa'n-kwam zach sən Vaa'dər əm kommə ; hee(j) kree'g ət tə kwó'a't, liep əm tii'gə, viel əm um dən hals (in də aerəmən) en kustənəm.

¹⁾ Meestal zal de n of de h worden geëlimineerd; men leze dus grootən óngərsnoo't of grootə hongərsnoo't.

²⁾ De aangegeven klinkerverschillen berusten inderdaad op het gebruik.

21. Mā(r) zənə jong zee tee'gən əm : Vaa'dər ik hep hee'l vərkee'rt *tii'gən* ðē gədóa'n (ik bin hee'l vərkeert *tii'gən* ðē gəwist); ik bin nie wert, dàchə (táčə) „mənə jong” *tii'gə* mə zecht.
22. Mer də vaa'dər zee(j) tee'gə zən knechs (zəm bədiëndə) : Hält choú'w əd bestə pàk tē tər is en doedəd əm aa'n (giv əd əm àn), en doedəm (givdəm) ənə ring àn zən hant en doe-dəm (givdəm) əm pae'r schœ:nən àn zən vœ:tə.
23. En haldəd chəmist kalv uut tē kój, slàchtət en wə (mə) zullən əs fees fie'rə.
24. Want mənə jong was chəstoeu'rəvə en iē is wir (wer) lii'vəndəch chəworrə, ik waz əm kwiēt en ək heb əm wir (wer) truch. En zə bəgonnə tē fee'stə.
25. Mā(r) dən ou'tstə waz op ət lant en tōēn iē nō (nò) hūūs kwam en flàk beif'j (beej) was, hurdən (heú'rdən)ie ət (də) məziēk en əd dansə.
26. En iē riēp ee'n van də knegs en vrōēch wà-t-ər tē doe'n was.
27. Die zee(j) tēēgən əm : Òē bruur is truch en ðē vaa'dər hed ət chəmist kalləf chəslàcht, umdat ie gəzont en wel is truch chəkommə.
28. Mar iē wiēr zu kwóa't, dat iē niē binnə woú(w) kommə. Toe ging zən vaa'dər nō (nò) būütə um tē vróa'gə of ie nō binnə woú' kommə.
29. Mar iē zee'n¹⁾ tee'gə zən vaa'dər : Noú' ziēdət ! ik heb al zuvval joo'r vur ðē gəwae'rəkt en alləs chədóa'n wà chə graa'ch (gee'r) hat en nooit fan zə lii'və hebbək ən gef'tjə²⁾ van oe gəhat ùm mən vriëndən es (is) tē traktee'rə.
30. En noú' dən diējə truch chəkommən is, də jong diēj al ðē gelt mè slechtə vroú'wə het fərspult, noú' heddət chəmist kalləf fur əm gəslàcht.
31. Toe(n) zee zən Vaa'dər tee'gən əm : Jong gee(j) bind altoo's bee(j) (beif'j) mə en al wàk hep iz ók fan joú'.
32. Mar wə heú'rdən (mə moezzən) ummərs fees tē vie'ren (fees fie'rən) en bleif'j (bleej) tē ziēn umda wə (mə) dòchtə dad ðē(w) bruur doo't was en wir (wer) lii'vəndəg is chəworrə, umdat ie vərloo'rə was en noúw is truch chəvondə.

¹⁾ Cfr. Voor de vormeu van *zeggə* zeggen § 104.

²⁾ *bukskə* wordt vaker gebruikt als verkleinwoord van *bóks* broek; *bukskə* voor bokje zou ook gerechtvaardigd zijn, al komt het zelden of nooit voor.

Of in vlotter Graafs :

30. Mar noû dæn dee'zə tūūs chəkommən is, də jong die alləz opchəmàkt het mè fröllie (fröllie) die nie deû'gə, noû heddət chəmist kalləf fur əm gəslàcht.
31. Mə zən vaa'dər zeej tee'gən əm : „Och jong”, geej bind altoos beej mə en al wàk hep, iz ók fan joú.
32. Mar mə möëtən ummərs fees fie'rən em bleej ziën dad öë bruu'r, die wə (mə) dòchtə dà doo't was, wer *lii*-vəndəg is chəworrə en də vərloo'rə jong wer trug is.

Et Spoo·k. ¹⁾

Oom : 'k Sà jöllie əs wà fərtelle, dè ech chəbeu'rt is, mien grótfaa'dər zaa'ləgər zee(j) təminstə altiët, dattië ət chəheu'rt hat fan iëman, tië də vent, woo'r əd oo'vər gee't, nò chœ:t chəkent het.

Jan : Wie was tiëjə vent, oo'mə ?

Oom : Och jong, gə moet niëj alləs willə wee'tə, dè woú'wək eí'gəz ók nië, toen ək noch sunnəm blaa'ch waz as chee(j).

Achter ət Gastüüs stont fröëgər ən groo't hüüs, woor gimmins in wóndə. Dər woú'w ók chimmins in woo'nə, al deej dæn hüüz-baa's dər ók nòch süvvəl ²⁾ moejtə vur, want ət spóktə-n-ər. Iedərə nàch(t), pərsies um twaa'ləv uu'rə kwam(p) ət spoo'k — woorvandaan dè wis chimmins. Dè spoo'k ching oo'vəral in ət hüüs kie·kə en azzət alləs chəzie'n hat, dan ging(k) ət op slàch fan ee'nə büütən op tə wae'rəf àchtər də stróa'tdeu'r stóa'n en dan begon ət toor zu aa·kələk tə kwii·kə, en tə schröwwə, dàchə dər komplee't kompassie mee kreecht. . . . Noû, noû, gullie hoeftər gin kompassie mè tə krië'gə ; ik heu'r oe zu zuchtə, dàchə zoú't seggə, dà chullie ət spoo'k eí'gəs wae'rt.

Jan : òg oo'mə, des tiëjən bəngərt fan onzə Kee's ; die doe'raft noch chin ins. . . .

Oom : Hoúð öë stil, zeg ək ; gee bind ók chinnən helt azzət ər op aa'nkomt. En az ər een ³⁾ van jullie noû nog ənə mont oo'pə düút ⁴⁾, dan schei'j ək ər ⁵⁾ üüt heu'r. Gullie het niks andərs tə doe'n as tə lüüstərə.

Noû dan. Dər doe'rvəvdə gin mins ⁶⁾ in dè huus tə góa'n, en tóg deej ət spoo'k niks andərs as mar röëpə : „Vərlost mən zie'l, Vərlost mən zie'l”.

¹⁾ Naar H. Conscience, Avondstonden-De Geest, in verschillende Zuid-ned. dialecten vertaald. De noten zijn Graafse varianten.

²⁾ su veû'l. ³⁾ ee'nə. ⁴⁾ döët. ⁵⁾ tər. ⁶⁾ gimmins.

Dər wiēr dan gezeet — en 'k chələv-ət ók wee'zələk — da tē spoo'k tē zie'l was fan dē lestən eigənae'r van ət hūūs, en dattiē üüt chiēricheif't ənə ¹⁾ groo'tə schat fərboeu'rəgə hat, en gə wīt, tē-d-as tər iemant stae'rəft mē so iets op sən gəwee'tə, dattiē dan net su lang in dē hel moet blie:və brandə, tot tē sə zən gelt fiēndə. Toen dē nou zoō al lang met tē hūūs chəduu'rt hat, kwam dər op ənə gōējə kee'r ənə soldóa't ²⁾ üüt tə(n) Oo'st truch. Diejə soldóa't hiētta dē stae'rəkə Jan en iē hat in dē herrəberrəch chəzee't, az dattiē vur niks, um zoo tē zeggə vur dē aerdicheif't, ənə nacht in dē leech hūūs wou gòn ³⁾ slóa'pə, assəm hondərt chuldə op te vurhant wildə giivə. Dən hūūsbaa's zeej teegə Jan: Is tē woo'r?

Doeu'rvdə gee in dē hūūs tē gòn ⁴⁾ slóa'pə? Bē ja, zee Jan, ik lach mē allə spookən en düüvəls. Dē Chòd bəwae'rt is chœ'd bəwae'rt.

Chœ't see dəm baa's, chimmə dē hant ərop, mə ziēn əd ins. Wa mōēk ðē giivə? Lüüstər is hie'r, ⁵⁾ zee Jan, gif mə mē vast um tē bəginə(ə)n ən gōējə vrächt hoú't, ən ⁶⁾ stuk of twaa'ləf flessə wiēn, ən ⁶⁾ fles jəniivər, ənnə ⁷⁾ vollə pòt mē dii'ch, en ən flinkə pan um ər mən kōēkən in tē bakkə.

Dē sul-də hebbə, zee dəm baa's. En tōēn ie tōē alləs bēē məkəerə hat, trok Jan tee'gə dən óa'vənt mē sənə vëürróa't ⁸⁾ ət hūüz-in.

Tōēn ət fie'r uu'r gəslaa'gə was, dröēch ie zən hoú't en zənnə pot mē dii'g in ən kaa'mər op tē irstə ⁹⁾ vərđiēpəng, woor nog ən tōffəl stont meddəm paer stœ:lə. Hee bəgon toen ən vuur aan tē leggə nəd of ie ət heelə hūüz in brant wou stiikə, ən ie zette zənə pòt tər neffə um dən dii'ch tē lóa'tə rie'zə. Ondərwiēl dattən dii'g ən ət rie'zə was, bəgon Jan dē flessə een vur een dē nek tē briikə en ie wiēr op tən duu'r zu zat as ən kənon, mar ie was toch noch nie fan zən pozətie'və, en ie wis noch heel goe't wà-t-ie deej; zə kreegənəm zù goú'w nie onder dē tōffəl.

Noú'w, alləs chœ't en wel. Mə(r) toen ie lank chənōēch chə-dronkə hat, bəgon zənən dii'ch tē dansə. Hēē zettə zəm pan op ət fuur en kletstə-d-ər ənə gōējə potlii'pəl dii'g in, want fan die heelə dunnə pennəküükskəs, door mōēs-ie niks fan hebbə. Door kon-ie-ər wel feiftəch ¹⁰⁾ fan op, en dan vüüldə-n-iē noch niē, dattiē iets in zənəm büük hat.

Afein, ət bəgon nou' tē sissə daddət ənən ae'rt hat; ət roo'k

¹⁾ innə. ²⁾ soldóa't. ³⁾ gòn. ⁴⁾ gòn. ⁵⁾ lüüstərd is ier. ⁶⁾ in. ⁷⁾ innə. ⁸⁾ vurróa't. ⁹⁾ urstə (vet. vulg.) ¹⁰⁾ feiftich.

sú lekkær, of tàchə 's-middáchs lánzgət hüüs fan də pəstoor kwamt. ¹⁾

Noú, zənə kőkək was àn dən ee'nə kant al moo'j brüün gəbàkkə, en ië gójdən əm umhoog in də schoú'w um əm um tə kee'rə. Mer ²⁾ zu goú'w assië wir ³⁾ op ət fuu'r stont, fiël ər op inz iëts uut tə schoú'w en pats! in Jan zəm pan, en də koek in dassə.

Wel potfərdoo'rie! Wà hemmə noú, riep Jan, zoudə door noú nië bəroert fan worrə? Al zu lekkær brüün en door lee't-ie noú. Mar wà sàk ər àn doe'n, zeet-ie zoo bee zən eí'gə; tis noú toch soo; ik sal op choe't chəluk af mar ənə nieuwə potlii'pəl dii'ch im məm pan doe'n. Nou, ie düü-d-ət en wir begon ⁴⁾ ət tə sissə, en tə rüükə, dàchə dər zun zín in zoú't hebbə gəkree'gə, net of chə in gin drië daa'gə ənə krüüməl ii'tə hat gəhat. Mar Jan die löt ⁵⁾ tə sti'l van də pan los en ië rapt ət ding op, dè üüt tə schoú'w was kommə vallə. En ró'j noú tog əs wà-d-ət was: əm bot ⁶⁾ uut tən ae'rəm van ənən dōō'jə mins. Jan die schiët in zənə lách en ie zee't: Wà, dinkə zə mien bəng tə maa'kə of fur də gek tə hoú'wə? Dè sullə zə noch su glət nie hebbə mè-t-ər pee'rdəpoo'tə. Al gójdə zə ən heel krii'kəlhuuskə dur də schoú'w, dan kon ⁷⁾ ət mə noch nie schillə. Met tərə floú'wə kul! —

Nou, afei'n dan. Toe Jan zənə kőkək nõü hōs ⁸⁾ kloor was, zeet-ie zoo beej zən eí'gə: Chə zult ər dee'zə kee'r gin lol van hebbə, smee'rlappə ⁹⁾. Ik ii't tiëjə kőkək noch liëvər rou'w op. En ië stoo'k sən hant al üüt um də kőkək tə pàkkə, mar op ins falt ər ənən heelən hoop mè bottə ¹⁰⁾ uut tə schoú'w, pərdōēs in Jan zəm pan en də kőkək awwir ¹¹⁾ in dassə.

Wel vėrdikkəmə, riëp Jan, zàk noú al mənən dii'ch nor ¹²⁾ də wirlicht sien gó'a'n? Wà-s tē nõü wir ¹³⁾, woor dāsə mee ¹⁴⁾ gəgójt hebbə! Dēs see'kər də ruggəgró'a't fan ən jonk föllə; wà sien dē toch floú'wə kee'rəls. Sə kunnə ənə mins noch nie chərüst lóatə-n-ii'tə. 'k Woú' dà 'k sə 's hie'r hat, die ət əm lappə; ik soú' zət wel əs ¹⁵⁾ aflee'rə. Is tē-d-ən mənier van doe'n!

Noú, mar wà-t-ər ¹⁶⁾ in zəm pan gevallə was, tē wae'rə alləmò(l) butjəs, sù groo't as mənə pink, à-məkae'r gəri'gə en 't was tə ruggəgró'a't fan ənə mins. Jan die wiër nou toch su düüvəls kwó'a't, dattii' də bottə àmöl ¹⁷⁾ tə gəliëk oppàktə en zə tii'gə də muu'r in grüüzələmentə vā məkae'r slōëch. Toe gong ¹⁸⁾ ie wir ¹³⁾ bee zəm pan zittə en sloeg-ər van tiët tot tiët ənə nieuwə lii'pəl dii'g

¹⁾ kwaamt. ²⁾ mar. ³⁾ wer. ⁴⁾ bəgóz (vet. vulg.) ⁵⁾ löt. ⁶⁾ bee'n. ⁷⁾ kóz (vet. vulg.) ⁸⁾ hōst, bəkant. ⁹⁾ smirlappə. ¹⁰⁾ bee'nə. ¹¹⁾ awwer. ¹²⁾ nõ, nà, nar. ¹³⁾ wer. ¹⁴⁾ meij. ¹⁵⁾ is. ¹⁶⁾ wē-t-ər (vulg.). ¹⁷⁾ àmò'l. ¹⁸⁾ gonk (vulg.).

in, mar iedərə kee'r assie də koek ūūtə pan woū' pàkkə, viēldər əd ee'n ov andər doodzbee'n in en dè duurdə zú lang tō dettər tə langə lestə ənən doo'tskop in tərècht kwam. Jan die wier zu kwó'a't azzənə stie'r en gójdə-n-əd dīng zu ver ast mar vlie'gə woū.

Toe bəgóssie gərust deu'r tə bakkə en ie hat al ən bort mè pannə-koekə-n-óp tóffəl gəzet um tə gōn i'i'tə. Mar toen ie ər noū' goe't en wel bee'j zat en lekkər ən 't smullə was, kwam ər op ins ənə slàch. Jan die telt en ət was twaa'ləv uu'rə. Ie slee't zən oogə-n-óp en door in dən hōēk, woor ie də bottə gəgójt hat, zīēt-iē ən ¹⁾ lillik chəró'a'mtə ²⁾ stó'a'n. Want op slach fan twaa'ləvə wae'rə də bottə ammól ³⁾ àmækæ'r gəkroo'pə en door stont noū' ət spook med-ən wit laa'kən-op sənə ruch. En ie waz ochæ'rəm zú maa'gər gəworə van dè ee'wəch rontloo'pə, dàchə zən dae'rəmə dur zənəm būik kont zien liggə. Jan bəkeek ət spoo'k ənən hee'lən tiet en ie vree'f əz in zən oo'gə, want ie dòch tat ət nie woor wae'r, mà zú goū'w az ət spoo'k sən eīgə vərruu'rde, zàch ie daddət toch wee'zələk woo'r was. ⁴⁾

O, zee Jan, gōějən ó'a'vant, maa'gərən Hei'n, hoe geedət mettōē gəzonthei't ? Ik chəleú'f, dàk òē vrōēgər al is mee'r gəzie'n hep. Bində gee məschiens mè mien in Atjee gəwist ? Chə zīēt ər andərs mer ⁵⁾ ae'rəmōējəg ūūt, heur !! Nimd ənə kōēk ov drie mè sun fleskə, dè sal oe goed doen. Mar wà seg ək ? Æk chəleú'f wərechtəch ⁶⁾ dattə kōēkə dur òēwəm būik soúwə vallə, want chə draagd ən oo'pəgəwae'rəkt fesjə, zie-j-ək. Achə ⁷⁾ andərs me'j ⁸⁾ wil drinkə, mōēt-ər ma bee kommə zittə, tiz oe gəgunt, heur.

Æt spoo'k zeej niks, mar ət chav ən tii'kə mè sənə vīngər azòvvət woū' zeggə : Kom is hie'r. Mar Jan was slim gənoeg(t) um dè niē tə doe'n. Appərəpoo', zeet iē, àchə door wild blie'və stó'a'n tot mae'rəgə vrōēch, dan màdə dè chərus doe'n, heu'r ; mar az ək joū was, dan gong ək əm biētjə bee-j-ət fuu'r zittə, want in diejən hoek izzət slech(t) fur rimmətiek en gə moest əz əm bəzet-təng op òē bōrst krie'gə. Mar zeg mə noū-w-əs, wà fur taa'l spriktə ? Prōttə ⁹⁾ məschiens) Jəvaa'ns of sjənee's ? Frans tan ? Ók al nie ? Gōt tan mà truch nar oe doo'tskist, maa'gərə schərmīnkəl. Bində van Got, sprikt, bində van dən dūūvəl, stikt. Mar də gee'st bleef stó'a'n en ie deej niks andərs as mè sənə vīngər tii'kəs chíi'və dà ¹⁰⁾ Jan bee-j əm zoū kommə. Mar Jan ging gərüz deur med-i'i'tə en ie keek heeləmól ¹¹⁾ nie mər nar ət spoo'k.

¹⁾ in. ²⁾ chəremte. ³⁾ àmò'l. ⁴⁾ waer. ⁵⁾ mar. ⁶⁾ wərechtich. ⁷⁾ as chə. ⁸⁾ mee'j. ⁹⁾ spriktə. ¹⁰⁾ dè. ¹¹⁾ hee'ləmb'l.

Toen dè soo nou-w-al ənən hee-lən tiēt chəduurt hat, sloeg ət halləv ee'n, en ət spoo'k nam zən maa'gərə butjəz op en kwam stilləkəz aa'n na Jan toe, en ət dee'j mar niks az altiēt *tii'kəs chii'və* mē sənə vingər. Mar Jan, die stond in inz op en iē riēp *tii'gə(n)* ət spoo'k : Seg əs, ik heb öē mar een dīng tə zeggə : gə magt su veul pró'a:tə əchə mà ¹⁾ wilt, mer vān mən liēf bliēv-d-af, of mē worrə kwōjjə vriendə. Achə nou' noch wà dichtər bee doeu'rəft tə kommə, dan slōkōē ²⁾ met tə fles op öēwə lilləkə smoel.

Gə zoú't mē graa'ch ³⁾ mənə nek brii'kə hé ! Dē wee'k wel, mar 't sal nie chəbeúrə heúr ! chə kent mē noch nie, mennəkə.

Ət spoo'k stook ənnə vingər ūüt en rəktə-n-ər Jan zən hant mē aa'n en səbiēt waz ər ənən ⁴⁾ hee-lən bló'a:jər op chəbrant. Wà, rie'p Jan, wildə gee zoô' kennis mē mien maa'kə ? Et schiēnt, təchə wae'rəmə handə het, būrman. Mar zo zie mē nie chətroú'wt, heúr ; ik sal oe dē wel iz afleerə. Dēr, nim tē mer vas me'j. En Jan die slōēch med ən fles nar ət spoo'k, boo'vən op sənə kop, mar ie rəktə-n-əm niē, want iē slōēch chəwoo'n in də lucht. Toe(n) wier Jan irst ⁵⁾ fur goe't kwó'a't.

Ie woú'w ət spoo'k fas pəkkə en əd oo'vər də gront choo'jə, mar dē ching nie, want su duk ⁶⁾ assie doch, tattie-j-ət spoo'k fas(t) hat, fūüldə-n-ie niks. Paz op, heúr, riep-ie, dē duurt nou' lang gənoech(t), chə het nou'w ondərdəhant mar əs tə zeggə, wəchə vammə hebbə moet. Wurrəm komdə (geej) hier rūüzie zuu'kə, zeg ! ik heb ummərs mē joúw en mē heel öēw fəmilie niks tə maa'kə. Lò ⁷⁾ mē dan ók mē rust. Mar ət spook dee'j mar niks andərs as *tii'kəs chii'və* en nà ⁸⁾ də deur wie'zə.

Jan die paktə zənə kandəlae'r en zeej : Vəru'it ⁹⁾, lò ⁷⁾ sie:n wəchə vammə moet hebbə, əllà chō feúr, ik sal oe wel achtər-noo'r ¹⁰⁾ kommə.

Ət spoo'k dee'j də deúr oo'pə en weez əm də trap af, mar Jan was slimmər en zeej mar altiēt : Chō feúr ; want as-ie e'gəs feúr gəgó'a'n was, dan had-ət spoo'k əm zee'kər zənə nek chəbroo'kə.

Zoo kwammə zə op tən duu'r bəneejə in də gəng en door ləg ¹¹⁾ ənə zae'rək mēd ənən ie'zərə ring dərəa'n.

Ət spoo'k weez-əm, dattie diejə zae'rək op möēs lichtə, mar Jan bəgon ¹²⁾ əs tə ləchən-en zēēj : Dē kundə bəgrīēpə ! chə wilt mē zee'kər vur də gek hoú'wə. Achə nikz beej öē het um əm op

¹⁾ mar. ²⁾ slōjəkoe. ³⁾ gee'r. ⁴⁾ innən. ⁵⁾ urst. (vet.. vulg.). ⁶⁾ dikwəls. ⁷⁾ lö. ⁸⁾ nò(x), nar. ⁹⁾ Fəru'it. ¹⁰⁾ àchtərnó'a'r. ¹¹⁾ lee'n. ¹²⁾ bəgoz. (vet. vulg.)

tə lichtə, dan zuldə noch läng moetà wächtə. Licht əm mar eifgəz op; ik kan ət niē. Ʋt spoo'k lichtə-n-əm op en doorondər waz ənən die:pə put en door stondə drie grootə ie:zərə pottən-in, vol mē choú'wə tiəntjəs. En zu goú'w Jan dē chelt chəzie'n hat, bəgon ət spook tə pró'a'tə. Ziedə gee dē chelt? fröög ət àn Jan.

Bē, göējə keerəl gə pròt chəwoon Graa'fs! Noú bəginna mə məkəe'r bi'itər tə bəgrīēpə. Ja, ik sie zoow iēdz blinkə dē nog al goe't wa wert is.

Ʋt spoo'k haldə də drie pottən ūüt tə put en zeej med ən holla stem: Dē sien drie pottə mē chelt, diej ək fərboeuerəgə hat fur dāk doo't was. —

Fur dàchə doot waert? riep Jan. Bində gee dan doo't? Dē soú'də nie seggə, ik chəleú'f dàchə mə wir¹⁾ wà wiēs wilt maa'kə. — Mar də gee'st lüüstərdə door nie nòr en ie zēēj: ək heb in də hel moetà brandə net zu lank as tà die pottə gəvondə wiērrə, en noú heddə gee miēn ūüt tə hel vərlost.

Heb ik joú'w ūüt tə hel vərlost? rie:p Jan. Door hē 'k spiēt fan. Chə bind ənə moo'jə jong! Ik sal dər mar oo'vər zwie:gə, want mən bloe:t kókt al.

Noú' brand ək niē mer,²⁾ zeej ət spoo'k, der, door heddə mən hant. Fūül mar əs, noú'w is sə heeləmòl koú't. — Wəl bədankt fur də goethe'it. Hoúwdōē butjəs mà stilləkəs tūūs. Zu weifnəch kompələməntə as meú'gələk is. Ik ken ðē, mennəkə, gə bintən dūüvəl tə slim af.

Kiēk, seej ət spoo'k, fan die drie pottə fərzuu'k ək oe dər eenən àn dən aerəmə tə gi'ivə, eenən àn də kae'rək, um missə vur mən zie'l tə ló'a'tə li'izə en....

Hoow, zee Jan, dē fərdre'f ək, heúr. Àchə mə gistərə gəhuurt hat, tan waz-ək fandaag ðēwə knech chəwist. Dē kiek tə nie slecht ūüt. En wà krieg ik tan? Neej, azzər ənəm borrel vur mə oo'vərblieft, tan wik ət wel doe'n. Gə bind ummərs toch riēk chənoech al gòd³⁾ ók nòch su aerəmōējəch chəklee't in 't hærtjə van də wintər. Noú', wà seddə? Dən derdə pot, zeej ət spoo'k, diej is fur joú'. — Vur mien, riēp Jan, zu bleej⁴⁾ az ənə gek, wel lievən heeməl, door wor ək noch staa'pəl gek fan. Kom hier da'k ðē əz op ðē porsəleif'nə kaa'kə kus. En Jan die sprong van də lol umhoo'ch, mar ie stóttə zənən tee'n en viēl in də put en z'n licht waz ūüt!

1) wer. 2) mir, mər. 3) göd. 4) blei'j.

Ʒt slöech net ee'n uur.

Noûw zat Jan in dæn dónkərə.

Pietjə dæn doo't, riep iě zu hært assie kon ¹⁾, woor bində ?

Heej, spókskə-lie-f, kom əs hie'r! Ik hep joûw uut tə hel vərlost, noû maddə gee mïen wel əz ũüt tee'zə put helləpə. Mar ət spoo'k was wech.

Jan die kroo'p mè feul möějta uut tə put en raptə zən kerskən op.

Toe ging ²⁾ ie nà boo'və en toen ie zən eî'gə noû wèr əm biětja gəwae'rəmt hat en noch twee' fleskəs chədrəkə, viel ie in sló'a'p. 's Andərən daa'chs dee Jan wədət spoo'k əm gəzeet hat.

Ie gav ee'nə pot àn dæn ae'rəmə, eenən àn də kae'rək en eenə hiel-ie vur zən eî'gə. En ie was fórt ³⁾ riěk, want in zənə pot wae'r wel hondərduu:zənt chuldə. En Jan wó'ndən in ən groo't (h)ũüs en ie hiěl(t) peerdən-en reejtuu'gə en ie slie'p in ən fləwee'lə bet en ie dronk wiěn en ie gink allə daagə nà də herrəberrəch. En toe kwam dər ən vae'rəkə med ənə langə snũüt en die blóazdən ət hee'lə vərte'lstərkə(n) ũüt.

¹⁾ kós (vulg.) ²⁾ gink (vet. vulg.) ³⁾ wae'r vórt.

BIJLAGE II.

FOLKLORE.

Volksgebruiken.

Specifiek Graafse volksgebruiken zijn er niet. In het begin der 17de eeuw was men gewend kronen uit te hangen op de vooravond van het feest van St. Jan de Doper en op de dag zelf bloemkransen voor de huisdeuren te bevestigen. De jeugd zong en danste om korfjes van rozen. Men verbood dit en andere gebruiken als een soort paapse bijgelovigheden ¹⁾. Typisch Graafs zullen ze wel niet geweest zijn, evenmin als thans de bekende rondgang met Driekoningen, Vastelôa'vont en het zetten van de klomp met Sintørklôa's. Met Driekoningen zingt men de kinderlijk-fantastische combinatie langs de straat :

Op ee'nən Drie koo'nəngən aa'vont
Op ee'nən Drie koo'nəngən nacht
Daer ²⁾ zat Maria Mādālee'nā
Mādālee'nā op onzə Liēvən Heer' zən grav
Op onzə Liēvən Heer' zən Graf.
Zen vōētjəs wae'rə gəbondə
Zən hāntjəs wae'rə gəkruif'st
Zən hoo'fjə was med doo'rnə gəkroo'nt
Med doo'rnə gəkroont
Al van et joo'də gəspuif'z. (*bis.*)

Zonder dat men hier aanstoot aan schijnt te nemen.

Met vastenavond begeleidt men de rommelpot met :

Vastelaa'vont tie komd an (aa'n)
klinkə op tə bussə
hier ənə stōəl en daer ənə stōəl
op iedərə stōəl ən kussə.
en
'k Hep soo'lang met tə rommelpot chəloopə
'k Hep cheen centən om broot tə koo'pə
In də bakkereif'j
Stee'k op zef'j
Gee'f mən ən centjə, dan gaa'j ək voorbeif'j.

¹⁾ Hendriks I 273. ²⁾ Men lette op het streven om als zanger aan de deur „net” op te treden en de dialectklanken te vermijden.

De gewoonte, dat de lantaarnopsteker en de vuilnismannen evenals elders op Nieuwjaarsdag met gedrukte versjes hun gelukwensen kwamen aanbieden of „*alla het-l en zee-gan*” wensen om fooien te ontvangen, heeft reeds jaren geleden opgehouden. Alleen arme mensen komen nog langs de deur Zalig Kerstmis, - Nieuwjaar en Pasen wensen. Zalig Nieuwjaar is de gewone zuidelijke term voor Gelukkig Nieuwjaar in Protestants-Nederland.

Het gebruik om op *Pëttazondàch* Pettenzondag - Palmzondag in de vasten - naar Grave te gaan om er een nieuwe Paaspet te kopen is meer een streekgebruik, dat op bescheiden wijze nog in zwang is.

Vørslüükt een mens of dier een lid, dan laat men het *oo'vørlii'ze* overlezen d.w.z. de ingewijde strijkt er langzaam een aantal kruisen over onder het prevelen van gebeden. Men moet een kleinigheid aan een arm mens geven en het euvel geneest.

Mijn pogingen om de inhoud van het gebedsformulier te achterhalen waren vergeefs. De bevoorrechte ingewijden bewaren hun geheim zorgvuldig, *andørz is tø kràcht øraf*; alleen bij overlijden deelt men de tekst aan een geestverwant mede.

Heeft men wratten, dan moet men ze wrijven met de binnenkant van de *schel* van een *willabón* (een paardeboon). Volgens anderen moet de schil daarenboven in de grond gestopt worden. Is ze vergaan, dan moeten ook de wratten verdwenen zijn. Andere recepten luiden: Strijk ze over een lijk of zet er een slak op en plaats deze daarna op een houtje. Als de slak verdroogd is, moet de wrat verdwenen zijn.

Uit de kringen waarin deze luttele gebruiken bekend zijn, mag men mogelijk afleiden, dat ze van het omliggende land zijn overgenomen.

Kinderspelen en -liedjes.

Van de spelen die een dertigtal jaren geleden nog zeer gebruikelijk waren, zijn de volgende misschien vermeldenswaard.

Balla, petjə ballə. De petten werden tegen de muur gelegd en een jongen trachtte er op een afstand een bal in te gooien of te rollen. Degene, in wiens pet hij kwam, haastte zich om van de pet af een jongen met de bal te raken. Wie door de bal geraakt werd — buiten opvangen — moest de bal opnieuw ingooien.

Bok stóan, bok staan. Een jongen stond bok tegen een boom of muur, een ander sprong hem op de rug, stak vingers uit en vroeg

bok, bok, hõžval hoo'ras. De bok bleef staan, tot hij juist raadde; dan was de ander de bok en de eerste plaatste zich achteraan in de rij der medespelenden.

Bõžrə, Drie stommə bõžrə of stommə pantəmiēnə. Drie gingen een pantomime afspreken. Als ze klaar waren werden ze door een der anderen verwelkomd met „*Woor kommə die drie stommə bõžrə vandaan?*” Het antwoord luidde: „*Fan Engəlant*” „*Wà kunnə zə?*” „*Fan alləs*”, „*Düüdüü wae'rək fərplicht*” (Doe je werk, (dat je) verplicht (bent te doen). Ze begonnen de pantomime. Na afloop werd om beurten geraden, wat het behelsde en wie er in slaagde, mocht *twee stommə bõžrə* kiezen om met hen opnieuw te beginnen.

Bomvrei'j, mə gōn optə - betekende: we gaan ravotten in en op de voormalige bomvrije kazerne.

Bumkə vərwissələ boompje verwisselen.

Bus, mettə—schie:tə. Ze werd gemaakt van een dik stuk vlierhout met dunne pit. Deze werd er met *ən glõžjənt ie:zər* uitgebrand. De stempel was bij voorkeur gesneden uit talhout. Een stuk gekauwd papier werd er met de bovenkant van de stempel „*in-gətimmərt*” en naar het ander einde geduwd, meestal met de stempel voor tegen het middelrif. *Enən tweedə prop* diende verder voor het schot. Was er *ənə gõžjə zuu:gər* (zuiger) *ən de stempəl gəkomme*, dan verkreeg men met deze de nodige luchtdruk. Was de bus goed ingeschoten, dan sloeg men ook met de hand tegen de stempel. In plaats van gekauwd papier maakte men ook gebruik van *kalləmõžsproppə* kalmoesproppen.

Centə goo'jə zie **Krepkə**.

Centə sló'a:n. Ieder legde een cent op een beginstreep en sloeg zijn cent op de beurt met een lederen riempje tussen de benen door naar achteren. Wie het einde bereikt had, mocht meeslaan op de cent van een ander. Deze behoorde aan wie hem over de eindstreep sloeg.

Haa'təs (*speu'lə*) was krijgertje spelen.

Hinkələ hinkelen.

Kətsə kaatsen.

Kətsə centen met een handomdraai tegen de muur „slaan”, d.i. op een bepaalde manier gooien.

Keu'kəs, speu'lə in də—, de keukens nl. vroeger militair bivakkeerterrain met walletjes afgedeeld.

Krallə, mə krallə speu'lə was spelen met kralen ongeveer op dezelfde wijze als met knikkers, ook *küüləkə speu'lə* kuiltje spelen.

Krepkə goo'jə of *Krepkə speù'lə*. Het *krepkə* bestond uit drie *stripkəs*, streepjes, in de vorm van een T met even lange onderstreep. De middelstreep lag parallel met de beginstreep, waarop men stond bij het „goo'jə”. Om het midden van de schacht was vaak nog een halve of hele cirkel of een vierkantje getrokken. Wie een van z'n centen het meest centraal had geworpen nam *də būūtəstə*, die buiten de zijstrepen of hun verlengde lagen en in het vierkantje of de cirkel en ev. op de middellijn, en moest de rest *opchōō'jə* in de hand van de tegenpartij, die moest *opfàngə* opvangen. Deze zei *wà ró'a'jə, ondəz ov boo'vəs?* de ander koos *ondəst* of *boo'vəst*.

De eerste sloeg de centen neer en men verdeelde ze naar hun ligging. *Boo'vəs(i)* was met het leeuwteje boven.

Kūūlə, drīč kūūlə, drīč kūūlə speù'lə. Het doel was, een ijzeren of stenen bal in *drie kūūlə tə krič:gə* en een bal van de tegenpartij te raken. Wie de bal in een kuil wist te rollen of een bal van een tegenspeler te raken, mocht doorspelen. Wie als nummer een begon en de drie kuilen *gəhəlt* „gehaald” had, gooide zijn bal naar een veilige plaats om later vandaar verder te spelen. Het aantal medespelers kon tot vier of vijf stijgen.

Mertstee'nə, um də krijgertje spelen om de marktstenen, drie zware vierkante hardstenen op gemetselde onderlagen, met de *mertpomp*, marktpomp, in een cirkel gelegen onder een fraaie loefkoepel, gevormd door een zestal bomen. Vroeger was daar een drukke vismarkt. *Kom, dan gömə um də mertstee'nə* kom, dan gaan we spelen om de marktstenen.

Pantəmiēnə, stomme, zie *Bōērə*.

Ree'pə, hoepelen.

Schūūfələ, keilen met een *schūūfələ'r*, een keilsteen, 'n stukje leisteen.

Schūūfələ was ook een spel waarbij men gebruik maakte van acht stoepstenen of -hokjes in twee rijen van vier. Men schoof de *schūūfəl* of *schuu:fstee'n* met de hand in het eerste hok en stiet hem, hinkend, met de voet telkens een *pot*, hok, verder. Wie miste, begon bij de volgende beurt met de steen uit de hand in het hokje te laten glijden, waar men zonder fout gekomen was.

Stelta, op stelten lopen. Dit geschiedde gewoon of *binnəbee'ns*, *būūtəbee'ns*, met de schachten voor of achter tussen de benen en de treden aan de buitenkant, en *horləbee'ns*, met de schachten voor tussen de benen, de treden naar de binnenkant gekeerd en de

benen eromheen geslagen, zodat men met de hakken aan de treden hing. (fra. hors buiten ?)

Toû-wkə springə, touwtje springen.

Verstòppəltjə doe:n of **-speû:lə** verstoppertje spelen.

Zaa-gə, zaa-gə zagen, zagen. Twee meisjes staken de handen kruiselings over elkaar en maakten rhythmisch zagende bewegingen. Daar werd bij gezongen :

Sientjə, waar is joû Vaa'dər
In də oo'liēstraat.
Wat doet hij daer
Koffie maa'lə tingəlingə lae'rə
Rechtsom, keer jə nog eenz om.

Bij „*keer je nog eenz om*” draaiden ze een halve slag om en begonnen ze weer da capo.

Andere kinderversjes, die min of meer van de algemeen bekende afwijken zijn het aftellied :

Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zevə,
Jan met tə bellə kwam mij teegə,
Ie vrōēch hōēneer ov et kerməs was.
Də kerməs moes nog duu'rə,
Toe liep ie nae'r də buu'rə,
Də buu'rə wae'rə nie thuf's,
Toe liep ie nae'r 't stathuf's,
't Stathuis, tat was cheslootə.
Toe liep ie nae'r də poortə,
Də poortə wae'rə toe.
Toe liep ie nae'r də Cloe¹⁾.
Də Cloe die woû'w əm schuppə.
Toe liep ie nae'r də puppə,
Də puppə woû'wən əm slaa'n.
Toe liep ie nae'r də baa'n.
Də baa'n, die was soo glat,
Toe viel ie op sən gat.
Sən gat, dat was soo roo't,
Az appələkoek mè stroo'p.

Het ooievaarsliedje²⁾.

Ooievae'r, lee'pələe'r, breng vur miēn ən kiēntjə,
Ən kiēntjə mè roo'jə hoo'rə, (of: mè swaertə hae'rə)
Ik sal et chœ't bəwoo'rə, (of: bəwae'rə)
'k Sal 't chœ't vur et kuntjə slōa'n,
Dan kriēdət langə hoo'rə (of: hae'rə).

en het aftelliedje :

Ondər et biēze bruchskə
Dər'lag ən hupkə gras ;

¹⁾ De Cloe was een stadhuisbode.

²⁾ Opgenomen wijl men mij verzeerde, dat het ècht-Graafs zou zijn.

Twee daa'məs kwaa'mən ər nee'və
 Die hebbə dər op chəplast.
 Də hee'rə van poo'liəsie
 Die hebbə dat chəziën
 't Kosttə də moo'jə daa'məs
 Eé'nə gulda tien.

c) *Volkshumor.*

Op de afgebrande toren (cfr. p. 10).

Er prijkt geen toren langs de Maas,
 Waar Grave ligt in 't ruim.
 Al lijkt 't een komijne-kaas,
 Een slaapmuts zonder pluim,
 Toch is elk Gravenaar in staat,
 't Is zeker en gewis,
 Om zonder toren of wijzerplaat
 Te weten, hoe laat of 't is.

Smokkelaarsvers.

Had je me maar met een pummel in de nek,
 Had je me maar met een honderd kilo spek,
 Had je me maar met een koetje aan een touw,
 Als de commieze komen, dan ontloop je maar gauw.

(Ook blijkens opschriften in dialect op „Notgeld
 der Stadt Cranenburg" van 1921 aldaar bekend.)

Een gelukkige vader.

X-ens is een leuke vent
 Hij heeft dertien kindere
 Die hem nu van tijd tot tijd
 Danig kunne hindere.

Onderstaand vers vindt men op de klokkenkast der kerk.

Klokkə luijən is nië duu'r,
 Ach chuldə kostət pər uu'r.
 Pəstoo'rtje köstər en kapəló'a'n.
 Hebbə voorwae'r ən goe:t bəstó'a'n.
 Want siën də koo'lə noch su duu'r,
 Steeds brant toch het faa'gəvuu'r.

(Mededeling v.d. Oud-Koster.)

Uit de vele sociëteitsgrappen die nog worden verteld, blijkt, dat Grave ook vroeger, wat men noemt, een gezellig plaatsje moet zijn geweest. Bijna iedereen had er een bijnaam en toen iemand snoefde, dat men op hem niets wist, kreeg hij — naar zijn gang — terstond de bijnaam Mijneer Bree'tspoo'r. Afgezien van allerlei diernamen kunnen de volgende een idee geven van de humor der Gravenaars :

De vrouw van dən heiləgən Antōō-niējəs (Iemand die geregeld

brood ontving, dat werd uitgereikt ter ere van de H. Antonius), *dəm Bā(n)jənetslikkər* of *də Stei·lə*, *dəm Blekkə* (blikken), *dəm Bloū·wə* (iemand met rode haren), *dəm Bloū·wvæ·rəvər*, *dəm Boe·r*, *dəm Bril*, *Bruu·r Piētar*, *dən Döbbəldə*, *dəm Baron*, *də Knoo·pəm·bərən* (kleerm.) *dən heil·lāgən Gee·st* (deftige grijsaard met lange gespleten baard), *də groo·tə Göt* vaak met de bijvoeging *ūt at strötjə*, *Ölbərt tən Hee·r*, *dən Hei·lāgə*, *Jan mittə bellə* (naar *iēskrelləkəs* ijskraaltjes, opgedaan bij een tocht over de bevroren Maas), *'t Joo·tjə* (een korte, zwartharige man met lange neus), *də Koek*, *də Kōp*, *Laa·zərəs* (een jongen wiens zusters Martha en Maria heetten), (*Də vroū·w van*) *dən heil·lāgə Maa·nəs*, *Tuntjə də kōlə* (kalme), *Maa·nəs*, *Jan* en *Miēkə Moel*, *də Nee·gavingər*, *də goo·rə Nel*, *də Neū·s*, *də Pārək*, *də Piērək*, *Tiēnəskə Pik*, *də Pikkərs* of *Pikbussə* (*də Pō·tərs Jan də heil·lāgə Hərte* wier stichtingshuis gelegen was aan de Rue de Picpus te Parijs), *dən iē·zərə Pin*, *də Pōēməl*, *Tiēnəs tə Pūūm*, *də Reū·s* (kleine gestalte), *Də Schiū·lə*, *Slingərhannəs*, *Jan Snert*, *də Spin*, *də Spūūlbək* (die woonde, waar een spoelbak in de gracht stond), *də Stiū·ləmboe·r*, (de stelenboer: iemand die gesnapt was toen hij jenever onder stelen (groenten) op een kruiwagen in de stad wilde smokkelen), *də Strie·pō·l* (een visser), *Jentjə Tot* (een voddenkoopman), en *də Zwans*.

Straat- en Plaatsnamen in de volksmond ¹⁾.

1. in *də Graa·f*, Grave.

Də Bogie·nəstrō·t Begijnenstraat, *ächtər ət Chastūūs* de gasthuisstraat, *də Hóchsəstrō·t* omstr. 1564 officieel Hooffschestraet (H. I 171, 2) teg. Hoofsestraat, genoemd naar het vroegere Gelderse Hof, een woord met merkwaardige klinker- en spirantovergang, als het oorspr. tenminste *Hōfsəstrō·t* is geweest, *ət Haa·vərbruchskə* klaarblijkelijk *ət Haa·vərbruchskə* het havenbrugje over de vroegere mond van *də Rō·m*, de Raam, *də Keū·kəs* keukens, een vroeger militair bivak bij de *Hampoo·rt'*, *ət Kontə(r)schae·rəp*, *Kontə(r)·schae·rəf* (vulg.) het contrescarpe, *ət Laa·zəwiel*, een wijk of buurt

¹⁾ De meeste familienamen klinken nagenoeg als in het Alg. Ned. Echt-Graafs klinkende leven er broederlijk tussen, zonder dat men erg heeft in het verschil bv. v. d. *Bae·rəch* v. d. Berg, *Boree·l* Boreel, *Brie·nə* Brienens, *Dae·rəks* Derks, v. *Dei·k* v. Dijk, *Frie·zə* Friezen, *Giezbərs* Gijsbers; een later ingekomen familie heette *Gei·zbərs*, *Gurts* Geurts, *Jaa·gərs* Jagers, *Kornilləsə* Cornelissen, *Ölbərs* Albers, *Stae·rək* sterk en *Vərdiēk* Verdijk. De fra. familienaam Junier luidde lang *siēn'jēe*; thans zegt men *Janie·r*.

bij de vroegere Prinsestal aan de oude haven, d.w.z. de oude Raammonding, *də Liě'zəbetstróat* St.-Elisabethstraat, *də Mās'stróat* Maasstraat, *əchtər də Merstal* achter de marstal = paardenstal? (Cfr. Fr. v. W. s. v. merrie), *də Pappəgàng'* Papengang = geestelijkenstraat of -steeg, *də Pii'kəlbruch* Pegel- of peilbrug, *də Poū'səlake Staa'tə*, een armelijke buurt tussen de *Oo'liestróat* en *ət Haa'vərbruchskə*, waarvan de eigenaar bij een feest zou gefungeerd hebben voor Paus Adriaan VI, *ət rəvəliěntjə* het ravelijntje, *ət kort(ə) Rəchstrótjə* de korte rogstraat, *də schee'r(ə)stróat*, *ət Schee'rstrótjə* omstr. 1564 *Misse-stracten* of *Kerckstraet* (H., t. a. p.) = 's-Heren straat ¹⁾, *də Wii'vərstróat* de Wevers- nu St. Jorisstraat.

Het St. Elisabeths Rustoord heet in de volksmond *dəm Boūw* (fr. p. 11), het Rijks Krankzinnigengesticht *ət Chekkəhūūs* en de zeer hoge voormalige vestingwal in de tuin, waar men de verplegden kan zien wandelen: *də Gekkəmbae'rəch*.

2. *Būūtə də Graaf*, buiten Grave ²⁾.

α. Namen van buurtschappen of gronden.

Duu'fhuu:s Duifhuis, een samenstelling met een persoonsnaam Duive of Duif, *dən En'dəpoe:l* de Eendenpoel, *də Gasthūsəwert'* de Gasthuiswaard, *də Gist*, de geest = hooggelegen zandgrond, *də Koū'wənoo'rt'*, 1401 Kalrenoort (Par. II 463), kalverenoord; (cfr. Volendam, volg. mondelinge verklaring van Prof. Dr. F. A. Stoett: veulendam), *də Məers*, *Mars* = laag, moerassig weiland (cfr. morsch en meersch), *də Vii'gətes'*, Vegetas, vroeger ook Vegezak (cfr. het du. Vegesack), *də Wiēt* Wijth vermoedelijk uit *wiērt* poel, plas, kolk uit mnl. *wiēr* vijver, poel en *də Zaa'lhēv'vəl* Zaalheuvel waarvan het eerste gedeelte, woning of kasteel zal betekenen.

β) Namen van dorpen en steden.

Balgój', vermoedelijk Bal-gooi, waarvan het eerste lid een persoonsnaam zou zijn, die ook voorkomt in Balvoort, op de grens van Oirschot en Oisterwijk, en het tweede gouw of landschap betekent, *Beers* Beers (1374 Berse, 1342 Beerse), dat misschien stoppelveld, stekelige plaats beduidt, *Boksmee'r'*, Boxmeer vroeger Meere en eigendom van de Heer Buc of Boc (Par. I 17) *Cūūk* Cuyk, dat volgens N.G.N. zeker het oude Cevalum zou zijn, *Gassel* Gassel, waarin misschien het woord „lo” schuilt, een grasrijke plek in een bos,

¹⁾ Meded. v. Ds. C. Struick Posthumus te Grave.

²⁾ Cfr. Nom. Geogr. Neerl. Meer echter dank ik aan Dr. M. Schönfeld te Hilversum.

Hÿÿs'seling Huisseling ¹⁾, *Istərə* vroeger Eesscharen (Par. I 39), waarvan het eerste gedeelte „water” betekent, dus waterstreek; *Katwiĕk*, Katwijk, zou het oord zijn van een persoon wiens naam in het angelsaks. Catt luidt (cfr. Kettwig aan de Roer en Catwick in Yorkshire); *Kint*, Keent (1247 Kyent, 1493 Keent), is misschien een versterkte vorm van *kene*, een soort geul of kreek; *Lĕndo*, Linden, zal wel naar Lindebo(o)m(en) genoemd zijn, *Māstricht* Maastricht, heeft *-tricht* voor het lat. *trajectum* = overvaart, overtocht, *Mil*, Mill (vroeger Millen), zou in verband gebracht kunnen worden met droge „mulle” grond (vgl. mnl. mil naast mul); *Moo'k* Mook (eert. Moldonk); *də Rii'k*, de Reek, moet gelijk zijn aan het mnl. reke, lange strook; *Röĕrmunt'* (vet.) Roermond; *Zam'biĕk*, Sambeek, is het vroegere St.-Jansbeek (Par. I 38), *Zil'lant* ¹⁾ Zeeland, *Uŷje* ²⁾ Uden, *Velləp* Velp uit * felw (a) - apa = wilgen-rivier of -beek, *Vĕr'longzbiĕk* Vierlingsbeek ³⁾ en *Wan'rój* Wanroy (1301 Wanroide), waarvan het tweede gedeelte *-rooi*, *-rode* een uitgerooide plek zal zijn, (cfr. het limb. Waenraed).

¹⁾ Verwant met een naam, die in de vorm Usselinx zo bekend is ?

²⁾ Of deze namen al dan niet verwant zijn met het mnl. *sāle*, *sēle* „woning, groot huis” (cfr. Fr. v. W.) en de oude persoonsnaam Udo-Ude, moge een nader onderzoek uitmaken.

³⁾ Deze naam is vroeger wel in verband gebracht met vierlingen of munten, die daar geslagen zouden zijn, (cfr. Par. I 38).

AANVULLENDE WOORDENLIJST.

(De klinkers met de dubbelpunt hebben de lange nadrukkelijke uitspraak die elders met dubbelpunt en vetdruk is aangegeven ; men lette op **óa** die geen tweeklank is, doch waarbij de **a** enkel mede de klankkleur der **ó** bedoelt aan te geven, cfr. § II, 5).

A.

Accei'ns acciéens accijns.
ánvəronsəs, Də- (rar.) De omstreken.
ápært apart.
ápært nie niet bijzonder.

B.

Bats ook : achterste.
bee vərtjəs trilgras.
bəriddəə beredderen.
bəschie:tə beschieten, ontgelden.
bəsiēmərt besijbeld.
bəsüükərt, bində - ben je gek ? (v. D.).
bətuttərt beteuterd.
bəziens *ov ombəziēns ?* Vaak gebruikt bij ruilen, cfr. v. D.
blóa:s blaas, onhandige vrouw, onhandig meisje.
blóa:zballək blaasbalg.
blöətsuu:gər bloedzuiger.
blökkəpə:sə Beloken Pasen.
bloū wleggər bastaardnachttegaal.
böözəroe:n boezeroen.
bómbakkəs mombakkes.
bónnə *rengə, ringə* afhalen.
bui's, pl. *buu:zə* metalen buis, gasbuis.
buskrüüt buskruit.
büüksuu:t buikziek, beurs.

büündər bunder.

buurt buurt.

buu:s, ook *bui's* f; pl. *buu:zə* aardewerk buis.

D.

Dee·r, dim. *dirka* meisje, deerne (meestal minachtend).

deu·rgəbont, *durgebont* deurgebint.

Dónkər, n. donker *in, met, vur dən dónkərə*; cfr. *metta lichts* met daglicht, *üüts licht(ə)* uit het licht!

doo·l, *Heej iz àn dən* — (rar.) of
Heej iz àn də rol.

doo·na, f. langzame domme vrouw.

doû·wə duwen.

drei·jkloo·t draaier, op wien men niet rekenen kan.

dreu·gə, *ənən* iemand die „niet meedoet.”

dribbəl, m. *lóp üüt mənən dribbəl loop* (v.d. huisvrouw).

drüüp, *dröp* dakdrup.

drie:vdəl drijftol.

druu:vəvie:gər, *wiëngərt.*

duk, *dukkər*, *dukt* vaak enz.

düüvəkaa·tər, *wà-*, duivel.

't iz of *tən düüvəkaa·tər dər mee spult.*

duu:vəkot duivenhok.

E.

Ĕëgaa·l, *Des mién*, — *net inder* gelijk.

ee·k, *ü·k*, *azién*, azijn.

ei·gəzel(lə)vərs (rar. vulz.) zelf.

ei·ndələk min of m. vulg. in de bet. *ei·gələk* eigenlijk.

endələk, *en(g)sələ* (rar.) eindelijk.

ər óp stóa·n, *stōj ək ər nie netjəz op?* er uitzien.

F.

Fīēlōē (rar.) gemeen, onbetrouwbaar mens.

fīēnei·ndəch venijnig.

fie:s vies, flink.

fiktāk treuzelaar (v. D.).

fikkəs vingers.

- flatsə ketsen (van een geweerkogel).
 flatsər, *dubbəldə knikker*.
 fləwiën fluwijn, steenmarter (v. D.).
 fōēpə een wippende gang hebben.
 fōēpərə op en neer gaan (b.v. op een wipplank).
 foepkə, *fūūpkə* iemand die een wippende gang heeft.
 frōēməl, *fromməl* kreuk.
 frōēmələ, *vərfrōēmələ* verkreuken.

G.

- Gaa-p, f. van *gaa-pər(t)*.
 gee-r gaarne, graag.
 getjəstəng (vet.), *gaa-tjəstəng*, f.
 gəmei-n gemeen.
 gəməūjəch buigzaam, lenig (b.v. v. leer).
 gəməūjəgərt, *ənə* een gemoedelijk man die spoedig vertrouwelijk wordt.
 g(ə)riffərmee-rt gereformeerd.
 blijf-t-ər af med öē griffə(r)mee-rdə pootə.
 glōējəch (vet.), *glōējənt* gloeiend.
 ən glōējəgə kəchəl (vet. vulg.).
 graa-fs, *op sən* (op sən Gräfs is Velps).
 grīēnzə knorrig zijn.
 grōb(bər) gulzigaard.
 gruu:skə, *gruntjə* grondeling (een gewild snoekvisje).
 gutstee-n gootsteen.
 grótfaa-dər, *grutfaa-dər*, grootvader.
 wənə grutfəjər (rar).

H.

- Hàkdol houten tol op ijzeren pin, die, met een touw omwonden, krachtig uit de hand op de grond wordt geworpen.
 hənək ekster, ook: kerkkauw.
 hənəkəmei-jər (rar. vet.) ekster.
 hantwiezər, m. wegwijzer, vroeger inderdaad met een wijzende hand.
 hærtkont, *bōērə* — iemand die niet weet (wil weten), wat een ander toekomt.

- hekkə** hek.
heksəl haksel.
hilt bikkel.
hòtsəlkær kar (klanknab.).
hou̯tərloo̯t, n. (vet) lijstwerk van glas vroeger *ət loo̯t* genoemd,
 later van hout vervaardigd.
höst haast, subst. en adj.
hūūkə(s), *op tə . . . sittə*, pl. tt. huiken.

I.

- lēmət** *ei̯mət*, m. toemat.
impintbee̯n (vet.) een schoenmakerswerktuig.
inkommə inkomen, vermogen.
inkomməndə *inkommənt* (rar.) n. inkomen.
inschuddə bv. *ənəm borral, tee̯j* enz. inschenken.

J.

- Jen**, *kaa̯lə* — drukte.
jūūn ui.

K.

- Kàchəl**, f. kachel, praatgraag.
ou̯ə-kàchələ kletsen.
kallək *lessə* kalk blussen.
keps, rut (rar.) *Ik bin (kaa̯l) keps, rut.*
kers kaars en kers.
ketskə, n. Catz-je.
kəprö̯ləkə, *kəprö̯lɛtskə* portaaltje, inz. v. e. bovenhuis.
kiepəkree̯mə̯r kippenkoopman.
kiettə̯rs *Noūw ziē(n) mə kiettə̯(r)s*, quitte.
kiezəl kiezel.
kil̯kələ kekelen (v. D.).
kitsə kitsen (v. D.).
klek collecte-schaal, „kerkezakje.”
klekcent cent voor die schaal.
kləts, *Də — wech, — be̯t, — tə pàkkə hebbə*, een ernstige ongesteld-
 heid of ziekte.

kloo·rloetər, (ook met d) zuiver.

kloo·vənie·r, (vet.) *ənə neŕ·dɔgə* — iemd. die gauw boos is.

knàts, *knàtskəpət* (klanknab.).

kner, *raa·talboor* hoek- of kantboor.

knie, *knietjə* van dieren: *knie:kə*.

Dè peert had ən knie:kə.

Maar: *diejən hont of die kat of dè*

foo·gəltjə hed ən peūtjə. pijnlijk been, zodat men hinkt.

knöëpərə iets hards langzaam tussen de tanden fijn bijten.

knöëp fem. v. *knöëpərt* wie slecht iets missen kan.

knöëpərəch zeer zuinig.

knöërs(t), m. f. knorbeen, kraakbeen.

knubbəltjə hard broodje ongeveer ter grootte van een cadetje.

köëlies(ə) een instrument om de kanten der zolen mooi af te werken.

kopkeú·kələ, *köpke keú·kələ* buitelen.

kostchengər kostganger.

krelləkəsküüt vrouwtjesviskuit.

kriëtsəlkə *krüüməltjə* ietsje.

krintə(n) en *vəziənəmik*.

krunkəl m. *kreú·kəl*, *vəkrunkələ*.

kurrəsie·rə (vet.), kurassiers.

kwabóa·l dim. *kwabölləkə* kwabaal.

kwii·kə kweken, schreeuwen.

L.

Laa·bəs, *ənə gőějə* — of *ənə Jan Gőədblöët*, lobbes.

lamlul of **lamoo·r**, m. vlegel, deugniet.

lantee·r fietslantaarn.

lantee·r(ən) stallantaarn.

leí·st teugel.

lĭëkhou·t, n. een hout, gewoonlijk een oude stoelsport, door schoenmakers gebezigd om een zool glad en glanzend te wrijven.

liw leeuw.

liwə·rək (vet.) *lee·wə·rək* leeuwerik.

luí·f pet.

lullà(r) iemand die veel en dom praat.

lullə kletsen, zwammen.

luu·r, *luí·jər* luier.

M.

Maijəm (rar.) regen.

mei'm of *mem.* *Des centoet* — hetzelfde (fa. tout de même).

melləch, *melləgərkuūt*, m. mannetjesviskuit, hom, cfr. du. Fischmilch.

mentənee:rə in ere houden.

mertkolləf meerkol.

meu:n meun.

mist mist en mest.

móa'zələ, (vulg.) *maa'zələ* mazelen.

möəl moel (v. D.).

moe:r, schroefmoer, peelmoer, *Heej sit in də* — = narigheid.

möjjəkə onhandig prutsen en daardoor niet opschieten.

móksə *bæ'rəgə*, — *het'j.* Mookse bergen, Mokerhei.

moeu:rəf murw.

möldər molenaar, (*möldərəkə*, *möldərəkə teld öə gelt en gòt tan nog əs flie:gə vlie:gə*) meikever.

mölləmər knikker (grondw. marmor.).

moo'niëkaa harmonica.

muij, *ou'wə muij*, lompe vrouw, zanikpot, *ouwəmuîjə* zaniken.

müüj moe, vermoeid.

müüskəs, *muu:zəkeu'təls* (vulg.) gesuikerde anijskorrels.

N.

Nàks naakt.

nee'too'r, m. stiekeme plager, vervelende vent.

netsə ruzie maken, plagen (vooral van kinderen gezegd).

nestəschietər, m. jongste van het nest.

nii'fkəs neefjes, ook : kleine muggen.

O.

Ölləng, *öllək* busing.

ölskoeu:rəf aalskorf.

ondərə (*nor*) beneden.

ongəduptə, *ongədöptə* iemand met ruwe manieren of maar half wijs.

ooliēnutjə olienootje (maar *neu'tjə*, *beu'kənoo'tjə*).

opstappər, *pinnəkə* nl. aan de achteras van een fiets om *er op te stappə*.

ortə, *gin ortə maa'kə* etensresten.

ossəstal (vet.) hoefstal, cfr. nosstal, noodstal.

P.

Pee-rt paard.

pee-tər peetoom.

pie:pəpeû-ter pijpdoorsteker, cfr. v. D. i. v.

pie:ppot, *ənə kòp əz ənə* pijppot, grote ouderwetse inmaakpot.

plaa-tjəshou'wər m. nl. van het fietsplaatje.

plekprentjə plakplaatje.

pöëməl, *peerdəpöëməl* m. paardevijg.

poo:knet net, waarin men de vissen jaagt door met stokken in het water te poken.

pözei'j (ò) Paasei.

pössənóa-vənt Paasavond.

pössəzondàch Paaszondag.

pösmò-ndàch (ook ò) Paasmaandag.

pratmoes, stampot van aardappels met stokvis.

pròst, m. *grootəstoe:l'* hoge leuningstoel met (beklede) houten leuning en rug en beklede verende zitting.

R.

Raspəl notemuskaatrasp, schoenrasp.

riddər (*wànsə*) iemand die met tamelijk veel drukte iets in orde wil brengen of regelen.

ringətàng, f. ringtang.

ritsbeif-təl, *kruû:zbeif-təl* een ritsijzer (cfr. v. D.).

riuvəlûüsie, *Də* (vet.) f. (Mijn oude zegsman bedoelde de Belgische opstand).

róa-kələ op-, maar: *pók tə kàchəl əz op*.

roa-kəlie:zər (vet.) pook(ijzer).

rei:jnassəl, f. (rar.) rijgnestel.

S.

- santəpətje**, f. *də he:lə santəpətje* kraam, rommel.
sap, *sepkəzdrɔp* sap, dropwater.
schærrələer, m., *ənə ra:ərə* — Iemand die met moeite aan de kost komt, een eigenaardig man.
schildərei:j, *schildərēj* (vet, rust.) n. schilderij.
schoe:r (v. D.) onweersbui.
schofttiēt schafttijd.
schóttəldōēk (v. D.) vaatdoek.
schreû:j, *schruû:j* los zadeltje v.h. aambeeld om er ijzer op door te hakken.
schreû:jə de kanten v.e. schoenool gelijk maken.
schriw, m. *schröw* gil.
schröwwə schreien, huilen.
schüültwachtə spijbelen (du. die Schule schwänzen).
schüümkä trekkə het dropschuim uitzuigen, dat door schudden met de fles dropwater verkregen wordt.
səzant (vet.) *səgeant*.
sīēcuu:r secuur.
sikkəratə:rəs, secretaris.
s(j)üükəlaa (*də*) chocola (*de*).
slächtər *peerdəslächtər* slagər, paardenslachter.
slei:p, m. sleep (kleed, een massa mensen).
slei:pe (over de grond) maar: *ən slii'pəndə zīēktə*.
slii:pə, *ənə slii'p* van boten gezegd.
sliēpə, *slei'pə* slijpen.
sliē:p üüt, sliep uit.
slek slak.
slibbərə, *uutslibbərə* glijden op een plat vlak (cfr. *zei:gələ*).
smiēspələ geheimzinnig praten, fluisteren.
smii:lə of *pie:pəpewtərs* smeeltjes, ook: smalen, vb.
snitsəls pl. tt. snippers.
soldóat, *saldóat* (vet. vulg.).
söpkə, n. juttepeer, natte sneeuwbal.
speû:lə spelen.
spits, m. *spitskə, də spits avbiətə*.
spii:k, *speek* spaak v.e. wiel.
spolləkə, *ən ei:gə, blootspolləkə*, doet iemand die onrustig te bed ligt en het daardoor in wanorde brengt.

spul spel.

spuls speels adj. adv.

stamp, m. trap (b.v. v.e. paard), ijzer om gaten in een hoefijzer te slaan, vorm in gebruik bij een goudsmid.

stechələ:r twister, ruzie maken.

stechələ ruzie maken, vals spelen (du. stacheln, steken, prikkelen).

steil steil, stijl.

stekbessə kruisbessen.

stik (in *ənə stikkəm bōcht* een scherpe —). in de bet. steil rust.

stinkoolie (vulg.) m. *pětəroo·liě*, m., petroleum.

stoemp, *ən stūūmkə* stomp, eindje (sigaar).

stōffae:rəkə „stofvarken”, stoffer, handvegartje.

stōlləp stolp.

stūūpələ het spaarzaam vallen van kleine of grote regendruppels.

striēk en zet strijk en zet.

striēkə strijken.

striēkie:zər strijkijzer.

sūūkər suiker.

sūūssətēi:t (vet.) *sūūstei:t*, f. sociëteit.

T.

Tei·gər tijger.

teū·n, f. toonbank.

tīētspassee·rəng tijdpassering.

tot (tod, v. D.).

trets, f. schoenmakers- en stoffeerdersspijkertje.

tuu:t m. en f. gezicht met weinig uitdrukking.

U.

Ui·pər, m. dobber aan een hengelsnoer.

Ūūl, *stommen ūūl* evenals ūūlskūūkə een echt Graafs invectief.

Uu:vər, *ūū·vər* m. *Dən uu:vər is ferbrant*. (Gelegenheidswoord, overigens in Grave niet bekend).

uūtərwee:rt uiterwaard.

V.

Van spres, *ekspres* met opzet.

verkoū·wənthēi:t, f. verkoudheid.

vərpjērt wormstekig.
vərsi·r, *in 't* — *hebbə* iemands bedoelingen doorgronden (vizier).
vlie:ch vlieg.
vlie:s *vliēs* vlies.
völlə veulen.
vremt vreemd.
vröllie „vrouwlieden” (collect.).
vromməs (vulg.), n. „vrouwmens”, vrouw.
vurschoo·t voorschoot.
vurtii·kən voorteken.
vūūl vuil.

W.

Wae·rəkəndāch, *ənən dāch dur də wii·k, ənə wiksən dāch*. Werkdag.
Wae·rəmbeī·təl warmbeitel.
wei·kə (weken, ww.)
wie:ch wieg.
willəbón, f. tuinboon, paardeboon.
wirgāj weerga.
wirwolləf weerwolf.

Z.

Zatfrii·tərs (vulg.) mensen die naar hun genoegen te eten en te drinken hebben, „rijkaards”, ook wel: die altijd iets op het eten hebben af te keuren.
zee:ch, *ən zee·ch peert*, mak.
zee·məlap zeemlap.
zeī·gələ *afzeī·gələ* glijden, afglijden van een helling, ook van een bank.
zeī·vərə zeveren.
zetlei·n, f. *zelliēnt*, n. zetlijn.
zipsop zeepsop.
zók, m. sok dim. *zökskə*; *ənə zòk fan ənə vent*.
zwietmaa·kər, *mākstər* grootdoener, -ster.
zwærtmoo·r iemand die zich erg zwart heeft gemaakt met werken of anderszins.
zwiptoū·w zweeptouw.
zuu:chhoū·t zoethout.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

Voor *ae* leze men *æ* op p. 32, § 7 bij de Onvolk. korte en eveneens p. 37, r. 18; op p. III, r. 7 v. o. *swærts* en p. 35, § 9 bij de Fon. realisaties (à) i. p. v. (à)

æ *ǣ*

Verder vervalt p. 30, § 2, al. 1: ook noot 3, alsmede de punt achter r op p. 38, r. 16 v. o.

Men leze:

- p. 31, r. 1 (§ 34,3) en r. 2 (§ 16,1)
- „ 33, r. 5 v. o. De *æ* is de umlaut van *ǣ*
- „ 34, r. 11 v. o. *bón(nə)*
- „ 36, r. 7 v. o. *ǣ* is de *ǣ* van *lǣts*
- „ 37, r. 11 nadrukkelijk i. p. v. kort en scherp
- „ 48, r. 18 v. o. sqq. *lǣjə, mǣjə, rǣjə, strǣjə* (uitspr. als in § 23,4 en 5 en p. 81, opm. 1, nl. *ǣ + j*).
- „ 71, r. 3 v. o.
- „ 97, Noot ²⁾ Contrescarpe.
- „ 115, r. 1 *Hǣssolǣng*
- r. 14 *ǣjə*

Andere verzuimen als p. 47, r. 3 in *š* (bis); verkeerde druk, bv. p. 37, r. 9 *hǣk* i. p. v. *hǣk*; *e* voor *ə*; een verkeerd of verkeerd geplaatst leesteken e.g. p. 116 in *ǣpǣrt nie* of p. 94, r. 4 v. o. in *dǣrnǣ*: herstelle de welwillende lezer zelf.

STELLINGEN

1. Het is wenselijk, dat een fonetische schrijfwijze ten behoeve van de dialectstudie zoveel mogelijk aansluit bij de algemeen bekende aanduiding der klanken in Europese talen.
2. Eveneens ware het in het belang der voortgezette studie der dialecten, indien door dialectkundigen een schema werd opgesteld, om als grondslag te dienen voor de bewerking van verschillende gelijksoortige dialecten.
3. Dat de Brabanters de woordgeslachten volgens de woordenlijst van De Vries en Te Winkel goed zouden kennen, is een algemeen verbreide dwaling. Een belangrijk aantal van de meest gewone woorden wijkt daarvan af.
4. Buiten de namen van mannelijke levende wezens bestaan er geen woorden die „een kennelijk mannelijke zelfstandigheid” aanduiden.
5. Ten onrechte wil Prof. Dr. Jos. Schrijnen (in Onze Taaltuin III 48) het „geslacht” in het Algemeen Nederlands handhaven op grond van de onderscheidingen in het dialekt.
6. De zuiverheid en het gebruik van het dialect worden voor een zeer belangrijk deel in stand gehouden door de schoolgaande straatjeugd.

7. In Die eerste bliscap van Maria, opnieuw uitgegeven en toegelicht door Willem de Vreese, leze men vs. 1206: *U sustren die*, inplaats van: *U sustren drie*.
 8. De vereenvoudigde vorm der gebeden bij de Rooms-Katholieken is, van een taal- en stijkundig standpunt bezien, in het algemeen geen verbetering.
 9. Indien de student in het Nederlands zich zou moeten bepalen tot de studie van één oud-Germaanse taal, dan verdient het Oudnoors daarvoor meer aanbeveling dan het Gotisch.
 10. Jan van Cuyk verdient een gunstiger beoordeling dan hem tot heden in het algemeen gewerd.
 11. De stelligheid, waarmede kwesties als de dood van Adolf van Gelre, in strijd met de historische waarheid of waarschijnlijkheid, worden voorgesteld, is verwerpelijk.
 12. De weigering om de Brabantse steden in de vertegenwoordiging bij de Algemene Staten toe te laten, was — hoe begrijpelijk ook — een politieke en economische fout.
-

